

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Kisalföld Kiadó Betéti Társaság

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HIRSCHLER REZSŐ, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL JÁNOS; SARKADY SÁNDOR

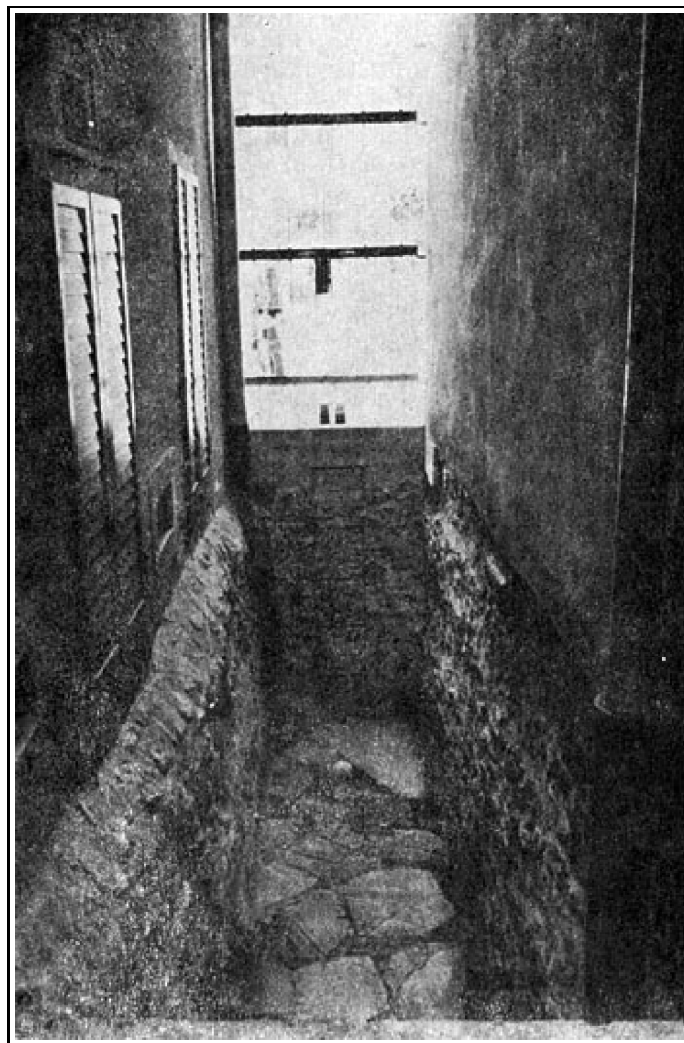
1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Mollay Károly: Kereskedők, kalmárok, árosok Moritz Pál Kalmár (1511–1530)

Mollay Károly: Kereskedők, kalmárok, árosok Moritz Pál Kalmár (1511–1530)

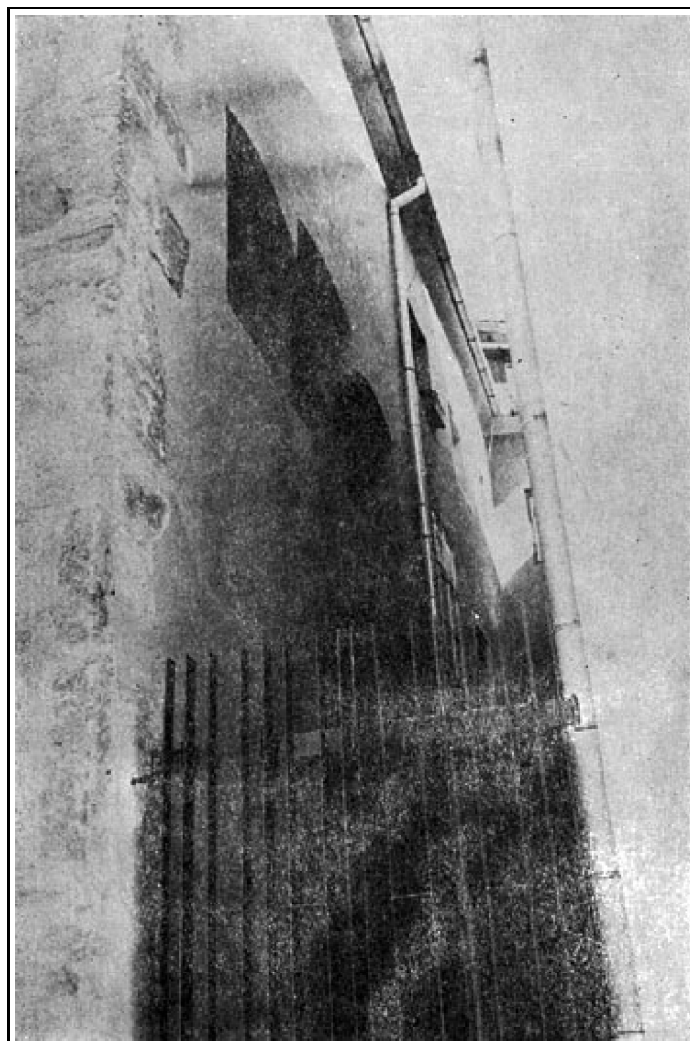
1. Az 1455. máj. 13–16-a között tartott soproni városi közgyűlés többek között a következő határozatot hozta: „Item es sol ain veder *kramer* an markttēgen und andern tēgen vail haben an gwöndlichen steten und nýndert anderswo. Wer das vberfert, dem wil man solich *krēmreÿ*, was er anderswo vail hat, nemen zwaÿ tail der stat und der dritt dem richter, vorbehalten so einem kramer des not tut, so mag er wol ainen in sein haus mit im füren und im daselbs geben, was er haben wil” (SoprOkl. II/2.: 176). Ekkor már érvényben volt Buda város jogkönyve, amelyet a szövetségbe tömörült 7 szabad királyi város (Buda, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, *Sopron*, Bártfa és Eperjes) feljebbviteli bíróságának, a tárnokmesteri ítélszéknek joggyakorlata alapjául elismert. A Budai Jogkönyv 104. cikkelye az idézett soproni közgyűlési határozatnál pontosabban fogalmazza meg a helybéli és az idegen (*gast*) kalmárok kötelességeit. A helybéli kalmárookra ez vonatkozik: „Dÿ *Kramerr* Bullen nichtz anders handeln den rechte *kramerey*, vnd das zu krameren gehort, und das ein gerechtes und nicht falsches guet seÿ. Auch süllen sÿ ir *kramereÿ* in der stat nindert anderswo, weder in yren heuseren noch in kain *gewelben* turren fail haben, noch mugen verkauffen, den allain *vntter den kremen*. Vnd do sy offenwar mit des Richters und der Ratherren laub sitzen vnd. aus krämen. Wer do wider thuet, der sol seiner puess nicht wissen” (Mollay, Karl: *Das Ofner Stadtrecht*. Budapest–Weimar, 1959, 100). A cikkely további része azokat az árukat sorolja fel, amelyeket az idegen kalmárok – a helybéliektől eltérően – csak korlátozott mennyiségben adhatnak el (sáfrány, bors, egyéb fűszerek, különösen nádcukor és nádporcukor, különböző selymek, szövetek és posztók, nadrág, férfi és női fejfedők, fonalak, málhás hordó tartalma). Ezeket az árukat, helybélielnél és idegeneknél egyaránt, a

kalmárok céhmestere és a látómesterek ellenőrzik. A *kramerey*, régi magyar nevén *kalmáráru*, választéka, amint Moritz Pálnál látni fogjuk, idővel tetemesen megnőtt.

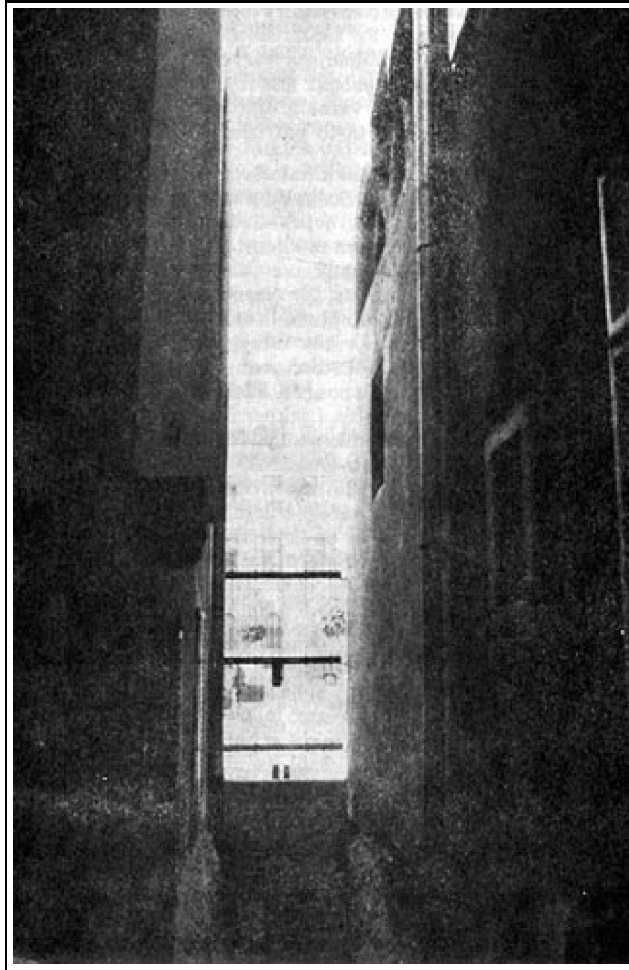
A soproni kalmárok csak a városi tanács által a Fő téren (*Platz*), a ferences templom, ill. kolostor oldalában épített üzletekben, *vntter den kremen*, magyarul a *kalmár(áru) boltokban* árulhattak. A magyar *bolt* elnevezés itt tulajdonképpen nem helyénvaló, mivel ez a szó a középkorban a gótikus stílusú házakban lévő bolthajtásos üzleteket, németül *die gewelb* ('Gewölbe') jelölte, ilyenekben pedig csak a nagykereskedők (*kaufleut*) árulhattak, amint ezt a [2](#)Budai Jogkönyv 70. cikkelye ki is mondja: „Dy kaufleut, dy do gewelb herren gehaissen sein, dy süllen in iren gewelben vnd nyndert anders, auch nicht durch offne laden ire kaufmanschatz durren verkauffen” (i.m. 88). Ilyen bolt (*gewelb*) ma is látható a Szt. György utca 3. számú ház földszintjén (ma: eszpresszó), amely kimutathatóan 1379–1550-ig a ház egy-egy nagykereskedő-tulajdonosának üzlete volt (vö. SSz. 1959. 121–136, 193–204). Az említett *laden*, régi, ugyancsak nem egészen helyénvaló magyar nevén az *áros bolt* tulajdonosa volt a *ladner*, magyarul áros (*ember, kereskedő, mível*), ha férfi volt, *ladnerin*, ha nő volt.

31/a. A sikátor a középkori talajszinttel

41/b. A sikátor középkori részlete

51/c. A sikátor középkori részlete

Amikor 1425. febr. 19-én Perényi Miklós főlovászmester (*lasmayster*), másnap Zsigmond király érkezik Sopronba, a király és kíséretének ellátására *Jorig ladnerin* 15 dénársolidust kap a városi kamarástól *vmb kerczen, ayr, kez, smalcz, chlain prein, ophel, czíual, salcz etc.*; ugyanakkor *Peter ladnerin vmb salcz, kerczen etc.* 100 dénárt (II/2: 338; II/1: 164). Nevezetteknek nincsen saját házuk; lakók a belvárosi Fő téren (II/2: 364, 366 stb.). 1426-ban ugyancsak lakó a második fertályban István piaci árus (*fragner*), a belvárosban pedig Konrád piaci árus (II/2: 352, 345, 364). Ilyen *laden* a Fő tér több házában volt: az 1450-es években egyikben egy lakatos özvegye, egy másikban egy kosárfonó adózik (II/4: 52, 149). A Fő tér 8. számú háza helyén állt házban 5 *laden* volt: ezeket 3-4 varga (*schuester*), 1 posztónyíró (*scherer*) és 1485-ben egy piaci kofa (*fragnerin*) bérelte évi, Szt. Györgykor (ápr. 24) és Szt. Mihálykor (szept. 29) fizetendő 6-7 dénársolidusért (II/4: 357–360, 382–383). A városi tanács két helyen létesített ilyen üzletet. 1490-ben négy, 1495-ben már öt *laden* volt az Előkapunál, azaz *vnnder dem tor*, pontosabban ezekből három volt *cwischen thörn*: ötvös, varga, szíjgyártó, erszénygyártó, táskakészítő bérelte (*ladenzynns*) évi 12–12 dénársolidusért (II/5: 19, 54, 78, 119, 142, 294, 322). Korábban létesült a Fő tér 3. számú házának a várostorony (Előkapu) felé néző oldalában, de közterületen (*auf ain gmainen grundt*) három *laden*: az egyiket végül is a péklegények vették meg (*der pekhenknecht Laden*), a másik kettőt az 1480-as években Suchdoli Selene Vencel és Péter cseh nemesek és adták bérbe. 1492. jan. 26-án Joachim Jakabnak, a Fő tér

3. számú ház tulajdonosának a javára telekkönyvezik *czwair lëdenn ezenegst dem Gesslein, vnd an des michel Schöttlein haws am placz gelegen* (Gb, 19^r). A Fő tér 2. számú háza helyén az 1450-es években ugyanis két ház épült: a már meglévő három *laden* miatt e két ház nem épülhetett szorosan a 3. számú, hanem csak a három *laden* mellé. Így képződött a 2. és a 3. számú ház között a mainál talán szélesebb síkator (Gessel), amelyről az 1492. évi adatban szó van (l. kép). Az itt említett két ház ekkor már egyetlen tulajdonos, Schöttel Mihály nagykereskedő tulajdonában van. 1503. márc. 22-én az egyesített két ház tulajdonosa Balázs nyergesmester (*sattler*): a már említett Joachim Jakab utódjának, Schwingenhammer Bálint nagykereskedőnek ekkor volt vitás ügye a két árosbódé és a péklegények árosbódéja közti válaszfal miatt, *von wegen der mitteren Schidmawr Zwischen der zwayer Läden, ainer neben des Satler haws am plats Vnd der ander am Egkh gegen dem Rathaws vber gelegen. So des Joachim seligen gewesen sein, Vnd der pekhenknecht Laden neben dem klainen Gësslein*. Hites szakértők meghallgatása után a városi tanács megállapította, *das dieselb Schidmawr Zu den Zweyen Laden, die des Joachim gewesen sein, gehört vnd vormals daZu gehört haben* (GedB. 58). Mindhárom árosbódét piaci árusok bérelték, amint ez 1526., 1531. és 1535. évi adatokból kiderül, ezért *die fragner läden* néven szerepelnek (Gb. 69^v, 70^r, 86^v, 98^v). Mindhárom árosbódé Nagy Mátyás nagykereskedőé ⁶lesz, aki 1540-ben Preiß Lipótnak, a soproni harmincadhivatal ellenőrének adja el őket, amit az 1541. ápr. 24-i városi közgyűlés kifogásol: elővételi jogot követel a közterületen álló három árosbódéra, hogy bérük a köznek, ne egyetlen személynek jövedelmezzen (II/2: 279). 1542. jan. 30-án Preiß Lipót apósa, Ölpeck Vid szabómester, a Fő tér 2. számú ház tulajdonosa veszi meg a három árosbódét és azonnal továbbadja a városnak, amely nemcsak a vételi összeget, hanem *auch was darauff gebaut worden*, téríti meg (GedB. 332). Tanulságos példája ez annak, hogy a város közönsége hogyan próbálta ellensúlyozni a városi hatalmat kezükben tartó pátriciusok önző gazdálkodását.

2. Mint említettük, a városi tanács a kalmárok üzleteit a Fő téren, a ferences templom oldalában tömörítette. Székeles Péter polgármester 1424. márc. 16-án nyolc kalmárüzlet (*kram*) 1423. évi 2–2 dénársolidus béréről számol el (II/2: 162), az 1450-es évektől kezdve már kilenc után szed be bért (*kramdinst*) a városi kamarás. Ezek közül egy jobbkézre van a kolostor bejáratától (*klostertür*), ez a városé, három balkézre (*zu der tennngen hant*), évi 2-2 dénársolidus bérrel, három további a város tulajdona (*der stat erb*), az utolsó kettő szintén évi 2-2 dénársolidus bérrel: a város tulajdonában levők után használati díj (*hofczins*) fizetendő (II/6: 175). 1466-ban már mind a kilenc *kram* polgárok hasznélvezetében van: Joachim János és Pfetrer Miklós nagykereskedőké kettő-kettő, egy-egy Platner Lőrinc és Lackner Márton nagykereskedőké, Erhard szücsé, Péter vargáé, a kilencedik pedig Weidacher Osvát kápláné, a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Márton-oltárának és az ispotálytemplom reggeli misealapítványa javadalmasáé (II/4: 257, 266). Itt is megfigyelhető, hogy befolyásos polgárok megszerezhették a városi tulajdonban levő üzleteket (II/4: 58, 59), ezek hasznélvezetét utódaikra és az egyházra örökíthették (II/1: 30, 33,62), viszont a város tataroztatta, sőt esőcsatornával látta el a téglából épített üzleteket (II/5: 53, 89).

Ha az eddigiekhez még hozzávesszük, hogy a Fő téren tartották a heti és az országos vásárokat, akkor érthetővé válik, miért tömörítették ide a kereskedelmet lebonyolító üzleteket (*kram*, *laden*), a nagykereskedők miért a Fő tér vagy legalább az ide torkolló utcák házait igyekeztek megszerezni, miért lett a Fő tér a belváros legelőkelőbb része, miért itt lett a sorrendben második városháza (1459–1496: Fő tér 7. sz.), majd a harmadik (1497-től: a mai városháza helyén 1892-ig állt három ház közül az utolsó), miért éppen az 1450-es években épült a Fő tér 2. sz. helyén két ház, eltakarva a 3. sz. ház oldalában ekkor már álló három áros boltot.

3. A Fő tér 2. számú ház helyén állt ház az 1784. évi házszámozáskor a 65. számot kapta. Ez a 65. számú ház két középkori házból alakult. Az első (65/a. sz.), a Kolostor utcai oldalon levő, az 1454. évi adójegyzékben (II/4: 18) még nem szerepel, 1457–1467-ig Trager János vargáé (II/4: 53, 59, 76, 127, 149, 163, 194, 209, 232; II/6: 195, 220; II/4: 283), 1468-ban az özvegyé (*die alt Tragerinn* II/4: 299, 312), majd Aigelsperger Péter szabómesteré lesz (ezt megelőzően csak lakó a Szt. György utcában II/4: 297, 310), aki nyilván így jut polgárjoghoz, aminek háztulajdon volt az egyik feltétele (II/4: 395, 397, 409). 1488. febr. 23-án évi 10%-os kamatra 20 forint kölcsönt vett fel a házra (Gb. 15^v), az évi 2 forintnyi kamatot azonban nyilván nem tudta fizetni: 1489 második felében a házat *am placz nebm dem klainn Gassel in der stat Odenburg* terhével együtt Schöttel Mihály nagykereskedőnek adta el, amit az ár teljes kifizetése után, 1490. jan. 22-én telekkönyveztetett (Gb. 17^r), ő maga pedig az Új (Zsidó) ⁷utca 6. sz. házat szerzi meg (II/5: 11, 22, 25, 65). Még 1488-ban Zehentner Egyed kereskedő a ház lakója, aki 1489-ben megszerzi Lantos Tamás Szt. György utca 4. sz. (1784-ben: 97. sz.) házát (II/4: 408; II/5: 10,20), oda is költözött. 1489 második felében Aigelsperger Péter szabó helyére Taschner Máté varga költözik (II/5: 11, 22, 25), aki lakóként ugyan, de a második fertályból (II/4: 400, 412) így jut be a belvárosba. A háztulajdonos Schöttel Mihálynak ugyanis volt lakása apjának, Schöttel Gáspárnak Szt. György utcai házában (II/5: 10, 22, 24), de fizette *von dem vordern haus am Placz* az említett kölcsön évi 2 forintnyi kamatát (II/5: 18). Taschner Máté varga, akinek műhelye 1489. Szt. György napjától (ápr. 24) Haberleiter Miklós pátricius örököseinek Fő tér 8. sz. (1784-ben: 54. sz.) házában van, 1491. Szt. Mihály napjától (szept. 29) már ott is lakik (II/4: 359, 361), hogy 1495-ig megszerezze a Szt. György utca 19. sz. (1784-ben 18. sz.) házat (II/5: 45 stb.). Schöttel Mihály az elárvult 65/b. sz. házat is megvette a városi tanácstól, 1493. jan. 2-án pedig az egyesített két házat, *das haws in der stat am platz nebm Gesslein gelegen* 126 magyar forintért Balázs nyergesmesternek adta el, aki a negyedik fertályból (II/5: 30; Gb. 222^r) így emelkedik a belvárosi polgárok közé (II/5: 46, 64, 75, 174; II/6: 285), vállalva a vételárba beszámított 50 forintnyi kölcsön (a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Anna-oltárának ún. organista javadalmától) és egy 20 forintnyi kölcsön (a Szt. György-kápolnától) terhét (GedB. 24).

A másik (65/b. sz.) ház, az Új (Zsidó) utcai oldalon lévő, az 1459. évi vagyonösszeírás szerint Erhart fehérpéké (II/4: 127), aki 1458-ban még Kolostor utcai lakó volt (II/4: 59, 76), az 1459. évi adójegyzék összeállításakor viszont már az Új utcai Ferenc pék lakója (II/4: 149). A 65/b. sz. ház 1460-ban Gáspár szabóé lesz (II/4: 163, 194, 209, 232), aki második fertálybeli lakóból (II/4: 131) így lesz belvárosi polgár. Az 1464. évi adójegyzékben ugyan még szerepel *Caspar sneiders haus*, de Trager János, a 65/a. sz. ház tulajdonosa, már 1464. jan. 4-én fia, Trager Lénárd számára megvásárolta a 65/b. számú házat, *das haws Zwischen sein (65/a. sz.) vnd des Hanns pekh (Új u. 8. sz.)*¹⁽¹⁾, *seinem Sun, den herren tragër Also hat derselb Hanns trager mit sambt seinem Sun, den herren globt vnd versprochen mit mund vnd mit hannd, das dieselben Zwaÿ hewser hinfur albeg gehalden sullen werden als Zwaÿ hewser, vnd das auch daraus Zwo Robat vnd Zwo wacht beschehen, vngeuärllich... Vnd ob sich gepürte das derselben hewser ains verkauft solt werden, so sol man es mit solcher gerechtigkait auch verkauffen vnd nicht anders* (GerB. 467). Két szomszédos ház egyesítése nemcsak a minden háztulajdonosra kötelező robot és a városfalakon való őrségállítás teljesítése miatt jelentett jogi kérdést, hanem a XV. század eleje óta (SSz. 1959, 122) társadalmi feszültséget is okozott, mivel egyrészt a pátriciusok túl nagy lakáshoz jutottak, másrészt a külvárosiak számára az egyesítések által csökkentek az esélyek, hogy a társadalmi emelkedést és a nagyobb védeltséget jelentő belvárosi lakáshoz, sőt házvételhez jussanak. Trager János, az apa, már 1459/60-ban a külső tanács belvárosi tagja (II/6: 206), Trager Lénárd, a fiú, a belső tanács tagja lesz (Bb. 29; II/1: 194), sőt 1486/87-ben és 1487/88-ban polgármester (Gb. 94^r stb.); ezenkívül 1481–1485-ig a Szt. Mihály-plébániatemplom gondnoka (I/5: 404; II/4: 8363), akinek a nevét az ekkoriban épült sekrestye mennyezetén megörökítették.²⁽²⁾ Trager Lénárd halála után a 65/b. sz. házat, amint fent jeleztük, a 65/a. sz.

ház tulajdonosa, Schöttel Mihály a városi tanácstól megvásárolta. majd 1493. jan. 2-án mindkét házat Balázs nyergesmesternek adta el. Ez haláláig (1510) lakta (II/5: 46, 64, 75, 174; II/6: 285). Balázs nyerges a most már egynek tekintett két házat, *haus in der stat am Placz beym gesslein* a városplébánostól felvett újabb, 25 dénárfontos kölcsönrel, ill. ennek 10%-os kamatával terhelte meg, e kölcsönt két részletben (12+13 dénárfontot) visszafizette (Pb. 11).

Az 1510. máj. 15-e és szept. 25-e között végrendelkezett Balázs nyergesmester halála után a ház egyik felét első házasságából származó leánya öröklő, másik felét második felesége (előzőleg Sol Amandus polgár özvegye) és két kiskorú gyermeke, György és Márton (II/1: 319–320). Az özvegy 1511-ben feleségül ment Moritz Pál kalmárhoz, aki 1512. júl. 16-án veszi meg a leány részét, 1513. ápr. 24-ig kifizeti a városnak a házat még terhelő 20 dénárfontos kölcsönt (GedB. 143; Bb. 79). Ezzel ismét egyetlen kézbe kerül az egész ház (II/5: 358; II/6: 370). Moritz Pál alább ismertetendő üzleti könyvének bejegyzése szerint második felesége, Margit 1522. okt. 14-én meghalt; bár dec. 19-én Bécsből harmadszor is nősült (340^v), nyilván anyagi nehézségei miatt 1524-ben el akarta adni a házat, a városi tanács pedig 100 forintért meg akarta venni, hogy lebontassa és ezáltal a piactérül is szolgáló Fő teret megnagyobbítsa. Ugyanakkor a király soproni alharmincadosa, német nevén Voit, magyar nevén Boltos Mátyás is meg akarta szerezni a házat s ehhez II. Lajos király és Mária királyné támogatását is megszerezte. A. király 1525. ápr. 21-én meghagyta Moritz Pálnak is, a városi tanácsnak is, hogy a ház csakis Voit/Boltos Mátyásnak adható el, mert lebontásával az eléggé tágas Fő tér vesztené szépségéből: *Tenemus memoria et faciem theatri istius civitatis nostre, quod videtur satis esse amplum, nec necessarium vel decorem istius civitatis nostre vel vestrum commodum, ut domus illa demoliat, nam ruina illius afferret turpitudinem pocul loei illius, quam, aliquam speiem decoris* (I/7: 143–145, 147). Így az adás-vétel létre is jött, Moritz Pál pedig még 1525. jan. 16-a előtt a Szt. György utca 1. számú (1784-ben 7. sz.) házba költözött (II/6: 382 stb.). Voit/Boltos Mátyás a házat már 1526. dec. 31-én elcserélte Bors Benedek nagykereskedő Szt. György utcai (1784-ben 16. sz.) házával (Gb. 69^v, 70^r), bár 1527-ben mindketten még eredeti házukban adóznak (adójegyzék 27). Bors Benedek csak 1528-tól kezdve adózik a Fő tér 2. számú házban (adójegyzék 27; bordézmajegyzék 9^r, stb.), amelyet a csere idején így határoznak meg: *haus am Blats gelegen, das ettwon Pauln kramers gewest*; illetve *haus, am Blats am Egk, nachst an die fragner läden* gelegen. 1531. nov. 22-én Ölpeck Vid szabómester és felesége, Erzsébet javára telekkönyvezik a házat *amb platt In der stat amb Egk nachst an die fragner läden gelegen* (Gb. 86^v), Bors Benedek pedig Moritz Pál özvegyének örököseitől veszi meg Moritz Pál említett Szt. György utcai házát (Gb. 90^r). Ölpeck Vid 1535. aug. 27-én második feleségére, Margitra íratja a házat *Zu vordrist auff dem platz, nachst an die fragner läden daselbs, mit seinen gwondlichen tropfrechten* (Gb. 98^v), ezért az asszony 1543. évi halála (II/2: 172) után, október 10-én mint kiskorú Zsuzsanna leányuk képviselője adja el a házat *Zu vordrist am platz an gemainer Statt läden gegen dem vordern thor vber Mur Kristófnak* (Gb. 128^r), Moritz Pál özvegye volt férjének, aki 1553-ig marad a ház birtokában; Ölpeck Vid pedig Bécsbe költözik (vö. még Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Bp., 1982, 8055., 8464. sz.).

Az 1535. évi adatból tűnik ki, hogy a házhoz – nyilván már korábban is – tartozott az ún. ereszjog (*tropfrecht* 'Traufrecht') szolgálma (latinul *servitus stillicidii*, *servitus fluminis*), aminek hangsúlyozása a ház hátulso falának támaszkodó áros bódék (*fragner läden*) miatt volt fontos.

4. A. Fő tér 2. számú ház helyén állt két középkori ház története szemléletesen példázza, milyen szerepet játszott egy-egy belvárosi ház megszerzése a társadalmi felemelkedés és a mobilitás szempontjából. Az előzményekből pedig az derült ki, hogy Sopron középkori kereskedelmében három társadalmi réteg különböztethető meg: a nagykereskedő (*kaufman*), a kiskereskedő (*kramer*) és az áros (*ladner*). E rétegeken

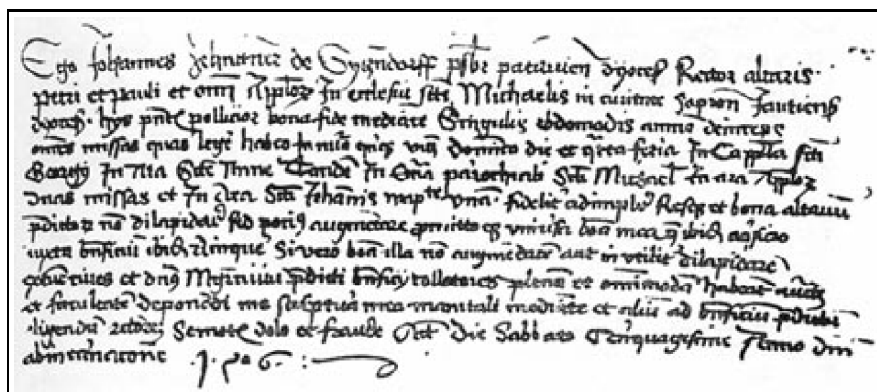
belül különböző elnevezéssel más „kereskedők” is ismertek, pl. a nagykereskedőknél a vászonkereskedő (*leinwater*), a vaskereskedő (*eisner*), a kiskereskedőknél a hasznátruha-kereskedő (*zotelkremer*), az árosoknál a piaci árus (*fragner*), a kofa (*fragnerin*), a különböző kézművesek stb. A nagykereskedő üzlete (*gwelb*) saját házában, a kiskereskedőé (*kram*) a Fő téren, a ferences templom oldalában, az árosuké (*laden*) a Fő téri házakban és az Előkapuban volt.

Mindezeket XV. századi szabályrendeletek és adatok alapján lehetett megállapítani. Az 1379. évi házösszeírás (I/1: 183–189) szerint ez a három kereskedői réteg már a XIV. században is megvolt. 1379-ben a Hátsókapu 2. sz. ház (Caesar-ház) helyén állt ház a Mödlingből (Alsó-Ausztria) Sopronba került *Christan chauffman* tulajdona, de nagykereskedő volt a Fő téren lakó *Jacob lukch*³⁽³⁾ és *Jacob stihenbinchel*⁴⁽⁴⁾ is, még ha az összeírás, akárcsak a későbbi források is, a nagykereskedőknek csak a nevét közlik. A belvárosban ^{10a} zöldségpiacon (*fragnermarkt*), a későbbi Háromház téren (*Dreihäuserplatz*) található *Johannes chrumer* háza (1784-ben 6. sz.), a külvárosban pedig még három *chrumer* van. A belvárosban szerepel még *Niklas händler*, aki az árosokat képviseli.⁵⁽⁵⁾ 1379 és 1403 között már működött a nagykereskedők és a kalmárok céhe, valamint *Tizenkét apostol* elnevezésű testvérülete, ennek már volt oltára a Szt. Mihály-plébániatemplomban, mert a már idézett Stichenwinkel István nagykereskedő 1403. szept. 13-án végrendeletében *in dy pruderschafft der czwelfpotten czech* 4 bécsi dénárfontot hagy (II/1: 148). Ez akkoriban pl. két vég darócposztó ára volt (II/1: 146). Magát az oltárt először Baier János vászonkereskedő feleségének 1423. aug. 9-i végrendelete említi (II/1: 27, 249). Mivel a német *czech* szó a testvérületet (*pruderschafft*), de a kereskedők és a kalmárok (továbbá a kézművesek) érdekvédelmi szervezetét (magyarul *céh*) is jelentheti, ezért a németben a testvérületek egyházi vonatkozású nevét a céhekre is alkalmazhatják, a magyarban azonban nem beszélhetünk „vallásos céhek”-ről, amint ezt Házi Jenő okmánytárában és középkori egyháztörténetében teszi,⁶⁽⁶⁾ mert a magyar nyelv a németből csak az ’érdekképviseleti szervezet’ jelentést vette át. Alkalmassint a németben is különbséget tesznek a két szervezet között, így pl. az 1525. évi adójegyzék „*Der zechen vnd bruederschafften stewr anslag*”-ról beszél (II/6: 387). Nem meglepő tehát, hogy a *kramerzech* ’kalmárcéh’ elnevezés csak 1523-ban és 1527-ben tűnik elő (Pb. 24; 1527. évi adójegyzék 53. lap). A céh és a testvérület, valamint az oltárjavadalom korai alapítása ellenére a Szent Mihály-plébániatemplom Tizenkét apostol (másképpen Szt. Péter és Szt. Pál apostol) oltáráról aránylag keveset tudunk. Neuhofer János nagykereskedő 1495. aug. 11-i végrendeletében 3 magyar forintot az oltárkép befejezésére, *zu der taffel auff der Zwelffpotten altar zu Sand Michael zw hilff aÿ verpringen* (II/1: 249). Nem megújításról, sem új táblakép készítéséről van itt szó (miként Házi Jenő egyháztörténetében véli), mert a *verpringen* ’vollenden’ ige egyértelműen befejezésre utal. Így feltehető, hogy a kalmárcéh oltárán szárnyas táblakép állt.

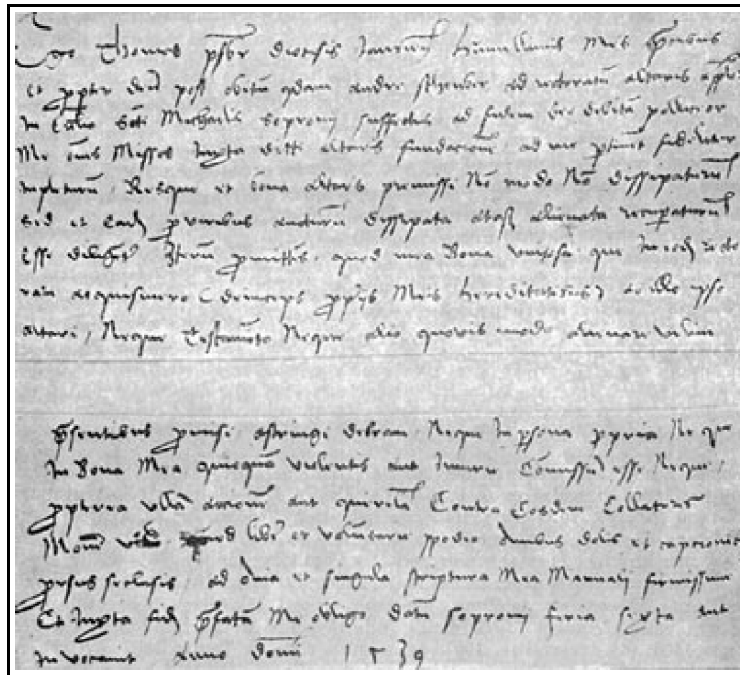
Az alsó-ausztriai Sitzendorfból származó, de a passauai egyházmegyéből érkező Zehentner János káplán 1506. febr. 21-én írja be reverzálisát a bírói ítéletkönyvbe (GerB. 433; 2. kép); a kalmárcéh oltáránál heti két mise mondására vállal kötelezettséget, ezenkívül még két oltárnál heti három misét kell mondania. 1507. nov. 11-én azonban már végrendelkezik (II/1: 305–306). Az első személyben írt sajátkezü végrendeletre jellemző, hogy a végrendeleti tanúk között nincsen tanácsbéli, csak három pap, pénzt csak papokra és templomokra hagy (de nem a Szt. György-kápolnára, amelynek heti két misemondással Szt. Anna-oltárjavadalmát is élvezte), 1 dénárfontot *pro psalterio michi psallendo in domo mea*, azaz házában zsoltárok éneklésével búcsúztassák, temetését a városplébános végezze, aki a halált követő 1., 7. és 30. napon két-két gyászmisét mondjon érte. A javadalom leltárában nem szereplő javait, főleg könyveit, ruháit, ágyneműjét testvére, István kapja.

Egyetlen adatunk van arra, hogy ennek az oltárjavadalomnak a tőkáját is kihelyezték kamatra: 1520. nov.

23-án fizetik vissza az 5 dénárfont tőkét, amelyért szőlő volt zálogban; a soproni tőkehiányra jellemző, hogy egy másik 11polgár rögtön fel is veszi, zálogul 1/8 Irnfrid-szőlőt kötve le (Gb. 129^r). Ekkor már Mátyás káplán a javadalom élvezője, akinek reverzálisa nem maradt fenn. Moritz Pál alább tárgyalandó üzleti könyvéből tudjuk, hogy 1522. szept. 8-án Mátyás káplán szemfedőjéhez 31/2 rőf olasz vásznat vettek (3r). Nov. 18-án már utódjának, Steuber Andrásnak nevét jegyzi be üzleti könyvébe Moritz Pál (3r). Javadalmas háza, tehát elődeié is, a Kovácsok utcájában volt (II/5: 382; II/6: 402, 431; 1527. évi adójegyzék; 1528., 1534. évi bordézsmajegyzék; SSz. 1983, 221), ahol évente 2–7 akó bordézsma, 5 forint adót vetnek ki rá. Többek között volt Spornsteiner-szőlője (II/2: 25). 1524 októberében, az első Luther-ellenes vizsgálatkor őt is kihallgatják (I/7: 121), többször volt végrendeleti tanú (II/2: 63, 70, 73, 91). 1539-ben halt meg. Utódja, Tamás, a győri egyházmegye káplánja, Csepregből jött Sopronba és 1539. febr. 21-én írta be az ekkor már szokásos hosszabb reverzálisát a Papi könyvbe (Pb. 821–822; 3. kép). Ez a szöveg azonos Kopasz Balázs már ismertetett (SSz. 1989, 221) szövegével, de Tamás szövegében találunk, akárcsak Újkéri Mátéban (i. h. 219) olasz hatásra valló elemeket (*ditti 'dicti', Inductionibus 'in ductionibus'*). Zehenter János 1506. évi reverzálisa. 1507. évi végrendelete és Tamás 1539. évi reverzálisa közti különbség igazolja Házi Jenő megállapítását: 1506-ban a Tizenkét apostolról elnevezett oltárjavadalomnak még a kalmárcéh a kegyura, 1539-ben pedig már a városi tanács. A városi tanács kegyuraságát erősebben kidomborító, hosszabb reverzalist először 1514-ben Greiner Pongráccal, a Számkivetettek Testvérületé első javadalmasával íratják (SSz. 1989, 338). A városi tanács ettől kezdve vonja ellenőrzése alá a céheket és a testvérületeket. Tamás, azaz Csapó Tamás rokonának, Kövér Benedek soproni polgárnak örökösivel egy 100 dénárfontos alapítvány miatt keveredett perbe (Lad. LVII fasc. 1 nr. 76–81). Működését még fel kell tární, mert Bán János „Sopron újkori egyháztörténeté”-ben (Sopron, 1939, 2) a reneszánsz szellemiség, ill. a reformáció térhódítását igen vázlatosan ábrázolta.

2. Zehenter János káplán 1506. évi sajátkezű reverzálisa

3. Csapó Tamás káplán 1539. évi sajátkezű reverzálisa

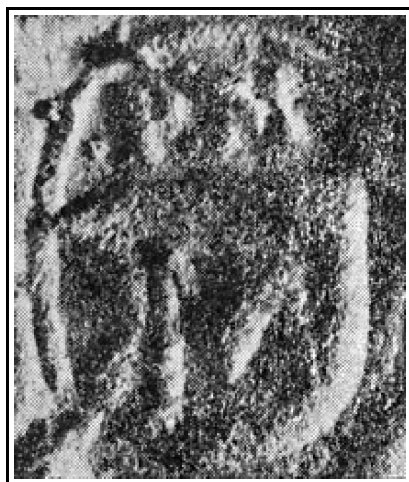
5. A kalmárcéhbe a férfiak (mesterek, legények) tartoztak, az asszonyok csak özvegyi jogon, a testvérületbe a családtagok is, valamint olyanok is, akiknek nem volt saját céhük, sem saját testvérületük. A céhmester képviselte a [12](#)céhet/testvérületet pl. Stichenwinkel Jakab özvegyének és Stichenwinkel István végrendekezésénél (II/1: 146, 147), általában a céhmester házában tartották a céh/testvérület borát (zechwein II/2: 408), de pl. 1435-ben János külvárosi íjgyártónál (II/3: 36), aki szintén a testvérület tagja lehetett. A céhmesterek váltakozva a kalmárok, ill. a nagykereskedők közül kerülnek ki: az 1420-as években Keresztély belvárosi kalmár (II/2: 356, 408), 1433-ban Schaffer Erhard külvárosi kereskedő (II/3: 30), 1438-ban Baier János vászonkereskedő (II/3: 94), a Fő tér 3. sz. házában tulajdonosa, aki 1448. évi végrendeletében (II/1: 70) említi a testvérület Weitengrund-szőlőjét, évi tíz gyászmise kötelezettségével; az 1450-es években Säuberlich Zsigmond nagykereskedő, aki Malzer Miklós festővel zászlót (panyer) készíttetett a testvérület számára (II/1: 86; 11/4: 75, 148); az 1480-as években Gáspár belvárosi kalmár, akinek vezetésével pl. 1485-ben a testvérület testületileg vett részt Haberleiter Miklós nagykereskedő (Fő tér 8. sz.) temetésén: ezt a végrendelet végrehajtója. Joachim Jakab nagykereskedő 1 forinttal díjazta (II/4: 363, 397, 410; II/5: 11). 1496-ban Orthaim Vilmos belvárosi kalmár a céhmester (II/5: 75). 1523-ban a kalmárcéh Steiner-szőlőjéről olvasunk (Pb. 24). A céh, ill. a testvérület bordézmája [13](#)általában 1/2 akó és 5 akó között mozgott, azaz legalább tízszer annyi bora termett. Az 1520-as években a már többször említett Moritz Pál kalmár a céhmester (II/6: 387, 406; 1527. évi adójegyzék 53).

6. Moritz Pál 1511-ben telepedik le Sopronban: feleségül veszi az 1510-ben elhunyt Balázs nyergesmester özvegyét (első házasságában Sol Amandus felesége), az ő kezével elnyeri a Fő tér 2, számú ház helyén állt, két házból egyesített ház felét; másik felét 1512. júl. 16-án veszi meg, kifizeti a városnak a házat terhelő 20 dénárfont kölcsönt, a többit pedig 1513. évi Szt. Györgykor (ápr. 24), még pedig Balázs nyergesmester első házasságából származó leányának, aki ekkor gyámjánál, Pullendorfer Mihály (Szt. György u. 3. sz.) nagykereskedőnél nevelkedik (GedB. 143; Bb. 79). Viszont nála marad feleségének két fia, György és

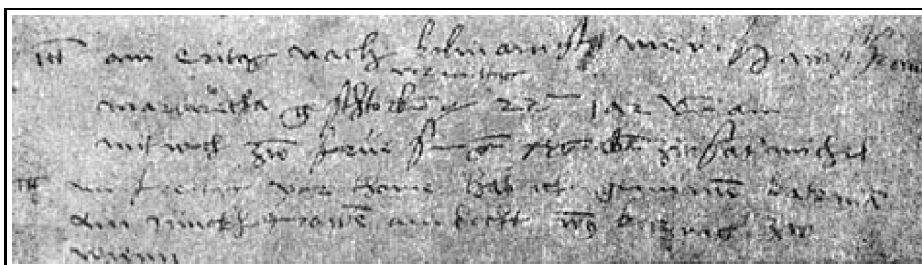
Márton (II/5: 225, 317; I/7: 425). 1514. ápr. 24-én egy esztendőre ő lesz a külső tanács egyik belvárosi tagja (II/2: 190; vö. még II/5: 214, 219). 1516-tól kezdve szerepel a bécsújhelyi Funck-cég üzleti könyveiben: áruit részben innen, hosszú lejáratú hitelek formájában szerzi be (vö. Pickl, Othmar: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Die Gewölberegister der Wiener Neustädter Firma Alexius Funck 1516-ca. 1538. Graz, 1966, 193). Egyik mostohafia, György 1518-tól mint *Iergg Amande, deß Paiüll Kramer süin zü Ednpürrgg* ugyancsak itt szerepel, 1523-tól már az özvegye, *Jergg Amandin, Kramerin zu Ednpurgg* (i.m. 195–196).⁷⁽⁷⁾

1517. jan. 12-márc. 6-a között Moritz Pál és felesége megveszik Graf János mészáros házát *im Winckl neben des rathaus*, azaz a belvárosi zöldségpiacon (SSz. 1983, 306); máj. 6-án erre a házra (1784-ben 4. sz.) vesznek fel 20 forint kölcsönt a várarokmenti Boldogasszony-templom Krisztus teste oltárának néhai Gindersich von Frauenburg városkapitány alapítványából (Pb. 14), jún. 10-én pedig 40 dénárfonttal fizetik ki a városnak a házat, *so Hans grauen geweiß ist Nagst der Vachstuben* (GedB. 168, 241).⁸⁽⁸⁾ Ekkor többek között már van Steiger-szőlőjük (GedB. 167), Harkán kaszálót bérelnek a várostól (II/5: 304), hiszen az Ausztriából árut szállító kalmárnak lovakat kell tartania. Tekintélyes polgár: 1519. nov. 20-án hetedmagával (köztük 3 tanácsbélivel) képviseli a várost Bécsben a soproni polgárokat, Moritz Pált is, utonállóként megsarcoló Magas Ferenc ellen indított perben (I/6: 389); 1521. okt. 18-án a nagy tekintélyű Gräzer Kristóf mészáros és polgármester negyedik feleségének (SSz. 1988, 298) egyik végrendeleti tanúja (II/1: 376); nov. 5-én Schadenhart Sixtus patikus egyik végrendeleti tanúja, a végrendelező reá bízva fiának nevelését (II/1: 390–392); 1522. jan. 2-án tizedmagával döntőbíró az említett Pullendorfer Mihály és mostohafia, Jäger Kristóf közti hagyatéki ügyben (GedB. 236). 1522. febr. 1-jétől Moritz Pál az említett Gräzer Kristóf utódjaként a ferencesek gondnoka, azaz templomatyja (II/5: 376). 1522. ápr. 24-én a ¹⁴városi közgyűlés bevásárlja a külső tanácsba, így lesz a belváros egyik adószedője (II/5: 294–296, 321). Pecsétje: „Tárcsapajzsban P. M. monogram, ugyanez a pajzs felett” (Tompos Ernő: SSz. 1973, 301; 4. kép).

7. *item am eritag Nach kolmani* (1522. 10. 14) *vormittag ist mein Hawsfraw, margaretha geschtorben yn 22ⁿ jar Vnd am mitwoch* (10.15) *zwm friie singen pegraben zw sant michel* – írta Moritz Pál alább még tárgyalandó üzleti könyvének utolsó, 340^v lapjára. Aztán rögtön hozzátette: *ittam Am freitag vor thome* (12.19) *Hab ich genumen katrinan, Ain Jünckhfrawen, ain dochter wolfgangus kuninger zw wienn* (5. kép). A házassági szerződés értelmében Moritz Pál 50 dénárfontot kapott kézhez (*abferdtigung*), ő viszont 100 dénárfont nászajándékot (*heiratgut*) biztosított minden ingó és ingatlan vagyona terhére az új feleség számára; elhalálozásuk esetére kölcsönösen biztosították egymást a hozomány, ill. a nászajándék örökléséről, ill. haszonélvezetéről (I/7: 50–52). Első felesége fiaival, Sol Kristóf javadalmas pappal, ill. Sol Jeromossal 1523. jún. 22-én egyezik meg anyjuk hagyatékát illetően: a két testvérnek jár a közösen szerzett ingatlanok fele (másik fele Moritz Pál halála után), ill. máris megkapták a fenti 4. sz. házat *Jm wingkl, Zwischen des Rathauß vnd wolfgang peutler heusern* (GerB. 185–186), továbbá két szőlőt (Lad. XI fasc. 1 nr. 5).

Moritz Pál címerpecsétje

Moritz Pál sajátkezű bejegyzése első felesége haláláról és második házasságáról

15 Feltehetően építkezik vagy a főtéri házban vagy külvárosi (4. fertály) majorjában, mert 1523. dec. 6-án 91/2 dénárfontért meszet és nagy mennyiségű téglát vásárol a várostól (1 mérő més = 8 dénár, 1000 falitégla = 1 dénárfont II/5: 331), továbbra is bérel Harkán kaszálót (II/5: 336, 385; 1529. évi gabonadézmajegyzék 8), Kópházán van rétje (Gb. 80^v), Sopronban hét szőlője (Lad. XI fasc. 1 nr. 5), többek között Dudlesz-szőlője (Gb. 63^r). 1523-ban és 1524-ben 9–9 forint adót fizet (II/5: 358; II/6: 370).

8. Mozgalmas élettörténetéből három eseményt kell kiemelni. Az 1500-ban elhunyt Magas Imre nagykereskedő Ferenc nevű fia 1515 végén sértődötten távozott Sopronból, 1517-ben a város ellenségeinek, köztük Lánzsér (ma: Landsee) vára úrnőjének szolgálatába állt, társaival megtámadta az utakon áruval közlekedő soproniakat. Többek között Moritz Pál szolgájától Szarvkő (ma: Hornstein) közelében elvettek egy 7 dénárfont értékű lovat; 1519. júl. 21-én Lánzsér közelében magát Moritz Pált és első feleségét fogták el és rabolták ki, amiről alább ismertetendő üzleti könyvében (85^r) is megemlékezik: szekerükön velencei és más áruk (*venedigische vnn d gemaine kramerej*) voltak, Moritz Pált fához kötözték, hogy 30 rajnai forintért megsarcolhassák. A sarcot ugyan nem kapták meg, de 250 magyar forint értékű árut a vár úrnőjének a fia a lánzséri várba szállított (I/7: 55, 57, 60, 61; II/6: 349, 353–354). Így érthető, hogy Moritz Pál szabadulása, ill. Magas Ferenc elfogása (1522. dec.) után, azaz 1523 márciusa és 1524. jan. 5-e között miért járt annyiszor a város és saját ügyében is Bécsben, Innsbruckban (II/5: 339, 321–323, 342–344, 432). Eredménytelenül ugyan, mert Magas Ferencet végül is 1528. ápr. 3-án Bécsben „bizonyítékok hiányában” felmentették ...

1524. okt. 22-30-a közt folyt le Sopronban az első magyarországi Luther-ellenes vizsgálat. Okt. 27-én a

polgármester, a városbíró és a belső tanács 11 tagja vallott Moritz Pál, a 12. belső tanácsos és felesége ellen: böjti napokon húst és tojást ettek, továbbá lutheránus könyveik vannak. Mindezt Moritz Pál elismerte. Okt. 28-án beszolgáltatva e könyveket a vizsgálati biztosnak, 30-án pedig a Fő téren nyilvánosan és ünnepélyesen bűnbocsánatot kellett kérnie (I/7: 124–128). A városi hóhér külön fizetségért 1525. jan. 2-ig elégette a városban talált összes lutheránus könyvet (I/5: 431), mégis II. Lajos királynak jan. 28-án kellett közbelépnie, hogy a soproniak Moritz Pált becsületében tovább ne bántalmazzák (I/7: 140). Üzleti könyvének rövid latin nyelvű bejegyzései is bizonyítják, hogy Moritz Pál tanult ember volt, aki korának értelmiségéhez számítható.

Moritz Pál esete a reformáció soproni kezdetei szempontjából is tanulságos. A Bécsújhelyre átköltözött volt városi nótárius 1523. ápr. 27-i leveléből tudjuk, hogy a soproni országos vásáron nyomtatványokat is árultak (I/7: 64). A városplébános szerint a városban voltak a „lutheránus szektá”-nak (*secta Lutherana*) hívei: *isti laici iam emunt et habent libellos Lutherianos* ’ezek a világiak lutheránus füzeteket vásárolnak és tartanak maguknál’, kocsnában tizen, huszan, ahányan vannak, összejönnek, egyikük, aki tud olvasni, felolvas, a többiek hallgatják, rossz híret költik a pápának, kardinálisoknak és másoknak (I/7: 118). Maga Moritz Pál is bevallotta, *quod haberet magnam copiam librorum lutheranorum* ’hogy nagy bőségben vannak lutheránus könyvei’, de ezekért jogosan nem húzhatják le a bőrét, mert nyilvánosan árulták őket (I/7: 127). Persze Moritz Pál is, mások is, üzleti útjaikon, Bécsben, Bécsújhelyt, Grácban és máshol is hozzájuthattak lutheránus kiadványokhoz. Ilyeneket a 16soproni papok is vásároltak: ezeket a városplébános szedte össze és okt. 27-én szolgáltatta be a vizsgálóbizottságnak. A belvárosi ferences (népiesen: Kecske-) templomban már 1522-ben, azaz amikor Moritz Pál vette át a templomgondnoki tisztséget, lutheránus szellemű prédikációk hangzottak el: az egyik feleslegesnek tartotta templomok és oltárok építését, elégségesnek egyetlen fedelme már 1521-ben elrendelte, hogy a négy év előtt fellépett lutheránus templomot, egy másik a szentek kultusza ellen szólt; noha „a rend általános pestis ellen mindennapi imádsággal és buzgó tanítással küzdjenek” (Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 44).

1524-ben is egy ferences, Kristóf atya állt a vizsgálóbizottság előtt. Tanulságosak a városplébános által összeírt és Kristóf atyának tulajdonított kijelentések, azaz a vádpontok: 1. A pápának nem kell engedelmeskedni; 2. bármelyik egyszerű pap feloldozhat minden esetben; 3. nem szükséges a fülgyónás, elegendő a gondolatban végzett (*mentalis*); 4. sem a szentek, sem Szűz Mária nem tisztelendő, közbenjárásuk sem szükséges; 5. a böjt szükségtelen; 6. új templomokat és oltárokat nem kell építeni, városonként egyetlen templom is elegendő; 7. a soproni papok nyíltan ágyasokat tartanak, a kánonjog értelmében nem misézhetnének; 8. Sopronban nincsen szükség zsidókra, mert a papok nyíltan uzsoráskodnak. Kristóf atya az első hat vádat kimagyarázta, lényegében tagadta, az utolsó kettőt elismerte, sőt fenntartotta. Kristóf atya helyzetét nyilván megerősítette II. Lajos királynak két héttel a vizsgálat befejezése után, 1524. nov. 16-án a soproni javadalmas papokhoz intézett oklevele: *plerique ex vobis ... vitam dissolutam agerent palam concubinas alentes, ex quibus liberos etiam genuissent* ’közületek számosan ... feslett életet folytatnak, nyíltan ágyasokat tartanak, amely viszonyokból magzatok is születtek’ (Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Bp., 1902, I, 181). A 7. vádponttal kapcsolatban Kristóf atya kihallgatásakor még hozzátette: *quis se reum cognoscit, procedat in medium* „ám, aki találva érzi magát, az álljon elő!” (Házi Jenő fordítása).

Senki sem állt elő. A tanúként kihallgatott 27 pap semmi terhelőt nem állított Kristóf atyáról, sőt a városplébános vallomásából kitűnt: a 8 vádpontból személyesen csak a hatodikat igazolhatja (ez sem Kristóf atyától, hanem az 1522. évi ferences szónoktól származott), a többit csak hallomásból ismerte.

Mindezek a vallomások és csak részben idézett állítások azért tanulságosak, mert egyrészt a korabeli soproni társadalomban, az utcán, a kocsmákban és az otthonokban keringő és vitatott véleményeket jellemzik, másrészt rávilágítanak e vélemények valószínű forrására is. Amikor II. Lajos király 1524. okt. 14-én elrendeli az említett vizsgálatot, fővesztés és vagyonvesztés terhe alatt azt is elrendeli, hogy *libros, tractatus, opera dicti Luteri, suorumque sectatorum latina, germana seu alia quavis lingua edita* 'Luthernak és társainak latinul, németül vagy bármilyen nyelven kiadott könyveit, traktátusait, műveit' eltiltja (I/7: 114). Ismeretes, hogy Luther Márton 1520-ban három jelentős művet adott ki. Itt az első érdekel bennünket. Augusztusban jelent meg „An den Christlichen Adel deutscher Nation: von des Christlichen standes besserung”: az ebben kifejtett egyházi, kulturális és szociális reformprogramnak átütő sikere volt! A német Luther-kutatás kiderítette, hogy e mű megjelenése előtt latin és német nyelven kiadott vallási traktátusai legalább 250 000 példányban forogtak közkézen. Új munkájának sikerét nemcsak a sorozatos utánnomások, javított új kiadások, hanem az ún. kalózkidadások is jelzik, hiszen 17a szerzői jog ekkor még ismeretlen volt. E műve tulajdonképpen csak korábbi, mások által is felvetett reformokat foglal össze, foglal rendszerbe: sikerének titka a megfogalmazásban van. A Kristóf atya ellen felhozott 8 vádpont közül itt van a forrása az elsőnek, a másodiknak, az ötödiknek, a nyolcadiknak, a hetedik a papi nőtlenséggel kapcsolatos fejtegetésekhez tartozik, a többi korábbi eredetű. Luther Márton természetesen új javaslatokkal is előállt (pl. egyetemi reform); városokban nyilván feltűnést keltett: ott leányok számára is létesítsenek latin- vagy németiskolát stb. Moritz Pál számára talán valamiféle mentséget jelenthetett, hogy Luther Márton a böjt eltörlésére vonatkozó követelését az evangéliummal (Máté 15, 11) is alátámasztotta, de rossz pont volt számára, hogy Luther Márton és híveit már 1521. jan. 3-án kizárták az egyházból.

1524. szept. 2-án a harmincadlevél miatt Budára induló királyi alharmincados, német nevén Voit, magyar nevén Boltos Mátyás (II/5: 426) révén tudhatta meg II. Lajos király, valamint Mária királyné is, hogy Moritz Pál – nyilván anyagi nehézségei miatt – főtéri házát el akarja adni, a városi tanács pedig 100 forintért meg akarja vásárolni, hogy lebontassa, ezáltal a teret, a város legfontosabb piacterét, megnagyobbítsa. Nyilván Voit/Boltos Mátyás magának akarta biztosítani a házat, ezért rávette a királyt is, a királynét is, utasítsák a városi tanácsot: csak az alharmincadosnak adható el a ház, miként erről a 3. fejezetben már megemlékeztem. A ház lebontását megakadályozó királyi oklevél indoklását – nem ismerve az előzményeket – a művészettörténészek más összefüggésbe helyezik: „Egy évvel Mohács előtt az oklevél legjelentősebb érve egy ház fenntartása érdekében, hogy az épület romjai csúnyák, a nyert terület csekély lenne, viszont a tér szépsége sokat szenvedne a bontástól. Nem nehéz emögött az oklevél mögött Mátyás nagy kezdeményezésének, a reneszánsz szemléletének előtérbe jutását látni. Mátyás tudatos művészeti politikája nélkül aligha jutott volna a királyi kancellária oda, hogy hivatalos aktáinak egyikén, városépítési és rendezési kérdésben ma is követésre méltó álláspontot képviselve, egy tér összhangját, zártságát, egyszerűen kifejezve: szépségét védje” (Csatkai–Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 124). Az indoklás persze mindenképpen tanulságos, hiszen ennek köszönhető, hogy a középkori házat 1848-ig, a ma is álló Fő tér 2. számú ház megépítéséig⁹⁽⁹⁾ nem bontották meg.

Moritz Pál mindenesetre már 1525. jan. 16-án Stegersbacher Boldizsár kalmár Szt. György utca 1. sz. (1784-ben: 7. sz.) házának a tulajdonosa, ahol 10 forint adót (*solvit am haws*), majd 5 1/2 akó bordézsma²t vetnek ki rá (II/6: 382, 406); 1528-ban itt 6 akó a bordézsma²ja; 1529-ben említett majorjában 8 kepe a gabonadézsma²ja (kiadatlan bor-, ill. gabonadézsma²jegyzék).

9. A reformáció soproni kezdeteiben játszott szerepe ellenére Moritz Pál 1522. febr. 22–1527. jan. 18-ig a ferences kolostor és templom gondnoka, ún. templomatyja és 1523. dec. 1-jével kezdődően értékes (sajátkezű) számadáskönyvet hagyott ránk (II/5: 367–382), ugyanakkor – mint már említettük – a

kalmárcéh és a Tizenkét apostolról elnevezett testvérület elöljárója, céhmestere. 1523/24-ben a külső tanács belvárosi tagja, egyúttal belvárosi adószedő (II/5: 321–323, 348); 1524/25-ben és 1525/26-ban már a belső tanács tagja (II/1: 194; GerB. 199, 205; II/5: 410; I/7: 109, 112; II/1: 415; II/5: 436; II/7: 183). Aztán városbíró lesz 1526/27-ben, 1527/28-ban és 1528/29-ben (I/7: 196; 18GedB. 256, 258; II/5: 367, 381; GerB. 227; GedB. 259, 261; I/7: 312; II/1: 31; II/2: 20). 1527. júl. 22-től 1528. máj. 20-ig mint városbíró ő tartja fogva Hartitsch Detre városkapitány emberei által elfogott, a Komárom vármegyei Császárra (*Czasäer*) való Császár (*Kayser*) Mihályt, akit a „fekete ember” (*dem swartzen man*), azaz a Szapolyai Jánostól Ferdinándhoz átpártolt Fekete Iván „cár” követének közlése alapján Szapolyai János kémjének (*speher vnd bestellter kuntschaffter*) néztek. 1528. máj. 20-án két soproni polgár, Nagy Gergely és Polány Gergely kezességére reverzális ellenében szabadult (I/7: 312). Moritz Pált utoljára 1529. ápr. 24-én választották be a belső tanácsba (II/1: 211).

10. Foglalkozása szerint elsősorban mégis kiskereskedő, azaz kalmár (*kramer*) volt, leggyakrabban így is szerepel a forrásokban (*Kramer*, latinul *Institor*, sőt a királyi kancellária okleveleiben *Kalmar*), noha családneve *Moritz* latinul *Mauritius* (I/7: 50 stb.; GedB. 256 stb.). Amikor Auer Jakab városi nótárius 1529. szept. 29-én összeállítja a Sopronból már elűzött zsidók ellen – mintegy az elűzés igazolására – felhozott panaszokat, Moritz Pálnak a boltját (*gwelb*) említi, tehát ellentétben e tanulmányunk elején említett 1455. évi közgyűlési határozattal, az 1520-as években, legalább is Moritz Pál, már nem főtéri árusbódében, hanem házában levő boltjában árult (I/7: 212). A városi és a ferences számadáskönyvek természetesen csak a városnak és a ferenceseknek eladott árukról tudósítanak. Így szerepel itt cinnober (*mennich*), olaj, Bécsből a város részére szállított osztrák főtt só, bor, hal, sáfrány, bors, pallószeg (*verschlag nagl*), zsindelyszeg, lakat, ólom, olasz vászon, szarufa (*gsperholtz*), lécszeg, fűszerek (II/5: 227, 239, 261, 265, 349, 408, 314, 317, 343, 422, 436; II/1: 9). Ez a távozlól sem teljes felsorolás is érzékelteti egy kiskereskedő áruválasztékát. Még többet tudhatunk meg a már említett bécsújhelyi Funck-cég, valamint Moritz Pál saját üzleti könyvéből: ezek az 1516–1530-as évek soproni kereskedelmi életének becses emlékei. Az áruk beszerzését Moritz Pál maga, a felesége vagy valamelyik alkalmazottja végezte, még pedig főleg Bécsből vagy Bécsújhelyről. Mostohafia, a már említett György Amandus szintén vásárol árut a bécsújhelyi Funck-cégnél a következő értékben:

Év	Moritz Pál font/solidus/dénár			György Amandus font/solidus/dénár		
1516	89	5	22			
1517	47	5	7			
1518	122	1	18	75	–	–
1519	418	–	1	41	2	–
1520	93	6	10	116	5	26
1521	85	7	–	51	6	–
1522	46	6	–			
1523				119	4	26
1524				10	6	–
1525						
1526	34	7	10			
1527	39	–	–			

¹⁹1523-ban és 1524-ben György Amandus helyett már az özvegye vásárol (vö. 1522: 305: *Jerg Kramerin* II/5: 305). A hitelben vásárló özvegynek és új férjének, Andrásnak tartozása 1524. febr. 3-án 113 font 1 solidus 15 dénár, ezért szőlőket zálogosítanak el a cégnek, ahol ezután kontójuk megszűnik. Lehet, hogy ez az András azonos azzal (*änderl, der franckhin schwager*), akit Moritz Pál 1525. okt. 8-án fogad fel és 1526. okt. 14-ig teljesen felruház, nov. 9-én Moritz Pál részére még vásárol a Funck-cégnél (üzleti könyv Or; Pickl i.h.).

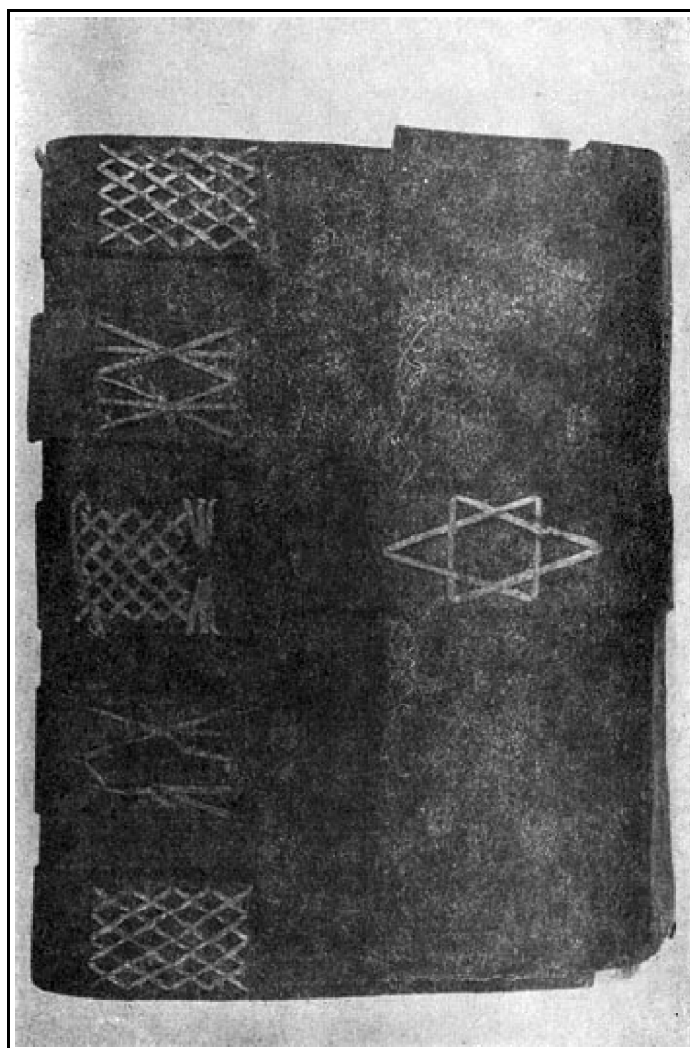
A Funck-cég üzleti könyve 1519-ben említi Moritz Pálnak *der Ungger* ('magyar') nevű szolgáját (*knecht*), aki azonos lehet a későbbi Unger Keresztély Új utcai kereskedővel, a Funck-cég 1532. évi üzletfelével (Pickl i.m. 198), 1522. ápr. 30-án fogadta fel Scolastica nevű szakácsnőjét (32^r), 1522 nyarán György nevű szolgáját (*dienner*) évi 10 magyar forint bérért, ezenkívül felruházta, pontosan leírva a vett anyagokat, árukat, amiből megállapítható, hogyan is öltözködött akkoriban egy kiskereskedő szolgája (33^v). A kétféle szolga, a *knecht* és a *diener* között az volt a különbség, hogy utóbbi vezetett üzleti könyvet (*register* 36^r), a hitelbe vásárló üzletfelek neki is fizethettek (41^r, 55^r, 67^r). Ilyen *diener* volt még az idősb János (*Hans*), akinek szintén volt egy üzleti könyve (9^r, 26^r, 31³, 36^r, 49^r, 58^r, 77^r, 81^r; 82^r; SoprOkl. II/5: 380; Pickl i.h.), aki legalább 1524-től kezdve volt Moritz Pál szolgálatában. 1527. nov. 8-án ugyanis az ifjabb János, azaz Hans Volen is Moritz Pál szolgálatába áll (323^r, 43^v, 82³), aki szintén vezet üzleti könyvet. Tudunk ezenkívül 1525-ből még egy Demeter nevű szolgáról (*diener*) is (57^r, 63^v, 68^r), Gáspár nevű szolgájáról (*diener*) és üzleti könyvéről (26^r, 30^v, 31^r, 39^r, 50^r, 98^r, 99^r, 274^r). 1529 júliusában fogadja fel Moritz Pál egy esztendőre Mihály nevű szolgáját, akit 1530. febr. 24-én már az özvegy fizet ki teljesen (86^r). 1529-ben szerepel még Kriechbaum Boldizsár és Rupert (*Rüepf*) a szolgák (*diener*) között (100^r, ' 102^r, 103^r, 104^r, 281^r), az első üzleti könyvvel is. Moritz Pál fennmaradt üzleti könyvéből nem állapítható meg pontosan, hogy egyidejűleg hány, ill. melyik szolgája dolgozott nála. Üzleti könyvük terjedelmes lehetett, mert Moritz Pál a saját üzleti könyvében szolgáló üzleti könyvének lapszámára is hivatkozik, amikor „könyveli” egy-egy üzletfelének adósságát, ill. törlesztését. A mai értelemben vett könyvelésről akkor még nem beszélhetünk: a kereskedők vagy időrendben jegyzik fel a hiteleket, ill. ezek törlesztését, vagy pedig egy-egy gyakrabbi üzletfelüknek üzleti könyvükben külön lapot nyitnak. Moritz Pál üzleti könyvében mindkét móddal találkozunk. Elbeszélő modorára jellemző pl. Schützner Pál nagykereskedőre vonatkozó bejegyzése: *Item paül schüczner tenetur yn des Cäsperl register 6 elen mailendisch parchant, 1 elen per 16 kreiczter. Mer tenetur 2 pfaüten per 24 kreiczter, mer hat ym mein diener hanss geschickht 1 püech papir pey dem valtin schtainmecz, der pugsenmaister ist gwesen 3^a post Margarethe ym 27 jar* (1527. júl. 16: 31^r). Kis tételekről van szó, ezeknek általában megadja az egységárát, két szolgáját is megnevezi; Bálint kőfaragót eddig is ismertük (II/5: 339–340), de Moritz Pál feljegyzéséből tudjuk meg, hogy városi ágyúmester is volt. Az itt idézett és a szolgák már említett üzleti könyvén kívül még három üzleti könyvnek kellett lennie, mivel Moritz Pál olyan bejegyzésekre is hivatkozik, amelyek *yn täglichen register* vannak (281^r), továbbá *ym gmain register* (44^r, 67^r, 109^r) és *ym grossen alten register* (9^v, 18^r, 26^r, 30^r, 38^r stb.), utóbbinak még a 238. lapjára is hivatkozik!

Ezek sajnos nem maradtak fenn.

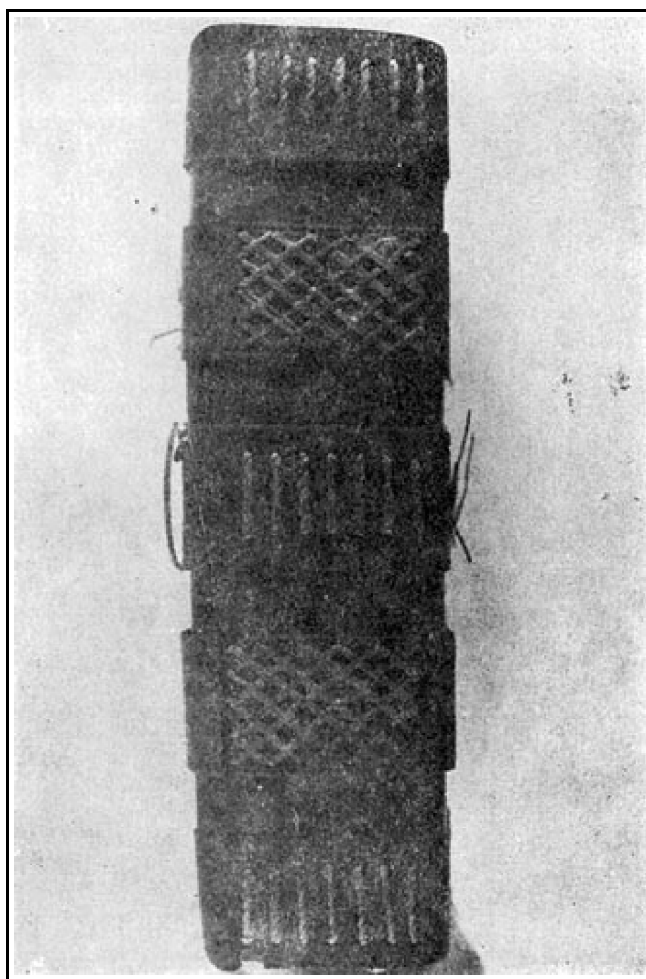
²⁰A megmaradt üzleti könyv egy 340 fólióból (20.5×30.5 cm) álló, vaknyomásos, azaz préselt bőrkötésbe (6/a. kép) foglalt kódex, amely vascsatos szíjjal zárható le. Mind a vascsatos szíjon, mind a préselt

bőrkötésen fonatos dísz van. A kódex gerincét (6/b. kép) ugyancsak fonatos dísz erősíti. A bőrkötést átlósan futó, egymással párhuzamos, préselt vonalak kisebb, ill. nagyobb, romboidalakú mezőkre osztják. A kisebb, keskenyebb romboidokban váltogatva páfrány-, ill. liliomalakzatokat találunk. A nagyobb, szélesebb romboidokban egy-egy gyík alakzata látható (6/c. kép). A bőrkötés fonatos díszét váltogatva egy-egy rombuszos háló, ill. két-két András-kereszt alkotja, utóbbiakban még egy közbülső, harmadik szár is van. A két-két kereszt összeér, úgyhogy összeérő szárai is egy-egy rombuszt alkotnak. A szíjon ugyancsak rombuszos háló és egy-egy András-kereszt van közbülső szárral; továbbá két egymásba tolt egyenlőszárú háromszög.

A rombusz és a rombold a későgótikus kor bőrkötéseinek általánosan elterjedt motívuma. A fonatos díszek természetesen a kötés erősítésére szolgáltak, alakjuk azonban nem volt véletlenszerű. A kódex gerincén ismétlődő háló tulajdonképpen védelmet biztosító amulett volt. Megtalálható pl. az említett bécsújhelyi Funck-cég üzleti könyvein (7. kép). Az említett András-kereszt „közbülső szárral” tulajdonképpen az András-kereszt egyik változata, amely a keresztény ikonográfiából ismert (vö. a 8. kép 11. ábráját). Ez látható pl. a pozsonyi levéltár 1439. évi, ún. első telekkönyvének bőrkötésén (vö. Scheiber Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötéstáblákban. Bp., 1969, 63). Az András-kereszt ugyancsak bajt elhárító amulettnek számított. A préselt motívumok közül a nagyon gyakori liliom az erkölcsi tisztaság szimbóluma volt; a gyík a német néphit szerint szerencsét, sőt pénzt hozó, viszont a keresztény ikonográfiában az evangélium világosító erejét képviseli. Utóbbi szerepe tűnik ki pl. a bécsi Szt. István-székesegyház 1514-ből származó szószékének díszítéséből. Az evangélium világosító erejébe vetett hit a Luther-hívő, tehát „evangélikus” Moritz Pál esetében figyelemre méltó. A páfrány ugyancsak gyakori motívuma a kötéseknek. A német néphit a páfrálynak varázserőt tulajdonított: gazdagságot, a vállalkozások sikerét mozdította elő, magját az otthon tartott pénz közé tették, hogy a pénz sohasem fogyjon el ...

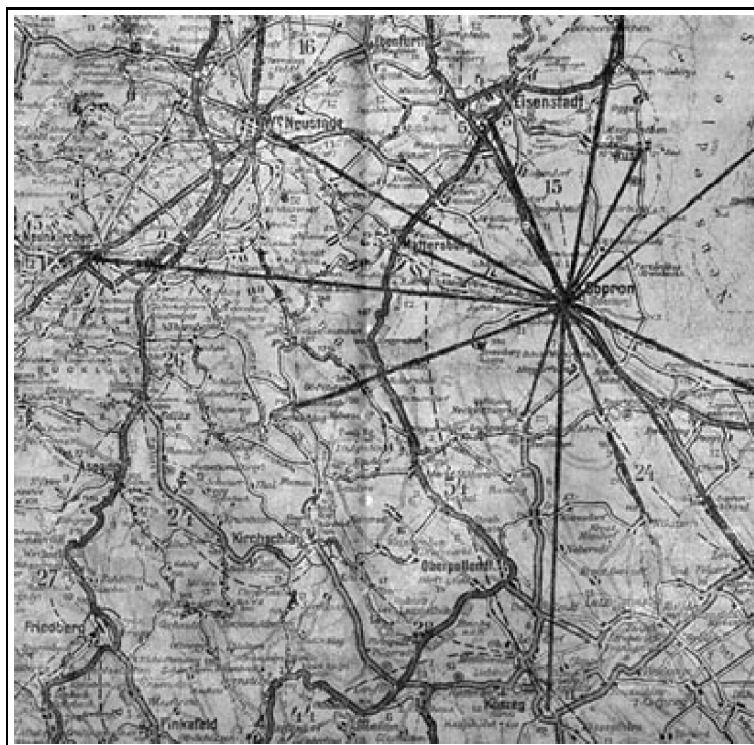
216/a. A kódex elülső kötéstáblája

[22](#)6/b. A kódex kötésének gerince

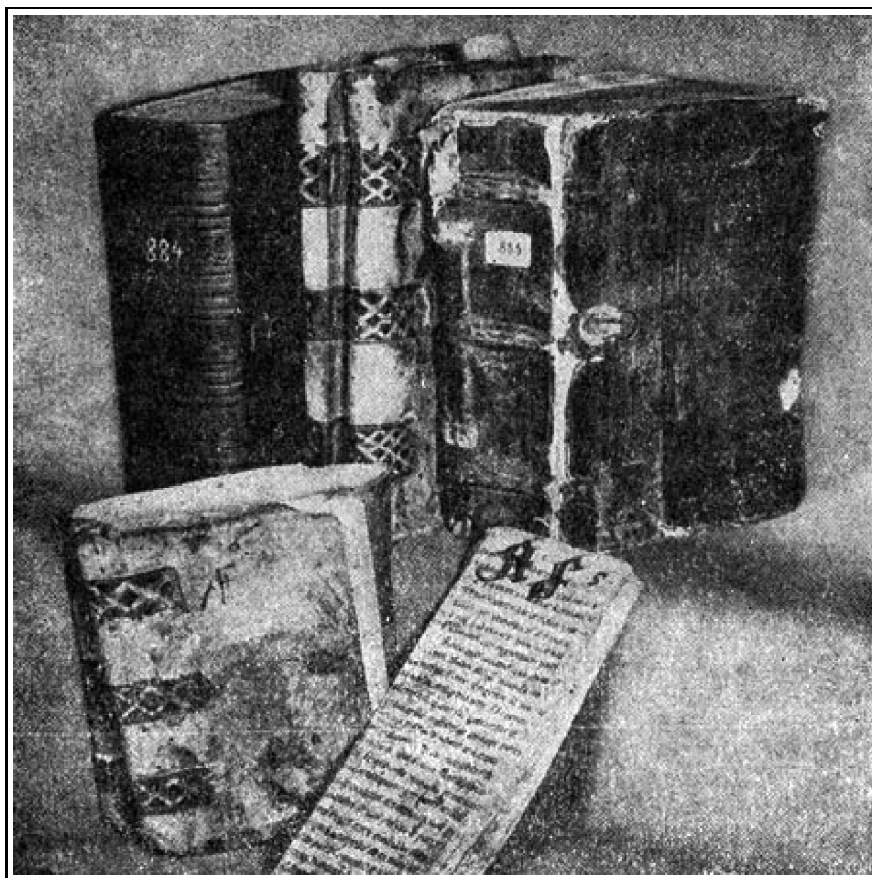
236/c. A kódex kötésének vaknyomású díszei (1–6: Németh Ferenc felvételei)

24–25 11. Moritz Pál piackörzete

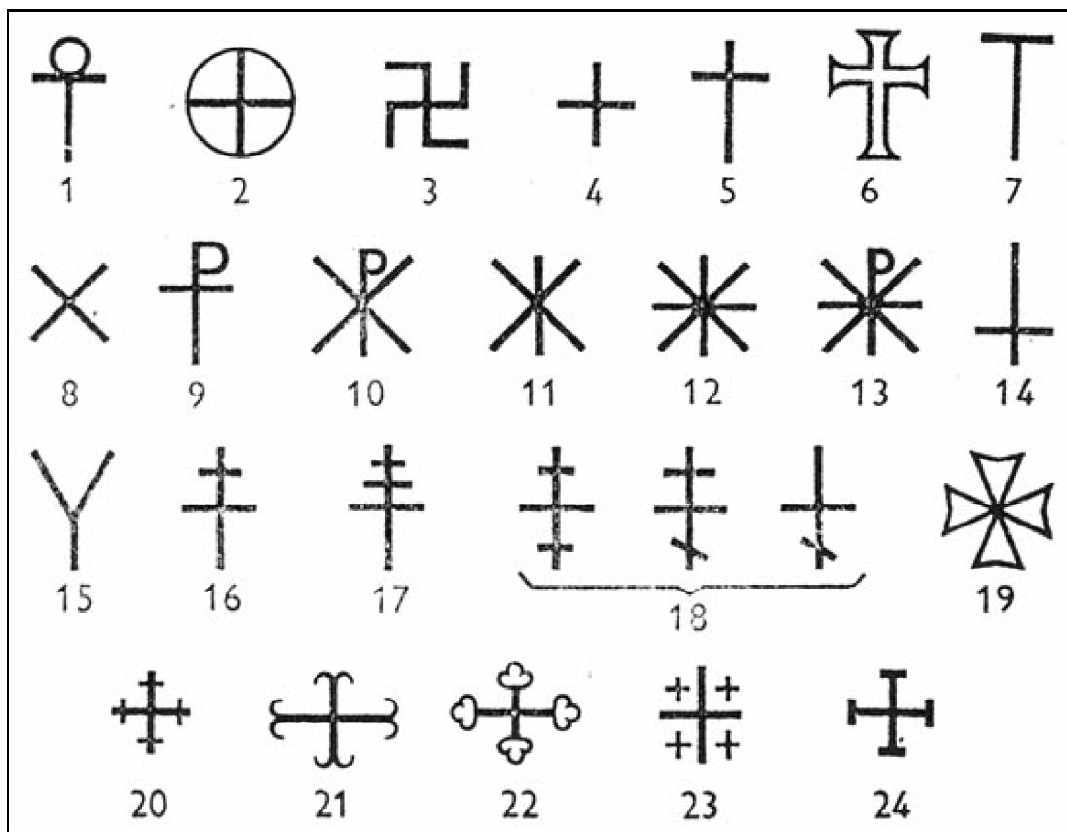
26A háromszög ugyancsak régi amulettnek számított, de a kötésnek két egymásba tolt egyenlőszárú háromszögére nem találtunk magyarázatot. Tulajdonképpen megoldatlan még az egész kötésnek az eredete is. Ismeretlen még a kódex papírosának a vízjegye (9. kép). Ezért szélesebb körben igyekeztem tájékozódni. A gráci könyvtár munkatársai az egész stájerországi anyag ismeretében sem tudtak erre vonatkozólag választ adni (Rozsonдай Mariann szíves közlése, MTA Könyvtárának Kézirattára). Moritz Pál kódexének vaknyomású motívumait nem ismerték a bécsűjhelyi levéltárban sem (Dr. Gertrud Buttlar levéltárigazgató 1990. márc. 16-i levele). Ivan Chalupceky lőcsei levéltáros nagyon segítőkészen konzultált szepességi levéltárosokkal és egy vízjegykutatóval, aki Szlovákia összes XVI. századi vízjegyét összegyűjtötte: az eredmény nemleges (1990. jún. 6-i levél). Marad még Bécs, ill. Ausztria többi része. Ha igazolható Moritz Pál kódexe vízjegyének és kötésének bécsi kapcsolata, akkor esetleg más összefüggésre is fény derülhet. Egyelőre nem tudjuk, honnan érkezett Sopronba 1511-ben az iskolázott, írástudó, latinul értő, könyvolvasó Moritz Pál. Mindenesetre ennek előtte három évvel halt meg Bécsben Konrad Celtis (1459–1508) egyetemi tanár, az 1497–1511-ig fennállott *Sodalitas Litteraria Danubiana* 'Dunai Tudós Társaság' nevű irodalmi társaság alapítója, aki Bécs és Buda humanistáit szervezte meg. Bécsi egyetemi előadásaihoz 1500-ban nyomtatásban adta ki többek között Nicolaus Cusanus (1401–1464) teológus, jogász, diplomata, történész, természettudós és filozófus Isten-magyarázatának tételeit („*Propositiones Nicolai Cusae de li non aliud*”), amelyeknek lényegét maga Cusanus két egymásba tolt egyenlőszárú háromszöggel ábrázolta (10. kép). Lehetséges-e, hogy Moritz Pál Bécsben hozzájutott Celtis Konrád kiadványához, lehetséges-e, hogy egyedi kötéssel állunk szemben? Nincsen abban semmi ellentmondás, hogy korabeli tudományos felfogás és – mai felfogásunk szerint – babonák egymás mellett jelennek meg, hiszen pl. még Luther Márton is hitt a varázslatban (vö. Mollay Károly: *Népi hiedelmeink kutatása*. SSz. 1972, 257–263). Cusanusra és Celtisre vö. Rupprich, Hans: *Die deutsche Literatur vom späten Mittelalter bis zum Barock*. München, 1970–1973,

I, 413–420, 528. A kötés egyes motívumainak értelmezésére vö. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin und Leipzig, 1927–1942, *Eidechse, Farn, Kreuz, Lilie* címszó; Kirschbaum, Engelbert (red.): Lexikon der christlichen Ikonographie. Rom–Freiburg–Basel–Wien, 1968–1972, *Eidechse* címszó.

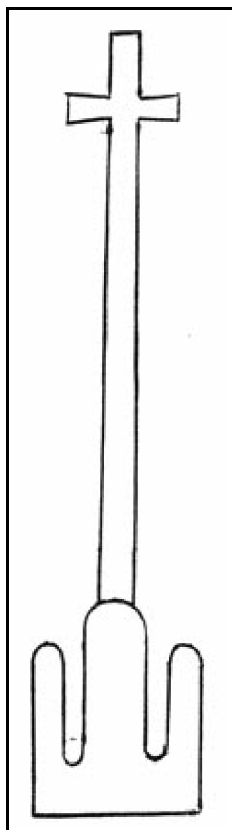
7. A bécsújhelyi Funck-cég üzleti könyvei

27 Az üzleti könyv Moritz Pál adósait, tehát nem teljes vevőkörét tartalmazza. Legtöbbjük Sopronból került ki, azután Bécsből és Bécsújhelyről. A mellékelt térképen (11. kép) az adósok származási helyének csak egy részét ábrázolhattuk, de így is kikerekedett Moritz Pál piackörzete. A térképen Ausztriából hiányzik Bécs, a Sankt Pöltentől dél-keletre fekvő Mainburg (1525: *main werg* 77^r), az egykor Moson vármegyei Barátudvar (1524: *münichof* 340^v). Sopron vármegyéből hiányzik Kál (ma: Sajtoskál Vas megyében), továbbá Ság (ma: Simaság Vas megyében) nem került a térképre; 1521-ben Pusztacsaládon (*aus der schlaten*) mákolajat (*mag öl*) vásárol Moritz Pál (230^r). Vas megyéből még hiányzik Sárvár (*Zigat* 'Sziget'). 1529-ben Kesző (ma: Várkesző) várának tisztartója (*pfleger von kesse*) vásároltat Moritz Pálnál (114^r).

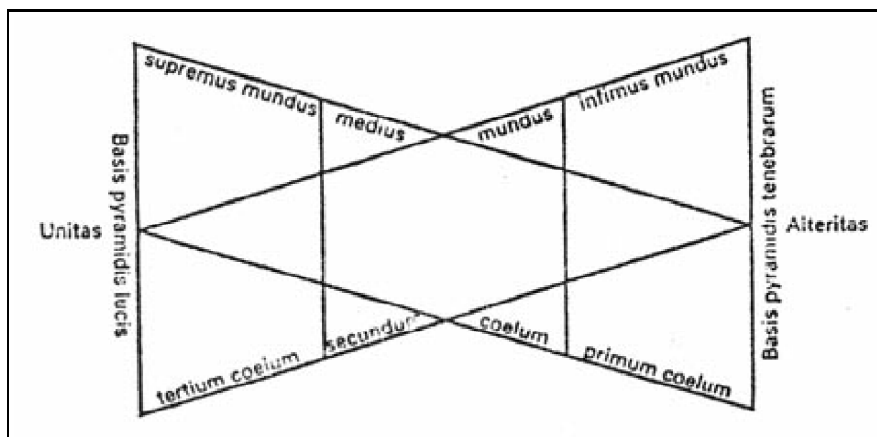
8. A kereszt változatai a keresztény ikonográfiában (a Lexikon der christlichen Ikonographie nyomán)

Moritz Pál üzleti könyve az 1520-as években Sopronban forgalmazott áruknak és áraknak gazdag lelőhelye. Feltárása csak az üzleti könyv teljes név- és tárgymutatójának elkészítésével lehetséges.

9. Moritz Pál kódexének vízjegye

11. Említettük, hogy Moritz Pált 1529. ápr. 24-én ismét beválasztották a belső tanácsba. Ekkor a városban már erősen folyt a készülődés a török várható hadjárata miatt (vö. SSz. 1983, 206). Moritz Pál és felesége még a török seregek megérkezése előtt, pontosabban aug. 31-e és szept. 13-a között, magukhoz véve ezüst edényeiket, ékszereiket, legjobb ruháikat, lovaikat, Alsó-Ausztriába menekültek; itt Hainfeldtől délre, Kleinzellben mindenüket elvesztették (Lad. XI fasc. 1 nr. 5). Aug. 29–30-án a gabonadézsmá kivetésekor nincsen szó eltávozásukról, viszont szept. 14-én ismét Sopronban voltak, ahol Moritz Pál 1530. jan. 25-ig (tehát Bécs szept. 26–okt. 14-i ostroma idején is) **28** mint belső tanácsos egyúttal városi kamarásmester. Ekkor végrendelet nélkül, hirtelen halt meg. Özvegye, Katalin 1530 elején fizeti a 6 forint adót (adójegyzék 39), márc. 4-én számol el férjének 1526. és 1527. évi városbírói működéséről: *so er van vnnser vnd gemainer stat wegen gehanndelet*, továbbá kamarásmesteri tevékenységéről (I/7: 378–379). A még kiadatlan 1530. évi városi számadáskönyvből tudjuk, hogy az özvegy folytatta a kiskereskedést (82. lap), az ismertetett üzleti könyvből pedig értesülünk különböző elszámolásairól és kifizetéseiről. Moritz Pál után – többek között – 400 dénárfont adósság rendezése is az özvegyre maradt: a bécsi Lackner-cégnek járó 131 **29** font 5 dénársolidusból 1530. márc. 12-én 351/2 dénárfontot törlesztett (I/7: 381); márc. 30-án Manusch volt soproni zsidónak 22 dénársolidust, majd 10 dénárfontot fizetett (I/7: 382–384, 407–408); ápr. 8-án kielégítette Moritz Pál volt gyámgyermekének, az említett Balázs nyerges két házasságából származó Borbálának (most már Steiner Kristóf varga feleségének) és két fivérének, Sattler Györgynek és Mártonnak apai és anyai örökségével kapcsolatos igényeit (I/7: 386).

10. Nicolaus Cusanus saját ábrázolása („Figura paradigmatica”) Isten-magyarázatához (a Lexikon des Mittelalters. München und Zürich, 1977-től Andersssein, Andersheit címszava nyomán)

1530 augusztusában Katalin asszony már a soproni Mur Kristóf felesége: Moritz Pál majorjában Kristófra vetik ki a 6 kepe gabonadézmát (gabonadézmajegyzék 7); 1531. jan. 6-án ő fizeti ki az üzleti könyvben is szereplő Ott András bécsi nagykereskedőnek Moritz Pál 10 rajnai forint 6 dénársolidus adósságát (I/7: 404). 1531. márc. 23-án az asszony már nem él, amint ezt az említett Manus volt soproni zsidó fia, Áron nagymartoni zsidó tanúsította, aki az atyjának még járó 40 dénárfontot Mur Kristóftól ekkor vette fel (I/7: 406–407).

Katalin asszony halála után az örökösök, azaz Katalin asszony bécsi testvérei: Kutzinger Lipót, Bonifác, Anna (ekkor már Auer Jakab soproni városi nótárius felesége) és Orsolya (ekkor már férjnél az alsó-ausztriai Eggenburgban, vö. Lad. XI fasc. 1 nr. 13, 14/b; Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/2) 1531. jún. 25-én egy-egy cédulára írták a hitelezők nevét és követelését, majd a cédulákat kisorsolták. Mur Kristófra négy hitelezőnek összesen 145 dénárfontnyi követelése jutott: *ist Cristoffen Murren, vnsern swager, dise zedl sambt den gleubigern daran geschriben, im loß gefallen, die soll er gegen quittung den erben ind im lautund bezallen*. Így döntöttek közös megegyezéssel és az osztályegyezségre közösen felkérték a már idézett Schützner Pál tanácsost (ő lesz majd Mur Kristóf prókátora), Paur László kalmárt, Winkler Mihály vargát és György vargát (SSz. 1987, 290, 295), belvárosi polgárokat (I/7: 425). A 145 dénárfontnyi adósság megoszlása: fülesli (ma: Nikitsch Burgenlandban) parasztnak járt 9 dénárfont, a bécsi Lackner-cégnek 96 dénárfont, Gräzer Kristóf (Keresztély) soproni mészárosnak és belső tanácsosnak (SSz. 1988, 295) 37 dénárfont, Sattler Mártonnak 3 dénárfont.

Ez az osztályegyezség azonban nem vált be, ezért 1534. júl. 17-ig tartó per keletkezett. Mur Kristóf követelte a házasságkötéskor feleségének nászajándékkul adott 200 dénárfontot. Gräzer Kristóf és a már említett Sol Kristóf javadalmas [30](#) pap tanúsította, hogy a halálos ágyán (*in todsnöten*) fekvő Katalin asszony kérdésekre elismerte ezt a nászajándékot, arról viszont nem nyilatkozott, mit csinált a pénzzel (I/7: 426–428). Az örökösök, akiket Auer Jakab képviselt, a nászajándékot nem látták bizonyítottnak, mivel tudták, hogy Mur Kristóf hogyan bánt a beteg asszonnyal. A per lényegében emiatt és az adósságok kifizetésének elosztása miatt folyt.

Az utóbbi kérdésben a városi bíróság 1532. márc. 8-án végleg döntött: az adósságokat Mur Kristóf és az örökösök egymás között osszák meg. Ekkor ez ellen már egyik fél sem fellebbezett (Lad. LVII fasc. 1 nr. 96, 97). Moritz Pál első feleségének első házasságából származó két fiát, Sol Kristóft és Jeromost 32

dénárfonttal ekkor végleg kielégítették (Lad. XI fasc. 1 nr. 5). A hitelezők követelésére még ezt megelőzően, 1532. ápr. 29-én a Szt. György uteai házat Bors Benedek nagykereskedőnek adták el (Gb. 90r; adójegyzék 29 SSz. 1983, 216). A külvárosi majort az üzleti könyvben is szereplő Tröppel Máté, akinek Moritz Pál 64 dénárfonttal tartozott, 31 dénárfontért vette át. egy 40 dénárfontos adósleveléből Auer Jakab még saját végrendeletének írásakor (1534, ápr. 12) is 9 font 7 solidus 15 dénárral tartozott (Lad. XI fasc. 1 nr: 5; SSz. 1983, 230; II/2: 80–81). Katalin asszony után még hét szőlő maradt (ebből hat Moritz Pállal közös szerzeményük volt), két parlagjuk (*öden*) közül az egyiket 2 dénárfontért eladták, a másikat az asszony Lang Györgynek (*sunst auch Wasserpauch genant* Gb. 80r) ajándékozta, *das er ir einsmals iie potschafft gegangen*. A 400 dénárfontra becsült hét szőlőből és 6 hold Dudles-szántóból Auer Jakab felesége, Anna testvéreinek örökrészét 200 dénárfontért vette meg (II/2: 79).

A 200 dénárfontos nászajándékkal kapcsolatban az örökösök nemcsak azt hangoztatták, hogy ennek semmi nyoma, hanem kezdettől fogva arra is hivatkoztak, hogy Mur Kristóf nagyon rosszul bánt a feleségével. Mur Kristóf 1532. jan. 29-i beadványában többek között közölte: „Jch und meine hausfrau selige sein eelewt gewesen, hawen vnser kanschafft ind anligen vnder vns selbs getragen, sein nit schuldig vmb die sachen, so sich zwischen vns verlossen in vnser khanschafft inen derhalb raittung zu thuen” (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 12/1; Lad. LVII fasc. 1 nr. 95). Márc. 22-én ismét két tanúval bizonyította a nászajándékot, de az örökösök márc. 27-én ismét fellebbeztek (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 12/2,–12/3; Lad. LVII fasc. 1 nr. 85).

1532. május-júniusban az ügy a királyi kancelláriát is megjárta. Hartitsch Detre városkapitány ugyanis a király nevében át akarta venni a hagyatékot, ezért Tamás egri püspök és kancellár máj. 12-én a királyt, máj. 17-én Sopront értesítette, hogy a város régi kiváltságainál fogva, ha nem is volnának örökösök, a hagyaték *non ad fiscum regium, sed ad ipsam ciuitatem* szállna (Lad. XI fasc. 1 nr. 14/b, 13, 14/), mégis jún. 20-ig a királyt még háromszor foglalkoztatta a hagyaték ügye (Lad. XI fasc. 1 nr. 15; Lad. LVIII fasc. 4 nr. 40/1, 2).

Auer Jakab az örökösök képviselőjében 1532. dec. 18-án előadta, hogy Katalin asszony a halála előtti napokban „mente rapta und nicht bei irm rechten verstanndt gewest”; a 200 dénárfontra vonatkozó kérdésre ugyan igenlő választ (*ja*) adott, de ez semmit sem bizonyít, hiszen napjában és éjjelente négyszer-ötször is elvesztette eszméletét, a feszületet (*fronleichnam Christi*) csak megmutatták neki. Katalin asszony halála után Mur Kristóf a házból sok ingóságot eltulajdonított (a ház eladása után, tehát 1532-ben már testvéreinek Mur Jánosnak házában, a Mészárosok utcájában élt: adójegyzék 32; 31SSz. 1983, 219), miért éppen a készpénzt hagyta volna ott? Rövid házassága alatt állandóan rá akarta venni az asszonyt, hagyja reá minden vagyonát. Amikor ez nem sikerült, ütni-verní kezdte, *in ainem teüffen pressgranndt rügkling gestossen hat, desselben stoss sy sich beclagt, das sy des sterben müess*. A következőkben a férj viselkedésének reálisztikus leírását adta: „Item aines nachtes ist der Murr vngeuarlich vmb mittnacht vol weins haimbkumen, die arme frau im irrer rue im peth gefunden, hat er al thürn in der slafcamer verslossen, sein hausfrau auf der erden vmbgezogen, mit fuessen in sy getreten und mit ainem steckhen ire prüst, gegen dem hertzen, das angesicht, den kopf, schuldern, ire armen, henndt und all irn leih erslagen und kain gantze stat an ir gelassen. Solh vnzimlich wesen hat er dieselb nacht lennger, wann zwo stund mit der armen frauen getriben, das gesind im hauss nicht zu hilf mögen kumen und das nachperuolk, so das gehort, gross mitleid mit ir getragen. Dauon ist die arme frau in ain grossn schreckhen und zittern gefallen und ettlich tag vber ligen müssen”. Ha Auer Jakab nem békítette volna ki őket egymással, az asszony elvált volna a férjétől. Auer Jakab az asszony ügyében írással és borral a férjet egy bécsújhelyi orvoshoz küldte. A férj azonban *den wein ettwo an ain wannndt gegossen* és üzenetül azt közölte: majd meggyógyul az asszony. Mikor az asszony feküdt, a férj „tag und nacht nit dahaim bei ir beliben, seiner fullerei und

trunckenhait obgelegen, ettlich nächt an vrsach ausser hauss gelegen” (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/3). Mur Kristóf szerint (1533. jan. 3) az asszony az említett kikérdezés után 10 napig még eszénél volt, az örökösök szerint (jan. 10) viszont „Murr und sein procurator Paul Schutzner haben die warhait ser gespart” (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/5, 9). Jan. 16-án Ölpeck Vid szabómester, Katalin asszony házával szemben, a Fő tér sarkán álló ház (65. sz.) tulajdonosának (1531 végétől) felesége tanúvallomásában megerősítette Auer Jakab idézett vádjait; amikor az asszonyt meglátogatta, *ir selpst salben geben, das sie sich wider hailen solle* (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/6). Febr. 10-én Auer Jakab, az örökösök prokurátora nem jelent meg a tárgyaláson, amit Mur Kristóf ki akart használni ellene: az örökösök azonban igazolták, hogy a város vezetőinek engedélyével utazott külföldre (Ausztriába), *vor waldwasser und vngewitter zumb bestimten tag nicht haimbkumen mögen* (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/8). Márc. 12-én Mur Kristóf bejelentette: a király a városi tanács első ítéletét megerősítette, ezért költségeinek megtérítését is követeli (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 12/4). Máj. 3-án a király mégis utasította Hartitsch Detre soproni városkapitányt, nézzen utána, a hagyatékából mi illeti meg a királyt (Lad. XI fasc. 1 nr. 12). Máj. 14-én az örökösök újabb tanúkat vonultattak fel, a vádak azzal kiegészítve, hogy Mur Kristóf kékre verte feleségét és a vagyon elosztásánál 24 aranygyűrűt eltulajdonított. A tanúk: Sol Kristóf pap, Schützner Pál belső tanácsos, Ölpeck Vid és felesége, Aigelsberger Péter szabó özvegye, a verés idején ugyancsak szemben, a Szt. György utca és az Új (Zsidó) utca sarkán álló (96. sz.) ház tulajdonosnője, valamint lakója, Paur László kalmár (1530. évi adójegyzék 42); Mur Kristófék házában lakó, Apollónia nevű molnárné; Pullendorfer Mihályné, a szomszéd (8. sz.) ház tulajdonosának a felesége, Nagy Mátyás Szt. György utcai háztulajdonos felesége, Bors Benedeknek, Katalin asszony házával szemben, a Fő tér sarkán álló (65. sz.) ház egykori (1531 végéig) tulajdonosának a felesége, Siebenbürger Ferenc polgármester (1532/33., 1533/34) szolgája, és ha kell, *her doctor Hanns* Bécsújhelyről. A hagyatékot annak idején a következők osztották el: Sol Kristóf pap, Auer Miklós pap (Auer Jakab 32testvére), Reiß János, Schützner Pál, Vedschinger Lipót belső tanácsosok, Schreiner András (Mur Miklós sógora) és Mur János (Mur Kristóf testvére) külső tanácsosok, valamint Paur László kalmár (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/7). Jún. 1-jén Ferdinánd király közölte a városkapitánnyal, *quod ... non fiscus regius succedit* (Lad. XI fasc. 1 nr. 16). Szept. 13-án és 17-én Auer Jakab a máj. 14-i tanúk egyrészét és Kristóf iskolamester feleségét idéztette meg újabb tanúként: Aigelsberger Péter szabó özvegye annak idején a verés okozta zajra ébredt fel; Apollónia molnárné szerint „sey Kristoff Mwerr ganntz nagket auß der kamer geloffen vnd hat ein twech von meinem pött vmb sich geschlagen vnd dem knecht geriefft, er soll ym hellfen ein laitter czw pringen, yn die kamer czw steign, da hoci der czeig vnd der knecht dýe frawen pött, sý sol die kamer awf twen vnd solln czwfridn sein”. Mind a hat tanú tanúsította a verést (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40).

Auer Jakab, az örökösök képviselője, bevételeiről és a perrel kapcsolatos kiadásairól 1534. márc. 29-én számolt el a három testvérnek (Lipót, a legidősebb már nem szerepel): egyenként 107 font 5 solidus 10 dénár, összesen 323 font 1 solidus 24 dénár jár nekik. Fáradozásaiért (*mue vnd arbait*) 100 dénárfontot számítottak be neki, ebből 23 dénárfontot már megkapott. További 40 dénárfontot ígértek neki, ha Mur Kristóffal szemben megnyerik a pert. Auer Jakab minderről 1534. ápr. 12-i sajátkezű végrendeletében számol be, jún. 1-jén azonban már nem él (II/2: 79–80, 84). A per végét tehát nem érte meg. A per 1534. júl. 17-én megegyezéssel ért véget: Mur Kristóf megkapja a 200 dénárfontot, még pedig 100 dénárfontot fizet neki testvére, Mur János, sógora, Schreiner András, valamint Gáspár tímár, a másik 100 dénárfontot pedig az örökösök 3×14 napon belül (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/2).

12. Moritz Pált azért volt érdemes aprólékosan feldolgoznunk, mivel a többi soproni kalmárról nincsenek ilyen részletes adataink, így az ő története példa értékű is lehet.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Major Jenő
†: Sopron város földrajza 1944

Major Jenő †: Sopron város földrajza 1944^{*(11)}

331. Sopronnak jobban ismerjük a múltját, mint mostani állapotát. A földrajz azonban a jelen képét vizsgálja, az érdeklő, ami most van, s a múltból annyi, amennyi ezt magyarázza.¹⁽¹²⁾ Ezért a geográfusnak a Sopronról szóló irodalmat nagyon óvatosan kell használnia, ne essék a múltba úgy bele, hogy nincs kilátás a jelen felé. A soproni kutatókat is a múlt tartja lekötve, ezért geográfiával alig foglalkoznak. Szintézisek terén csak a vázlatokig jutottak el, részletkérdésekkel pedig – geográfiai szempontból – nem is foglalkoznak. A földrajzhoz olyan szorosan kapcsolódó statisztika nagy tudósa, Thirring Gusztáv is, java munkásságában a múltba fordult vissza.²⁽¹³⁾ A Műegyetem megtelepedése óta a geológiai kérdések feldolgozása megtörtént, de a fizikai földrajz nagyon elmaradt. Ugyanez a helyzet az emberföldrajz szempontjából is: Sopron háztulajdonosainak a története megvan, de a soproni házak története ismeretlen. A kutatókat a művészi szempontból érdekes foglalkoztatja csak, az egyszerű házak története nem. Nem ismerjük Sopronnak, mint gazdasági és kultúrközpontnak funkcióit, közlekedési viszonyait, mai gazdasági életét. Senki nem foglalkozott pl. a Lővérek településföldrajzával.

A városföldrajz azonban szintézist akar. Ennyi részletkérdést nem kutathatunk végig, a szintézis tehát hiányos lesz. Annál is inkább, mert a rendelkezésre álló tanulmányok sem a modern városföldrajz követelményei szerint készültek.

Ezen a téren dolgozatunk egyetlen eredménye, hogy a hiányokra rámutat, és a problémák szintézis általi egymásra vonatkozása a kutatási irányokra is némi fényt derít.

*

Dolgozatunkban három probléma köré csoportosítottuk előadásunkat: 1. A fekvés: energiák, városiasodás problémái; 2. A szerepkör, élet és funkciók problémái; 3. Az élet térbeli rendje.

Sopron ott fekszik, ahol az Alpok kristályos rögei a Magyar Medencébe süllyedve végződnek. Földtanilag két különböző struktúrájú terület találkozik itten. A várostól nyugatra annyira kiemelkednek a rögök, hogy üledékes kőzetek a miocénbeli nagy földmozgások idején sem borították el őket (de Brennborg felé már igen), a város keleti hitarában azonban a miocén és pannon meszek, homokkövek és agyagok fekszenek rajtuk, amelyből csak itt-ott bukkannak ki (pl. Harkai csúcs).

Ugyanez figyelhető meg az állat- és növényföldrajz szempontjából is. Érthető, hiszen az állatvilág is – a növényeken keresztül – szorosan összefügg a táj geológiai struktúrájával. A város határának nyugati

részein a noricum flora és fauna tartományának elemeit találjuk, a keleti részen pannon elemek vannak. S ahogy az üledékes takarón is kibukkanik néhol a kristályos alap, úgy tarkáz bele a pannon elemek területébe a növény – és állatvilágban is egy-egy noricum folt.³⁽¹⁴⁾ S a városnak ezt a választó vonalon való fekvését tovább nyomozhatjuk az ember felé és kultúrája felé. Nyugat felől itt is germán nyelvű, kelet felől a puszta népek helyezkednek el és találkoznak itt össze. Ezt a választó vagy érintkező vonalon való fekvést a politika úgy fordította a maga nyelvére, hogy határt húzott.

³⁴Ezzel elérkeztünk a táj és ember viszonyának alapvető problémájához. Az ember mindig értékeli a tájat és annak elemeit, de érték-szempontjait a kultúra adja meg.⁴⁽¹⁵⁾ S ahogy az értékesnek talált pontokra ráveti magát az ember: kibontakoznak a táj energiái.

Sopron egy ÉNy-DK-i kapuban fekszik, amely két tágas medencét köt össze: a Kisalföldet és a Bécsi-medencét, a kisebb Soproni-medence közbeiktatásával. ÉK-i irányban egy kisebb medence csatlakozik hozzá: a Tómalom–Kőhidai-medence, mely Pozsony felé teszi lehetővé az összeköttetést. Ezek a kisebb besüllyedések azonban nagyon fontosak, mert ez bontotta szét keskeny ágakra a hegyek masszív tömegét, és tette lehetővé a két nagy medence kényelmes összeköttetését. Délebbre, az Írottkö–Borostyánkői hegység vidékén már egészen más a helyzet. Folyóvölgyek nyúlnak be messze, de egyik sem éri el a Bécsújhelyi-medencét.

A város most tehát ott fekszik, ahol az előbb leírt szerkezeti részek közötti besüllyedés következtében a Kisalföld és a Bécsi-medence közti összeköttetés a legjobban összeszorul. Nem mindig ezt értékelte az ember a letelepedés szempontjából a legjobban. A legrégebbi korok emlékeit a környező dombokon lehet megtalálni. A Hallstatt-kori ember is a Károlymagaslaton, Várhelyen, Sánchegyen, Harkai magaslatokon telepedett le, és építette fel nagy sáncait. Ebben a korban nyugati irányból jönnek a néphullámok. Nyugat felől jön a La Tène kultúrát hozó kelta ág is.⁵⁽¹⁶⁾ Ezek azonban már nem a dombokon építették fel várukat, hanem a mai Sopron területén, a Belváros helyére. Ebben a korban a fő értékszpont egy telephely kiválasztásánál már, úgy látszik, nem a védelem volt. A kelták a forgalmas síkságra települtek és nem húzódtak be a hegyek közé, illetve a hegyek síkság felé néző csúcsaira. És másrészt, megtalálták azt az eljárást is, amivel a védelem szükségletét, a rendelkezésre álló anyagokkal ki tudták elégíteni.⁶⁽¹⁷⁾ Viszont a régi vízrajzi állapotok kedvezőbbek voltak a mainál, a védelem szempontjából. Ma a várost két patak fogja közre. Ezek közül az egyik: az Ikva folyási irányát nem nagyon változtathatta. De a déli, a Rákpatak régebben másként folyhatott. Bella szerint a római korban nem ott volt ahol most. Véleményét valószínűleg arra alapítja, hogy ekkor a mai patak mindkét oldalán temető volt, ami nehezen képzelhető el úgy, hogy a patak mély és szakadékos völgyével kettévágta volna.⁷⁽¹⁸⁾

De a későbbi időkben is ez az az ág, amellyel a legtöbb változás történt. A város 1700-ból való madártávlati képe is (kiadva: Thirring Gusztáv: Sopron, Civitas fidelissima és Gantner Antal: A régi Sopron) a maitól eltérő vízrajzot mutat. Régiségét az bizonyítja, hogy középkori említései is vannak. (Adatunk az Ógabona téren ³⁵végig folyó patakra vonatkozik, amely a mai Festőköznél, a major-épület mellett torkolt az Ikvába.⁸⁽¹⁹⁾ Ez az 1700-as vízhalózat természetesen nagyrészt mesterséges. A Széchenyi tér helyén levő tórendszer kétségtelenül mesterséges, de már a vár 1622-i alaprajzán látható.⁹⁽²⁰⁾ Geológiai térképek szerint a Várkerület, tehát a kelta telep is, egy lösz-folt DK-i peremén helyezkedik el, előtte a Kurucdombig az Ikva és Rák patakok alluviuma összeér.¹⁰⁽²¹⁾ Fel lehet talán tételezni, hogy valamikor gazdagabb volt a vízhalózat és a kelta Scarbantia az ebben helyet foglaló lösz-sziget peremén helyezkedett el. Sajnos a római kori utcahalózat lokalizálása még nem történt meg a városban, ezért nem tudjuk, hogy milyen volt ennek az új telephelynek a viszonya a kapun átmenő forgalomhoz.

Valószínű, hogy a keltákat is forgalmi lehetőségek csábították ehhez a helyhez, s hogy választásuk nem volt rossz, azt mutatja, hogy a rómaiak idején, mikor a tájlehetőségeket elsősorban a forgalom szempontjából értékelték (és a védelmi szempont Scarbantia esetén teljesen elesett), nem változott meg a település helye. A rómaiak alatt, ellenkezőleg, felvirágzott, és majdnem a mai kiterjedését érte el.¹¹⁽²²⁾

A népvándorlás korában a hely értéke újból kétséges lett. Ahogy a nagy (római) birodalom civilizációs szervezete eltűnt, a forgalom csekélyebb és bizonytalanabb lett, megnövekedett a védelem szükséglete, aminek kielégítésére azonban legkevésbé alkalmas ez a hely. Az avarok nem is ide telepednek, földvárakat az Ikván túl, a Szent Mihály plébániatemplomtól a Bécsi dombon levő amfiteátrumig húzódó dombokon építették.¹²⁽²³⁾

Ez a bizonytalan tapogatózás folyik tovább a magyar honfoglalás után is. Az történt itt kicsiben, ami nagyobb térben játszódtott le Szombathelyen. A római kultúra szempontjából Szombathely is igen jó helyen feküdt. A forgalom igényeit igen jól kielégíti a mögötte fekvő hegyekbe mélyen benyúló völgyek meghosszabbításának szinte a találkozási pontján, de mindenek előtt az É-D-i forgalom szempontjából. A római kor utáni bizonytalanság a településeket elsősorban a védelem szempontjából értékeli, és ebből a szempontból a város teljesen értéktelen. De igen jól megfelelnek ennek Kőszeg, Szentgotthárd és Vasvár, s a középkorban ezek fel is virágzanak. A XIX. század ismét a közlekedés igényeivel lép fel.: a régi római város helyén újból felvirágzik Szombathely.¹³⁽²⁴⁾

Sopronban is, a honfoglalás utáni, a római város helyén megtelepedő magyarság Castrum Suprun-a mellett, tovább él az avar település is – csak az 1268–76-os cseh háborúk idején szenved súlyos csapásokat, 1277-ben azonban már újból megvan¹⁴⁽²⁵⁾ – és feltűnik egy új település is: a Lövérek.

36Ezt a tapogatózó bizonytalanságot a magyarok megjelenése óta az is fokozza, hogy Sopron a gyeplévélyen feküdt. Kezd kibontakozni a keletről jött népek államisége, s ezzel az eddig a nyugatról jött néphullámok miatt meg nem lévő határjelleg, amelyet a növény- és állatvilágban éppúgy, mint a geológiai struktúrában láttunk. A határszéli település fejlődése függvénye a mögötte levő politikai egység fejlődésének. Sopron szerepe is akkor kezd erősebben érvényesülni, amikor a gyeplévély sávjából – a táj benépesülése és átkulturálódása után – a két oldalon meginduló differenciáltabb élet közvetítő területe lesz. A táj benépesülésével megindul a helyi energiák kibontakozása, az államterületek gazdasági megszerveződésével pedig a helyzeti energiáé.

Sopron várossá fejlődését sem lehet a környékkel való kapcsolata nélkül megérteni. Az a tény pedig, hogy Sopron fellendülése egy országos gazdasági átrendezéssel kapcsolatos, mutatja a messzebbi összefüggéseket. Ez a két jelenség azonban minket csak annyiban érdekel, amennyiben megindították a tájban rejlő energiák értékelését. Láttuk, hogy a védelmi és forgalmi szempontból nem ugyanaz az egy pontja értékes a tájnak, de most a különböző szempontból értékes pontok már közelebb kerültek egymáshoz, mint a kelta-római és Hallstatt-kori telepek.

A gyeplévélyrendszerben Sopronnak nem sok szerepe lehetett eleinte,¹⁵⁽²⁶⁾ II. Konrád idejében azonban, az új Ostmark kialakulása után fontossá válik a megerősítése. Megerősítik a gyeplévélyöröket, és egyes erődítmények körül megszervezik. Ebben az építő és védő munkában keletkezett a „Castrum Suprun”. Néhány emberöltőn át a vár tehát meg nem szálltnak tekinthető.¹⁶⁽²⁷⁾ A gyeplévély-öv sem volt egészen lakatlan, de a zárt magyar népterület határai valahol ott lehettek, ahol ma is a sok kisnemesi falu található, Sopron megye déli részén például. Az előttük elterülő gyeplévély a királyi eladományozások következtében a nagybirtok hazája lett, rendszerint idegen származású uraké, akik birtokaikra is idegen népelemeket hoztak. Ez a

betelepülés része ugyan a bajor–osztrák települési hullámnak, de nem természetes kiáradás, hanem a határterületet tudatosan értékesítő Árpád-házi királyok és magyar mánások telepítő tevékenysége folytán.¹⁷⁽²⁸⁾

Ezzel párhuzamosan a XII–XIII. század közepéig a gyeprüendszer helyébe egy várrendszer alakul ki. A XI. században még csak ispáni várak voltak. Ezek közül Castrum Suprun jelentősége hamarosan megnő.¹⁸⁽²⁹⁾ Az ispáni várak szerepe a későbbi települési struktúra szempontjából igen nagy – mint megyei várak egyúttal a közigazgatási stb. központi funkciók helyei – a későbbi városi fejlődés hozzájuk kapcsolódott. Elhelyezkedésükre pedig jellemző, hogy a pusztá határvon belső oldalán helyezkednek el, s végső okként erre megy vissza, hogy előttük, a mai Burgenlandban, alapjában várostalan övezet keletkezett.¹⁹⁽³⁰⁾

37Ezzel a települési folyamattal kapcsolatosan a táj is átalakul. Ha a római kori szép kultúrtáj a népvándorlási és az avar időkben ismét el is vadul, a XI. század közepéről vannak már adatok a földművelésről.²⁰⁽³¹⁾ A legnagyobb fokú munkát a XII–XIII. században végezték, az előbb említett birtokadományozások következtében. Ezzel kapcsolatban szorosabbak lesznek a táj kapcsolatai a Nyugattal – gazdaságilag is. Egyelőre az állattenyésztés szerepel, a gabonatermelés, és a szőlőtermelés is, még jelentéktelen?²¹⁽³²⁾

Ez a településtörténeti áttekintés azért fontos, hogy megérthessük: Sopron 1277-ben történt városi rangra emelése nemcsak a hűség megjutalmazása, hanem mert a táj már annyira benépesedett és átkulturálódott, hogy megindulhatott a városiasodás. Ezt mutatja az is, hogy nem Sopron az egyetlen, és nemcsak a volt gyeprüvonal belső oldalán történik. Kőszeg 1280-ban kap városi privilégiumot.²²⁽³³⁾ De a túlsó oldalon Bécs és Bécsújhely növekedése megelőzi ezeket. Bécsújhely 1192–94 között alakul,²³⁽³⁴⁾ Bécs pedig már 1221-ben árumegállító jogot kap, amit azonban még 1281-ben – tehát éppen a belső oldal városiasodása idején – is hiába erősítenek meg.²⁴⁽³⁵⁾ Ugyanakkor ez már mutatja, hogy hol fog kialakulni a táj központja, amelytől Sopront is – a köztük lévő néptelen öv eltűnte után – már csak a politikai határ választja el.

Hogyan értékelik hát a táj településre alkalmas pontjait most, a nagy települési hullám idején – miután a kiürülés hatását már láttuk?

A város (illetve a vár) helyzeti energiája nagyobb, mint a helyi: ez bizonyos koncentrációkat eredményez. A vár lakossága annyira megnőtt, hogy nem tudja eltartani magát. Propter paucitatem agri, IV. Béla 1269-ben a soproniaknak adja az udvarnokok földjét²⁵⁽³⁶⁾ – ugyanakkor, amikor a cseh háborúk folynak – tehát valóban több ember lehet a várban, miután már 1265-ben a Lővér falunak (terra Luer), a királyi sagitariusok településének felét (in ipsorum civum numeri augmentationem a várhoz csatolta.²⁶⁽³⁷⁾ 1277-ben IV. László a Lővér falu másik felét is odaadja.²⁷⁽³⁸⁾

Ugyanakkor azonban két ellentétes tendencia is létezik. Az udvarnokok földjének átadásával együtt megengedi a király, hogy kitelepedhessenek rá.²⁸⁽³⁹⁾ 1283-ban viszont IV. László arról panaszkodik, hogy a várat üresen hagyják.²⁹⁽⁴⁰⁾ Hogy melyik az a falu, illetve vidék (in rure) ahova a szolgálatok elől kitelepednek, nem tudjuk. Talán a nem sokkal előbb összerombolt avar eredetű település – a későbbi Burg. S most a védelem lesz a koncentráció erő. Függetlenül attól, hogy a tájnak melyik pontja a legalkalmasabb, a Castrum Suprun helyén kiépül a civitas, de – a határhelyzet miatt – nagy politikai szervezet védőjeként, és két törekvés folyik egymás mellett. A királyok részéről ennek erősítése, népességének növelése, a helyi lakosság részéről pedig **38a** terhes szolgálatok előli menekülés. Nem helyi, hanem országos érdek, hogy Sopron, és éppen a vár, tele legyen és virágozzék – de a helyzeti energiának ez a határhelyzet által való megnövekedése nincs arányban a táj lehetőségeivel. Ugyanezt a fokozást látjuk majd a gazdasági élet

későbbi kibontakozásával kapcsolatban is.

A XIV–XV. században tehát a természetes tendenciát (a vár megüresedését) mesterséges királyi telepítő parancsok és privilégiumok ellensúlyozzák. IV. Lászlónak a Lövért adományozó oklevele világosan meg is mondja ezt: *cum villicus et cives de castro nostro Suprunio propter earum paucitate commode non suffecissent ad conservationem castris memorati ...*³⁰⁽⁴¹⁾ Ezért félnek, ha *vacua* a város és omladoznak az üresen hagyott házak. Ehhez járul a társadalmi válság a XIV. század végén.³¹⁽⁴²⁾ De a királyi telepítő intézkedések azután is tovább tartanak, mikor a város társadalmának belső válságos évei már lezajlanak. Nagy Lajos 1366-ban megparancsolja, hogy a Sopronba költözni akaró jobbágyokat el kell engedniük a földesuraknak.³²⁽⁴³⁾ 1368-ban László nádor *volens populorum copiositate decorare* szintén megparancsolja³³⁽⁴⁴⁾ 1399-ben a soproniak panaszkodnak, hogy a földesurak nem engedik városukba a jobbágyaikat.³⁴⁽⁴⁵⁾ 1407-ben Zsigmond, Sopron lakosságát gyarapítani akarván, mindazokat a szabad állapotú jobbágyokat, akik Sopronba letelepednek, 3 évig személyes védelme alá veszi.³⁵⁽⁴⁶⁾ 1410-ben a pestis miatt,³⁶⁽⁴⁷⁾ de 1412-ben újból a város biztonsága miatt kinevezett Smilo kapitányt hasonló paranccsal, felhatalmazással látja el.³⁷⁽⁴⁸⁾

Ezekkel az adatokkal azt akartuk bemutatni, hogy a határhelyzet következtében valami feszültség állott elő a táj nyújtotta lehetőségek és a kultúra által megkövetelt funkció között. A kelta és római város természetesen nőtt fel, mert nem volt a közelében határ. A középkorban azonban csak nagy segítséggel nöhetett a város.

Ha azonban a határnak nemcsak politikai értelmét vizsgáljuk, hanem a gazdaságát is, akkor azt látjuk, hogy előnyök is származnak belőle. De itt is, nem csak a természetes és közvetlen helyi tényezők jönnek számításba, hanem országos jelentőségű gazdasági átrendezések szerepelnek, és ezek ráerőszakolnak olyan jelenségeket, amik a természetes lehetőségekkel szemben bizonyos feszültséget keltenek. Mint határszéli helyen, az egész Árpád-korban lezajlott bizonyos természetes forgalom, de ebből a helyi jelentőségből az Anjouk gazdaságpolitikája kiemelte.³⁸⁽⁴⁹⁾ Sopron új korszaka kezdődik most: a védelem értékszempontja háttérbe kerül, és a forgalom, a kereskedelmi élet szempontjai kerülnek előtérbe. Átveszi a védelmi szempontból – ti. nem az ország, hanem a vár saját magának a védelmét tekintve – nem valami jó helyen fekvő települést, és természetes követelményeinek jobban megfelelően, igen jól érti a koncentrációt ez a gazdaságpolitika. A XIV. század második felében kialakul a társadalom jellegzetes elhelyezkedése: a jómódú elem a belvárosban, a zsellérség pedig a falakon kívül marad,³⁹⁽⁵⁰⁾ és a város gazdasági életének súlypontja is a belvárosba kerül.⁴⁰⁽⁵¹⁾ 1350 után nincs többé panasz, hogy üresek a házak, és nem tudja a város ellátni az örökös feladatát.

Figyelemmel kísérhetjük itt is a határhelyzet következményeit. A természetes, a helyi és helyzeti energiákat kihasználó fejlődés menete: 1. A határszéli forgalom ³⁹lebonyolítása; 2. 1276-ban, a városi privilégium betartásának engedélyezése;⁴¹⁽⁵²⁾ 3. 1323-ban a Sárköz-Rába közti területre nyernek vámmentességet.⁴²⁽⁵³⁾ Ez a fejlődés a kereskedelem előtérbe nyomulását mutatja, ami viszont Bécs fejlődésével kapcsolatos. Bécs ekkor adja fel maga is termelő jellegét és messze vidék legnagyobb fogyasztója lesz.⁴³⁽⁵⁴⁾ Sopron ebben a gabonatermő vidék – és saját falvai – mezőgazdasági terményeivel és borával vesz részt. Ezt a természetes gazdasági irányozódást akasztják meg a Bécs árumegállító joga elleni szankciók. Sopront az árumegállító jog nem zavarta fejlődésében. Addig is Bécsen keresztül érintkezett a nyugati posztókereskedőkkel, és Bécsen túl a soproniak nem akartak szállítani. Róbert Károly, Bécs árumegállító jogával szemben az összes magyar kereskedőnek megtiltotta, hogy Ausztriába kimenjenek, áruikat Sopronban kötelesek lerakni. Az új – Csehországra és Velencére alapított – orientáció Sopronnak nem kedvez. Elzárja a bécsi kereskedők útját

Magyarországba, a bécsi kereskedők új végállomása Sopron helyett Bruck lesz.⁴⁴⁽⁵⁵⁾

Az új piac: Morvaország. Körülményes oda eljutni, s a pozsonyiak sokkal közelebb vannak hozzá. Ez a természetellenes helyzet 1346-ban megszűnik. Újra felelevenedtek Béccsel a kapcsolatok, és Sopron árumegállító-jog-félét gyakorolt.⁴⁵⁽⁵⁶⁾ A helyzet újból változik Zsigmond alatt. Zsigmond célja az, hogy a tranzit kereskedelem haszna is a magyar kereskedőké legyen. Addig Sopron is, és a határszéli városok is legfeljebb az általuk behozott külföldi áruk közvetítésére voltak utalva. Most Zsigmond a határszéli városokat árumegállító joggal látta el 1402-ben.⁴⁶⁽⁵⁷⁾ Ezzel az ország kereskedelme ezeknek a városoknak a kezébe kerül. De mindez illuzorikus. Az Anjou gazdaságpolitika és Zsigmond reformja arra épült, hogy Magyarország az európai aranykrízisben, aranytermelése révén, belekerült a világkereskedelembé, amely Bécs árumegállító joga (1221) után erősödött meg. Ekkorra már azonban Bécs újból engedményeket tesz, és a legfontosabb: a tengerpart is elszakad az országtól, így Magyarország megint a világkereskedelem szélére kerül.⁴⁷⁽⁵⁸⁾

Sopron tehát árumegállító jogát nem valami önálló akciónak köszönhetette, amely természetes súlyát mutatta volna, hanem annak a ténynek, hogy határon feküdt, és egy országos gazdasági átrendezés objektuma lett.

A valóságban az árumegállító jog úgysem jelentett a világkereskedelem átalakulása miatt sokat. Sopron tehát nem tudott helyi jelentőségéből kibontakozni.⁴⁸⁽⁵⁹⁾ Ez a világkereskedelmi helyzet azonban arra jó volt, hogy ezt a helyi jelentőséget Sopron megnövelje. S ez a természetes súlyának megfelelő fejlődés 4. fázisa: 1344-ben,⁴⁹⁽⁶⁰⁾ és 1371-ben⁵⁰⁽⁶¹⁾ országos vásárok tartására kap engedélyt.

Zsigmond után a királyok figyelme el is terelődik Sopronról. Mátyástól kap még a város két országos vásárt, de aztán magára marad, és tisztán a helyi forgalmat és kereskedelmet bonyolítja le. De a település helyét most már nem változtatja. ⁴⁰Kiépül ehhez a helyhez egy egész kultúrszerkezet: a város házai, utcái, az ide vezető utak. Az energiák kibontakozásában semmi változás nem történik – ezt a korszakot át is ugorjuk.

A XIX. században kezdődik megint valami változás. Az energiák közül a helyi a helyzeti fölé kerül. A vasút ugyanis Sopronra kedvezőtlenül épült ki. Sem Béccsel, sem Budapesttel nincs fővonali összeköttetése. Viszont a Brennborg melletti miocén süllyedék szénére hamarosan iparok települnek. A másik a város történeti múltja, és környékének szépsége: újfajta helyi energiák. Ezek közül az utóbbi újból lazít valamit a város egységén: betelepülnek a környéken ebből a szempontból legértékesebb helyek: a Lövések.

Végző konklúzióként tehát azt vonhatjuk le Sopron fekvésének problémáját illetően, amit Schünemann állapított meg: mindenekelőtt, a határhelyzet a döntő! Ennek köszönhetette a gazdasági élet a fellendülést.⁵¹⁽⁶²⁾ Ennek köszönhető, hogy a város a római alapokon maradt, és a középkorban nem szóródott szét és települt el más pontjára a tájnak. A határvédelem országos jelentőségű, s az erre való vigyázás terelte rá a királyok figyelmét a várra, és nem engedte meg a lakosság természetes tendenciáját, a szétszóródást. Határhelyzete miatt került bele az országos gazdaságpolitikába, amely nem mindig volt tekintettel a természetes lehetőségekre, s hatása leginkább az volt, hogy a város helyi jelentőségét növelte.

*

2. A városok élete két tényezőcsoportra osztható. Az egyik, minden település közös gondja, a mindennapi szükségletek ellátása. A másik speciálisan városi funkció: bizonyos központi tevékenységek ellátása.

Az első abból származik, hogy a tér egy aránylag kis pontján – amelynek a kialakulását vizsgáltuk az előző fejezetben – nagy embertömeg gyűlik össze a maga primitív lakás-, élelem-, védelem- és kultúraszükségletével. Ez az akkumuláció, méreteit tekintve, szoros összefüggésben van a fekvést meghatározó helyi és helyzeti energiával.

A lakásviszonyok kielégítésében az a helyzet, hogy rendelkezésre áll egy csomó, a múltban is meglevő ház és lakás. A társadalmi szerkezettel kapcsolatos igényeknek tehát részben ehhez kell igazodniuk. Ez azonban csak a város belső részeire vonatkozik. Az 1920-as években nagy házépítés volt a városban. Az ekkor épített házak a belváros komoly, masszív, de ódon és a modern igényeket mindenütt kielégíteni nem tudó, emeletes, polgári épületeivel szemben, földszintes, 3–4 ablakos, hossz tengellyel az utcával párhuzamos, vagy villaszerű házak.

A házak építése sem a múltban, sem most, nem ütközik nehézségekbe. A város környezetének földtani felépítése olyan, hogy az agyag- és kőbányákban minden kor mindenféle épület számára megtalálta az alkalmas nyersanyagot, kivéve a vasbetont. (De feltűnő, hogy nem is épülnek vasbeton házak. A modern-hatású épületek is téglából épülnek.) Jellegzetes színfolt a város környezetében a várostól K-re, agyag- és mészkődombok oldalán, a sárga vagy fehér agyag és mészkő falak, vagy a várostól NY-ra, a Károlymagaslat, Vashegy, stb. oldalán a barnás gneisz kőfejtők.⁵²⁽⁶³⁾

Az élelemmel való ellátás a város szűkebb értelemben vett életterének vizsgálatához vezet. Kezdetől fogva van panasz a kevés föld ellen – e miatt adta IV. Béla az udvarnokok földjeit a városnak – de aztán, okos birtokpolitikával biztosítja magának a város a gabonaellátást, amire annál nagyobb szükség van, mennél jobban nő a szőlőtermő terület. A város környékének geológiai és morfológiai szerkezete sem kedvez mindenütt a földművelésnek. A szántóföldek a patakok árteréből kiemelkedő lösz- és homokrétegeken terülnek el, főleg két irányban: Északon a ⁴¹Soproni-medence közepének egészen laposan domborodó hátán, és a Tóalmi-medencében. A város határának D-i fele a nagy kavicstakarók és széles árterek miatt kevésbé alkalmas, még a síkabb területeken is.

A kristályos- és mészhomokkő tönköket erdők borítják. Az erdők kiterjedése valamikor nagyobb lehetett. Nem a földművelés szorította őket vissza. Bár a város élettere – a gabonatermelésre alkalmas területet tekintve – szűk, sehol sem látunk meredek lejtőkre fölkapaszkodó földcsíkokat. Az erdők ellensége itt a szőlő. A város K-i határfelén húzódó É-D-i irányú mészhomokkő tönkök K-i oldalát egészen szőlők borítják. Keleti oldalt, mert ezek vannak védve az uralkodó Ny-ias szelektől, és az inszoláció is elég erős még itten. Ha tehát a Fertő felől megyünk a városba, a tájképet uralni fogja a szőlő. De, ha Ny-ról, pl. a Károlymagaslatról nézünk körül, a szőlőknek nyomát sem látjuk, szántóföldek, zöld erdők látszanak mindenfelé. Természetes, hogy a földművelés sohasem nyomta vissza a szőlőtermő területeket. A város a középkorban is gondoskodott – a jobbágyfalvak segítségével – a gabonaszükségletéről, és most is ellátja a környék a piacot a gabonafélékkel.

A legintenzívebb termőterületek persze a város környékén vannak, a városhoz közel. Az uszodák körül egészen kertszerű művelés folyik, de itt, a város szélén vannak a kertészetek is (Jezsuita-kert, Raffensberger kertészet), sőt a város közepén is van kertészet. A Várkerület Ikva felé néző oldalán, a házak mögött ugyanis hosszú kertben végződnek a telkek. Furcsa, és első pillanatban érthetetlennek tűnik, ha pl. az Árpád utcába bemegyünk a Várkerületről, gyümölcsfák, kerti vetemények és egy elég nagy kertészet is található. (Az Ikva túlsó oldalán a Balfi utca házainak gazdasági épületei zsúfolódnak.)

A gabonatermelés tehát nem nagyméretű. Hogy az őstermelő lakosságnak mégis nagy az aránya, az a

szőlőtermeléssel kapcsolatos. A gabonával csak a saját szükségleteiket akarják fedezni. a hasznot nem ez hozza, hanem a szőlő, amelynek a művelésére sokkal több gondot és munkát is fordítanak. A város morfológiai elemzése megmutatja, hogy az őstermelő városrészek telkei annyira keskenyek és szűkek, hogy a nagyobb arányú földművelés már csak ezért sem lehetséges. A szőlő a fontos, ez játssza a város gazdasági életében a legfontosabb szerepet. Mellette a gyümölcstermesztés is fontossá válik az utóbbi évtizedben.⁵³⁽⁶⁴⁾

A lakosság vízszükséglete a település fejlődése szempontjából is fontos. A sík részeken nem probléma a város vízellátása. A két patak közötti diluviális kavics, bádeni agyag földőjeként, igen alkalmas a víz tartálékolására, s ott, ahol ennek a két rétegnek az érintkezési szintje a két patak szintjét összekötő idealizált sík alá esik, mindenütt van talajvíz. A problémát csak az okozza, hogy a talajvíz mennyisége igen erősen függ az időjárástól.⁵⁴⁽⁶⁵⁾

A régi város területén általában mindenütt van víz. De a terjeszkedés irányában erősen latbavetett. Csak amióta a vízvezeték a talajminőségtől függetlenné tette a vízellátást, volt lehetséges pl. a Kurucdomb beépülése.

A táj önmagában nem teszi lehetővé a többi szükségletek kielégítését. A táj autarkája teljesen hiányzik. Nem autark a táj azóta, mióta a kereskedelmi kapcsolatok – ami viszont a város fekvéséből adódik – lehetővé tették, hogy a legjobban megfelelő terményt, a szőlőt, a többi rovására, szinte egyeduralkodóként termesszék.

Ugyanezt látjuk az állattenyésztésnél is: ez sem elegendő az állati termékek iránti igények kielégítésére.⁵⁵⁽⁶⁶⁾ A szarvasmarha-állomány tehát alig valamivel nagyobb, ⁴² mint Balfon (szándékosan választottuk ezt, a szintén szőlőműveléssel foglalkozó községet). A sertések száma sincs arányban a lakosságkülönbséggel – s hozzájárul az is, hogy Sopronban a hizlaldákból exportálnak is. Feltűnő a lovak nagy száma, a város megnövekedett forgalmi igényeivel van ez kapcsolatban, amelyet tehát elsősorban a lóvontatásos járművek bonyolítanak le.

Az élettér nem biztosítja a megélhetést közvetlenül – tehát más tájakra szorul a város. Más tájak kész áruait a kereskedelem közvetíti a fogyasztókhoz, az általa közvetített nyersterményeket pedig az ipar dolgozza fel. Ez a munkamegosztás nem volt mindig ilyen teljes. A középkorban pl. a soproni suszterok (!), asztalosok (!) szállítanak (!) gabonát (!) Ausztriába.⁵⁶⁽⁶⁷⁾ A város ellátását jelentősen megkönnyíti Bécs közelsége, a város kereskedelmi funkciója Béccsel kapcsolatos. A környék intenzív gazdálkodása ugyanis nem Sopron fogyasztópiacának hatására fejlődött ki, hanem Bécs közelsége alakította ki a Fertő-mellettei községek kertkultúráját. A Bécs felé való közvetítés azonban Sopronon keresztül történik, így a város ellátása is lehetséges.⁵⁷⁽⁶⁸⁾ Jellemző, hogy amióta a nyugati forgalom leállt, Sopron minden élénkségét elvesztette.

Hasonló gyűjtője a város pl. a tojásnak és baromfinak. A tojáskereskedők jórésze a környező falvakból (Kópháza pl. s jellemző, hogy csak a várostól D-re eső falvak, amelyek mögött szabad a háttér. Az É-on levő, megmaradt falvakat a határ megfosztotta háttérüktől, és a városon keresztül nem utaznak le a déli részbe árukért, és ők különben sem Sopron, hanem Bécs számára vásárolnának) kerül ki, bejárják a kb. egy órás vasút-távolságban levő vidéket, összeszedik a tojást és baromfit, és felviszik a városba. Természetesen nem a város saját fogyasztásáról van itt is csak szó, hanem a soproni export-kereskedők továbbításával eljut Bécsbe.

A vidéknek és a fogyasztó – nem közvetítő – városnak találkozhelye a hetivásár. Ezzel kapcsolatban három körzetet lehet megkülönböztetni: 1. Amely a saját terményeit és a mögöttes vidék könnyen szállítható

áruit hozza. Ez Sopron esetében a közvetlen környékre terül rá: Balf, Kópháza, Harka, de Cenken túl már nem igen nyúlik. Fertőrákos egy speciális áruval szerepel: a Fertő halait hozzák be. A könnyebben szállítható árut (tojás, baromfi) vonaton hozzák, de a nagyobb helyigényű és súlyosabb árukat szekerekkel. A szekér forgalom tehát inkább a fertőmenti említett falvakkal van meg. Este már megérkeznek, kirakodnak, éjjel őrködnek, s másnap délben mennek haza. Hetivásár napokon viszont a vonatokon is jellegzetes a sok puttonyos kofa. Ez a terület egybeesik azzal, amelyet alsóbbrendű centrális javak utáni igényeiben is Sopron közvetlenül lát el jórészen.⁵⁸⁽⁶⁹⁾

2. Az a körzet, amely közvetlen érintkezésben már alig van a várossal, ennek a könnyen szállítható terményeit közvetíti az előbbi körzet. Ez a kb. egyórás vasúti izokon területével egyezik: délen tehát kb. Bükig nyúlik, amely tipikusan kétfelé, Szombathely és Sopron felé orientálódó hely.

3. A harmadik körzet már csak foltszerűen van meg, és igen távoli. Ennek a kapcsolódása sem Sopronnak, mint fogyasztónak, hanem mint határszéli exportáló helynek az érdeme. Győr körül van pl. egy foltja, tehát a Kisalföld áruit – gyümölcsöt, krumplit, paradicsomot – hozzák onnan. Ennek az övnek a szállítóeszköze már nem a szekér, de nem is a vasút – az előbbi lassú, az utóbbi ezeket a nehezen szállítható árukat lassan kezeli – hanem a teherautó.

A teljesség kedvéért meg kell emlékeznünk a vidékhez kapcsolódás egy speciális módszeréről is – az eddig közvetített árukkal szemben. Mint a vásárvárosoknál és ^{43a} hídvárosoknál általában, Sopronban is a nyugdíjasok számaránya igen magas.⁵⁹⁽⁷⁰⁾ A vidékről való bevándorlás nagy százalékát ők adják: vidéki tanítók, papok, jegyzők, akik öregkorukban megengedhetik azt a luxust, hogy valami nagyobb kultúrközpontba húzódjanak, ahol rendszerint kis családi házat is építenek. Legtöbbször vidéken földjük is van. Ezek ellátása a legtöbb esetben továbbra is arról a vidékről történik, amelyet otthagytak, a piac közvetítése nélkül, közvetlenül.

A város tehát legegyszerűbb szükségleteivel a vidékre van közvetlenül utalva. De a vidék sem tudja már a magasabb igények kielégítését megkönnyíteni. Nemcsak az előbb leírt övezetek, de a távolabbi környék sem, sőt, ez a vidék maga is rászorul társadalmi, gazdasági és kulturális helyzete szerinti mértékben ezekre, és igényeivel ez is Sopron felé fordul. Tudjuk, hogy a táj: mezőgazdasági kultúrtáj. Sopron megyében ugyanazokat termelik meg, mint a városban is: sok árpát, cukorrépát, takarmányt, nem erősen domináló búzát és kisebb mértékben tengerit.⁶⁰⁽⁷¹⁾

Távoli országrészek és tájak terményeire szorul rá tehát a város. A kapcsolatot a forgalom biztosítja, és az ipar és kereskedelem gondoskodik megszerzésükről.

Sopron a közlekedés szempontjából jó helyen fekszik, de a világforgalom útjai mindig elkerülték. A keskeny nyílás, amelyben végleges helyét megtalálta, csomópontja ugyan az utaknak, s ezt a K-i oldalon a Fertő és a Hanság is elősegítik, sokáig Ny-i irányban tartván az utakat, de ezek az utak sohasem voltak a világkereskedelem útjai. Kereskedelmének üteme Bécstől függött. A vasútépítések korában is a Bécs felé vivő vonal épült ki leghamarabb,⁶¹⁽⁷²⁾ az országban is egyike volt a legelsőeknek (1847), de a fővonalak elkerülték, és csak helyi jelentősége volt később is.

Hogy milyen áru melyik tájról származik, azt a vasúti szállításokból lehetne legegyszerűbben megállapítani, itt azonban azzal a lehetőséggel kell számolni, hogy a Győr–Sopron–Ebenfurt-i Vasút (GYSEV) magánkézben lévén, a Győrön, illetve Bécújhelyen túli helyekről származó áruk eredetét nem tudja feltüntetni.⁶²⁽⁷³⁾ A szekér- és teherautó-forgalom körzeteit a piaccal kapcsolatban ismertettük már.

Idegen tájak terményei ilyen módon jutnak tehát el Sopronba. Itt a kiskereskedelem révén jutnak el a fogyasztóhoz. Az üzletekben a különféle árucikkek egymással bizonyos szabályok szerint összekerülve raktározódnak. Az üzletek itt különülnek el igen erősen a kisipar műhelyeitől. Az ipar specializálja magát a feldolgozandó anyagok szerint, és egy műhelyben csak egyféle anyaggal foglalkoznak, viszont a kereskedelem árucikkei nagyon szívesen összetársulnak. Szinte azt lehetne mondani, valami belső affinitás van – vegyülési készség – amely azonban nem abszolút tulajdonság, hanem az üzlet helye (forgalmas és előkelő vagy eldugott és szegény városrészben) szerint relatív. Az üzletek differenciálódása tehát azt jelenti, hogy az affinitás csökken, de ez a forgalom és társadalom függvénye. A vegyítőképesség tehát a városi jelleg szempontjából nagyon sokat elárul.⁶³⁽⁷⁴⁾

Sopronban az élelmiszer, papír, textil-, rövid, kötött- szövött áruk. amellet, hogy külön is előfordulnak, jelennek meg legszívesebben más áruk társaságában. De ezek a kísérő, vagy egyenlő súllyal szereplő más áruk sohasem a finom műszer, villany, ruha, kalap, bútor és cipőárak. Erre a megállapításra úgy jutottunk, hogy felírtuk az egy-egy üzletben engedélyezett árukat. A különféle árufajtáknak az előbbi esetekben a lehető összes kombinációi előfordultak, az utóbbiakban viszont ilyen kombináció nem jelentkezett. Mivel az üzletek kirakataiban az árusított cikkek együttesen jelennek meg, az áruk differenciálódásának a városkép szempontjából ⁴⁴is van jelentősége. Különösen a nagyvárosi üzletnegyedekben úgylis ezek az együttesek a domináló tényezők. Ebből a szempontból azonban később még visszatérünk erre a problémára.

A kiskereskedelem és kisipar nem csak a város igényeinek és szükségleteinek kielégítésére törekszik, hanem a tájban meg nem termő és elő nem állítható cikkek központi összegyűjtésével, a vidék hiányait is pótolja.

A nagyipar azonban már többé-kevésbé függetlenítette magát a tájak szükségleteitől, letelepedését más tényezők is döntően befolyásolják, és országos gazdasági érdekek is döntenek. A termelő helytől is megglazította függését a vasúti közlekedés. Láttuk már, hogy Sopron mezőgazdasági vidéken, egy kissé peremhelyzetben fekszik, de nem helyezkedik el mögötte valami más specializált termelőterület. Az ipar megtelepedésére azonban rendelkezik bizonyos előnyökkel. Brennberg szene már a XVIII. században megindítja az iparosodást.⁶⁴⁽⁷⁵⁾ Kedvező a helyzete is: az országban a legközelebb van az osztrák vasércéhez. Munkaerő is van elég: Sopron mellett a rettenetesen szűk élettérbe zárt Bánfalva nagy népességét nem is tudja a gyáripár foglalkoztatni. Van 9 textilgyár, 5 téglagyár, 2 szesz-likörgyár, 2 szappangyár, sörgyár, vasáru gyár, vasöntőde, húsáru gyár, kenyérgyár, vajgyár és szivarhüvelygyár.⁶⁵⁽⁷⁶⁾

A város és táj rengetegféle szükségletéből tehát aránylag keveset termelnek meg. Elsősorban a mezőgazdasági ipar jelentkezik. A kezdetek is erre felé mutattak: Nagy György cukorgyára, amelyet sok más cukorgyár-kísérlet követ,⁶⁶⁽⁷⁷⁾ és 1836-ban a Soproni Gőzmalom Társaság vállalkozása.⁶⁷⁽⁷⁸⁾ Végül azonban sem cukor, sem nagyobb malomipar nem tudott Sopronban megtelepedni, ezeket a vidék szívta magához. Legnagyobb arányú ma a textilgyártás. Ha az előzményeket keressük, azt találjuk, hogy a kisipar is erősen foglalkozott vele, ezt megelőzően pedig a kereskedelemben, az importban volt nagy szerepe. A középkorban már Sopron látja el a vidék ruhaszükségletét a kölni, stb. posztókkal, a XV. században pedig már soproni posztósokról vannak adataink,⁶⁸⁽⁷⁹⁾ akik Bécsből fogadnak fel legényt.⁶⁹⁽⁸⁰⁾ A város később saját posztót exportál Horvátországba és Szlavóniába.⁷⁰⁽⁸¹⁾ A helyzet elég kedvező volt: az Ikva vize szolgáltatja a szükséges vizet, a posztóipar ezért az Ikva két partján: a Várkerületen és a Rózsa utcában helyezkedett el.⁷¹⁽⁸²⁾ A gyapjút a XIX. században a környező nagybirtok szolgáltatja.⁷²⁽⁸³⁾ a nagylőzsi uradalomban pl. ma is több mint 1000 birka van. A vidék megszokta, hogy szükségletét itt, szerezz be, hozzáértő munkások is jobban akadtak, a kézműiparból kialakulhatott a gyáripár is.

A selyemgyáraknak is megvannak az előzményeik. Széchenyi itt fejt ki a legbuzgóbb propagandát a

selyemtenyészítés érdekében, létre is jön a Szederegylet, majd utóda a Selyemfonoda Részvénytársaság,⁷³⁽⁸⁴⁾ nagy szedertelepek birtokában.

Az acélárugyár az aránylag közeli osztrák ércre támaszkodhat (ide orientálódott régebben a nagyarányú soproni vaskereskedelem is a XVIII. században).⁷⁴⁽⁸⁵⁾

A sörgyártás is nagyon régi, már a XIV. századból vannak rá adatok.⁷⁵⁽⁸⁶⁾

45A XIX. században Sopron ipara erősen sínyli Bécs hatását. Ez az a korszak, amikor a határ nem védi Sopront, és Bécs akadálytalanul terjesztheti ki Sopron fölé a maga befolyását! Christellertől tudjuk, hogy egy-egy csatorna körül a városoknak bizonyos rendje alakul ki. Bécs közelsége folytán ugyanis a lakosság különlegesebb iparcikk szükségletét egyenesen Bécsből szerzi be, a soproni kézművesek, iparosok csak a közönségesebbeket gyártják a város és a környék alsóbb néposztályai számára. Ezek nagyobbára olyan iparok, amelyek a saját szükséglet kielégítésére szolgálnak.⁷⁶⁽⁸⁷⁾ Ez nemcsak XIX. századi jelenség. A XVIII. századi összeírásokban is panaszkodnak a mesterek, hogy ha mellékesen mezői munkával nem foglalkoznának, meg sem élhetnének.⁷⁷⁽⁸⁸⁾ A kereskedelem azonban ekkor is élénk, mert a magyar nyerterményeket Bécs felé közvetíteni kell. Főleg az állatkereskedelem nagy, ez csalogatja Sopronba, már II. József előtt a rákokat és görögöket.⁷⁸⁽⁸⁹⁾ Az állatvásárok nagy forgalmát mindegyik korabeli író kiemeli: ez Korabinszky szerint évenként 40 000 szarvasmarha és 150 000 sertés.⁷⁹⁽⁹⁰⁾

A vasút kiépülése és az 1. világháború után a helyzet megváltozott: Sopron kereskedelmi jelentősége egész kicsivé zsugorodott. Ruisz vizsgálatai szerint viszont Sopronban jelentős ipar települt meg.⁸⁰⁽⁹¹⁾ Szombathely ugyanekkor, vasúti csomóponttá fejlődve, elsősorban kereskedőváros lett, ipara viszont lassan fejlődött.⁸¹⁽⁹²⁾ Bár Sopron ipar-forgalmi népességének százalékos aránya szerint eléggé hátramaradt a rangsorban (1530-ban 45,7%, Szombathely: 53,7%), ez nem mutat helyes képet, Sopron sokkal jobban iparosodott, mint ahogy ezt az ipar-forgalmi népesség szerepe a lakosság százalékában feltünteti.⁸²⁽⁹³⁾ A foglalkoztatott segédszemélyzet alapján ugyanis Sopron sokkal iparosabbnak tűnik. A 10–20 segédszemélyzettel dolgozó vállalatok arányát tekintve, Győrrel, Budapesttel és Újpesttel együtt szerepel Sopron.⁸³⁽⁹⁴⁾ S míg a legtöbb városban az iparvállalatok számának emelkedése a kisebb vállalatok szaporodásából következik, Sopronban a közép-, sőt nagyipari vállalatok számának emelkedése okozta ezt.⁸⁴⁽⁹⁵⁾

Míg tehát régebben Béccsel szemben csak helyi jelentőségű ipar tudott kialakulni, most, a közeli szénbányák hatására részben nehézipari, részben textilipari vállalatok azok, amelyek fejlődésképesek. Ezek az ipartelepek tehát már nem a helyi szükségletek számára dolgoznak, pl. Budapest kézmű- és rövidáru-felhozatala terén Sopronnak igen nagy a szerepe, ugyanúgy a fonal- és szövetáru-felhozatalban is.⁸⁵⁽⁹⁶⁾

A város központi funkciói nemcsak az anyagi szükségletekre terjednek ki. Sajnos, ma nem ismerjük minden vonatkozásában azt a területet, melyet Sopron lát el közvetlenül központi árukkal. Nem tudjuk, hogy az általa termelt áruknak hol a termelőhelye és hol a fogyasztóterület. A gyáriparnál a mai közlekedési viszonyok mellett, mint azt Budapest és Sopron kapcsolatai is mutatták, távoli vidékek is szóba kerülnek.

A központi funkciók másik csoportja a kulturális igényeket elégíti ki és látja el. A terület, melynek központját, a kulturális tevékenység szempontjából alkotja, könnyebben körülhatárolható. A közigazgatási tevékenység a megye és a járás határával egyezik meg – nacionális megállapodásképpen, és jelentős történeti múlttal.

46Az iskoláknál a terület az iskola fokától, szakirányától és felekezeti jellegétől függ. Legkisebb a polgári iskolák centrális tevékenységének a területe. Erre a fokra az 5–10 000 lakosú helységek könnyen eljutnak. A középfokú iskolák területe nagyobb. Itt a felekezeti hovatartozás a döntő, a kiegészítő területet a legközelebbi hasonló felekezeti foltok alkotják, szolgáltatják, és ezért kulturálisan olyan területek is Sopron vonzáskörébe esnek, amelyeknek gazdaságilag semmi közük a városhoz, pl. az evangélikus gimnázium (Líceum) révén beletartoznak ebbe a kemenesaljai, Győr megyei evangélikus lakosságú területek is, melyek különben Pápa vagy Győr vonzáskörébe esnek.

A két egyetemi fakultás közül a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar annyira speciális irányú, hogy természetesen az egész országra kiterjed funkciója. De nem egyenletesen! Van egy sűrű terület, a környék, amely nagyjából megegyezik a középiskolák hatóterületével – mert igen sokan egyszerűen csak átiratkoznak az érettségi után nem kell az új hely kényelmetlenségeivel törődni. Aztán foltok; a bányavidékekről, az erdős területekről kerülnek ki a hallgatók.

A Hittudományi Kar ugyanígy az evangélikus foltokra gyakorolja központi szerepét, de a gimnáziumtól eltérően, az egész országra kiterjesztve. Mindenesetre ez az a két intézmény, amely kiemeli Sopront a helyi viszonylatokból és magasabb fokú, tehát nagyobb hatótávolsággal rendelkező szerepet ad neki.

Ezek a tevékenységek, amelyek a város jellegét meghatározzák, és amelyek a város helyzetétől is nagymértékben függenek, a lakosság foglalkozási megoszlásában is szemlélhetők. Erről a mellékelt grafikon nyújt szemléletes képet.

*

3. Az előbbieken a város funkcióin és egyéb tevékenységein keresztül a folyó élet tényezőit vázoltuk. Most ennek az életnek a térbeli rendjét vesszük vizsgálat alá. A ma folyó élet nem maga alakította ki teljesen életterét, egy részét a múlt örökségeként vette át. A leírt igények és funkciók nagy része ugyanis az újkor követelménye. Mivel a múltban nem volt rájuk szükség, nem is alakult ki a számukra élettér. Ezek most építették ki a saját szükségleteik szerinti berendezéseiket. A múlt tehát igen erősen érvényesül a város funkcióinak térbeli tagozódásában. Ugyanez érvényes azonban a város morfológiai képére is. Nem egy aránylag egyforma kultúrájú kornak a munkamegosztás alapján létrejövő formaelemeivel és csoportjaival van itt dolgunk – mint az együtemű városoknál – hanem messze a múltba nyúló fejlődés folyt le, ahol az építő koroknak mindig alkalmazkodniuk kellett a már meglevő formákhoz, és így alakult ki az egyik csoport szervesen a másikból. Ezért jogosult, hogy a most következő leírásban – két szempontot egyesítve – időbeli és funkciós egységekre bontjuk a várost. Nem lehet itt egyszerű morfológiai alapon keresni a funkciók területeit, mert minden építkező korszakban más formák jöttek létre, és mivel a fejlődés lassú volt, kialakulhatott így korszakonként bizonyos funkcionális egység is. Ezért tehát a formák vizsgálatát, az így talált egységeken belül is, mindig elvégezzük. Sorra vesszük a belvárost, a Várkerületet, a régi külvárost, és az új városrészeket a leginkább földrajzi szempontokat követő, alábbi fejezetben.

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Major Jenő
†: Sopron város földrajza 1944 / A Belváros

A Belváros

Ez az a rész, amelyre az energiák hosszú tapogatás után legerősebben rátelepültek, és a középkori

bizonytalanság után, a XV. században újból a város életének központja lesz.⁸⁶⁽⁹⁷⁾ Ma már ez nem így van, de amit a múlt létrehozott benne azt ma is láthatjuk. Ma is itt van a város legsűrűbben lakott része,⁸⁷⁽⁹⁸⁾ azoknak az időknek a maradványa képpen, mikor a falakkal körülvelt területen minden talpalatnyi helyet ki kellett használni. Az emeletes, sőt a Szent György utcában 2–3 emeletes házak megszakítatlan sora húzódik ennek következtében.

47Alaprajzában ellipszishez hasonlít, hossz tengelyével merőlegesen áll a kapu nyílására. Sajátosságai jobban kidomborodnak, ha két hasonló vonallal körülvelt várossal: Kassával és Kőszeggel hasonlítjuk össze. Városiasodásuk nagyjából egyidőben indul meg, Kőszeg majdnem Sopronnal együtt kap privilégiumot, Kassa és Sopron felvirágzása egyformán az Anjou-korra, a nagy gazdasági átrendezések idejére esik. Nem kell azonban valami egységes „Forma Idee”-re gondolnunk. Sopron mai alaprajza sokkal régibb időkre nyúlik vissza, a kelta sáncok nagyjából a mai falak helyén emelkedtek.⁸⁸⁽⁹⁹⁾ Feltűnő azonkívül a falak külső oldalának a megfelelő szintvonallal való párhuzamossága, amely viszont a löszfolt alakjával, illetve peremével egyezik meg. Kétségtelennek kell tehát tartanunk, hogy ezen a XIV. századi nagy várépítés sem sokat változtatott, s az első térképes ábrázolások (1597-ből és 1622-ből) a nagy építkezések módosításait leszámítva, a legrégebb időkig visszanyomozhatók.⁸⁹⁽¹⁰⁰⁾ De ezen a külső burkon belül mind a három város más struktúrát mutat. A leglényegesebb különbség, hogy a soproni váron nem vezetett keresztül út, mint pl. Kassán, vagy Kőszegen. Kassán középütt szelte át a várost egy kiszélesedő, orsó alakú út, és ezért a városnak két kapuja volt.⁹⁰⁽¹⁰¹⁾ Kőszegen szintén belül megy a falakon a legforgalmasabb út, s a kapun belül több ágra bomlik.

Sopronban a vár azonban – talán a térszín hatására – merőlegesen fordult az utak irányára, és elnyelte őket. Nem mentek át rajta olyan értelemben, hogy a szemközti oldalon elhagyták, mert Sopronnak mind a két kapuja egy irányba nézett: a magyar medence felé. Ez kétségtelenül a vár hivatásával volt összefüggésben: „contra Theutonicos” védeni az országot. Ausztria felé a hátát mutatja, Magyarország felé nyílik mind a két kapuja. A Bécsből Magyarországra vezető út tehát nem a városon futott keresztül, hanem a falak előtt, és nem is a kényelmes síkságon, hanem a Bécsi domb oldalában, a Bécsi kapunál érte el a külvárost, a Bécsi és Szentlélek utcákon meredeken leereszkedve érte el az Ikvahidat, majd ezen keresztül, az Előkapu alatt bejutott a város főterére. Az útnak ez az iránya igen régi. A Bécsi kapu a legfontosabb védelmi pontja volt a városnak, amelyet IV. Béla a János-lovagrendre bíz. Fontos hadi út jött erre, és valószínű, hogy ezért sínylette meg a legjobban az Ottokár-féle támadásokat az út mellett elhelyezkedő, az avar korra visszamenő „Burg”.⁹⁰⁽¹⁰²⁾

Miért nem a síkságon jön le ez az út? Talán az avarkori település utódai vonzották magukhoz a Karoling időkben? Vagy így ment már a nagy É-D-i út is át a városon? Nem szabad elfeledkeznünk az Ikváról. Eredetileg ÉK-i irányban folyik és csak egy 90°-os irányváltoztatás után halad a város felé, így a síkság nagy részét körülkeríti. Ismerve az Ikva szeszélyes vízjárását, amely nagyobb esők idején nagy víztömeget zúdít a városra,⁹¹⁽¹⁰³⁾ megérthetjük, hogy igen nehezen hidalható át. Az elképzelhető legkényelmesebb útvezetést, a Lackner Kristóf utcából kifelé vezetni az utat, keresztül a síkságon, csak az elmúlt években tudták egy nagy híddal megoldani. Az Ikva legegyszerűbb áthidalása az „Ikvahidnál” történhetett, ahol a pannon homok és kavicsdombok, a patak árterét erősen összeszűkítik. Nézetünk szerint ez magyarázza meg, hogy a kapuk a vár oválisának ugyanazon belső oldalán helyezkednek el.

Ennek pedig az alaprajz kialakulásában van döntő szerepe. A város beépülése és ezzel az alaprajz kialakulása párhuzamosan folyhatott a falak megerősítésével. Mindez pedig az 1277-es privilégium és az Ottokár-féle háborúk után kezdődött **48**komolyabban.⁹²⁽¹⁰⁴⁾ Az igazi erősítések a XIV. század negyvenes éveiben történnek, 1339-ben már folyik az építkezés,⁹³⁽¹⁰⁵⁾ melynek eredményeképpen 1340-ben hármas

fallal van körülveve, csak a körülárkolás hiányzik.⁹⁴⁽¹⁰⁶⁾ A falakat 1397-ben újjáépítik és az árkot is kijavítják.⁹⁵⁽¹⁰⁷⁾ Ennek a bástyarendszernek a maradványai ma is megvannak, két oldalról azonban a hozzá csatlakozó házak teljesen eltakarják. Ha az ember bemegy a Várkerület házainak udvarába (vagy szemben a Szent György utcában, vagy a Színház utcában), elébetárul valami zezzugos falrendszer, amely a folytonos hozzáépítések miatt eredeti jelentését már teljesen elvesztette, és első pillanatra fel sem lehet ismerni. A Fabricius-házban⁹⁶⁽¹⁰⁸⁾ hátul lépcső vezet fel, és kertben találja magát a látogató, csupasz házfalak összevisszasága között. Ez a gyümölcsöskert ennek a hármass falrendszernek a maradványa. Az 1622. évi rajz mindent megmagyaráz, mert a falak profilját is közli. A három fal ugyanis nem egy magassági szintben helyezkedett el, hanem lépcsőszerűen. A második és harmadik fal közötti magas töltésen van a mai bástyakert (az ún. „Zwinger”).

Az 1340-es nagy építkezéseket megelőzően folynak le a súlyos pártharcok a városban. Véleményünk szerint ekkor történik az úthálózat mai formájának kialakulása. 1283-tól 1330-ig gyakran halljuk a belvárossal kapcsolatban a *desolata*⁹⁷⁽¹⁰⁹⁾ és *vacua* szavakat.⁹⁸⁽¹¹⁰⁾ A város beépülése ezután történik meg. Az ürességre jellemző, hogy 1278-ban (tehát a panaszok előtt) jönnek a ferencesek a városba és építik fel templomukat és kolostorukat.⁹⁹⁽¹¹¹⁾ Ez a templom és kolostor a későbbi térképek szerint a házaktól elkülönülve, önálló tömböt alkotott, és csak később a XVIII. században épült, össze a környező házakkal. Ma is kiesik valahogy az utcarendből. A XIV. század végéről való városi telekkönyv szerint azonban már 94 ház van a belvárosban, nem sokkal kevesebb, mint ma. A házak a városháznak támaszkodva épültek meg, ezáltal a városházakkal párhuzamos utcahálózat jött létre (Szent György utca, Templom utca, Fegyvertár utca.). Valószínűen, először a Szent György utca épülhetett be. Ezen a házkoszorún belül, a ferencesek letelepedésének példájára, eleinte zárt, a maihoz hasonló, nagyobb összefüggő háztömböket képzelhetünk, és hézagossá kell elgondolnunk a falakkal körülvett ovális tér kitöltődését. A két kapu körül volt a két piac: a mai Orsolya tér helyén a Salzmarkt és a városház előtt a Hauptplatz.¹⁰⁰⁽¹¹²⁾ A kettőt összekötő egyenes vonal az Új utca, amely Veszelka szerint is legkésőbb épült ki.¹⁰¹⁽¹¹³⁾

Az egész utcahálózatra jellemző, hogy nincsenek benne haránt utcák, hanem mindegyik a két kapu között lebonyolódó forgalom irányával párhuzamos. A harántközlekedést sikátorok (az 1622-es alaprajz is ábrázol egyet) és átjáróudvar-rendszerek bonyolították le. Ez nem okoz nehézséget, a telkek nem mélyek és sokszor egy háznak két utca felé is van frontja, s ahol pedig két telek egész szélteiben egymásnak támaszkodik, könnyű az építkezést úgy végezni, hogy az átjárás továbbra is biztosítva legyen. Fel lehet tételezni, hogy ezeknek az átjáró udvaroknak az elődei épülettömböket elválasztó közök voltak.

Az utcákat régi, meglehetősen egyforma típusú házak szegélyezik. A keskeny utcák két, sőt három emeletes házak között még keskenyebbnek tűnnek. Meglehetősen sivár látvány az aszfaltos úttest keskeny macskaköves járdákkal és – egyes ⁴⁹helyeken – csupasz, kopott házfalak (pl. Új utca). Olyanféle hangulat van itt, mint például Regensburgban. Ósdi, kopott házak, piszkos kapualjak, és valami kellemetlen, avas szag. A házak rendszerint egy kis udvart vesznek körül, és az udvar gyakran művészies hatású. Nagyon szerették alkalmazni a reneszánsz oszlopos-íves tornácot, körös-körül az emeleten (Fabricius-ház, Eggenberg-ház, Esterházy-palota).¹⁰²⁽¹¹⁴⁾ A szép mágnás-paloták és a kopott Új utcai házak között is van azonban valami egyezés: íves, rendszerint szögletes keretbe foglalt kapu a bejárat, fölötte erkély. Ez a megoldás szinte általános, a különbség legfeljebb a kivitelben van. Az utcák sivárságát azzal enyhítették, hogy szép ablakpárkány-díszeket, vagy gazdag díszítésű frízt alkalmaztak, ahol a fény és árnyék változása hoz elevenséget. A Belvárosban ma is meglátszik, hogy valamikor jómódú polgárok laktak (és arisztokraták). Az Új utca azonban mindig magán viselte az egykori gettó-jelleget, egész a mai napig.

Valamikor, amikor még a Várkerület nem épült ki, itt, a Belvárosban folyt a város élete. A piactéren a

házak és a kolostor falához támaszkodva álltak a kereskedők bódái.¹⁰³⁽¹¹⁵⁾ Ma a város kereskedelmi életében semmi szerepe nincs. Üzletei szegényesek, és csak a Belváros lakóinak mindennapi szükségleteit látják el. De itt vannak a hivatali központok. A régi Fő tér körül helyezkedik el a városház és a vármegyeház, az Iparszékház, három iskola, a Kaszinó az egykori ökörmalomból épült színház helyén.¹⁰⁴⁽¹¹⁶⁾ A gazdasági életnek ez a kiszorulása nagyrészt annak a következménye, hogy a keskeny utcák nem tudtak a modern közlekedés követelményeinek megfelelni. De éppen ez őrizte meg régiességét, s ma is a gótikus templomok és reneszánsz-barokk házak között változatlan megvan – és éppen ez adja Sopron élő energiáinak egyikét, ez vonzza részben az idegeneket.

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Major Jenő
†: Sopron város földrajza 1944 / A Várkerület

A Várkerület

Funkció szempontjából egészen sajátos helyet foglal el a városrészek között. Mint történeti képződmény is sajátos, mert szinte erre a funkcióra készült. Csak a külső oldala nyúlik vissza a középkorra. Itt helyezkedett el a Vendégfogadó-szer, a Kovács-szer, és már régen élénk forgalom folyhatott rajta.¹⁰⁵⁽¹¹⁷⁾ Szívesen települtek itt le a posztósok, főleg azért, mert a házak mögött folyt az Ikva, s a bábsütők is, mivel a várárok és a házak közötti széles, fás térségen tartották az országos vásárokat – és tartják ma is.¹⁰⁶⁽¹¹⁸⁾ A külső öv már teljes egészében kiépült, de erre nem alkalmazták a Várkerület nevet: 60–90 m széles területön volt, amely a külvárosból csak az Ikvahídon át és a mai Ötvös utcából volt megközelíthető, de itt a Hátulso kapu felé, a mai Torna utca helyén folyó, a Széchenyi tér helyén levő kettős tőrendszerből az Ikvába vezető patak volt akadály. A gyalogközlekedés számára volt még egy kijárat, a mai Festőköz mellett, a Várkerület elején. A XVIII. század második felében, a kuruc háborúk után, a vár és várárok szerepe egyre jelentéktelenebb lesz. 1756-ban a várárookban mosóhelyet rendeznek be az Előkapu körül,¹⁰⁷⁽¹¹⁹⁾ de a Várkerület kiépülése egyre lejjebb szorítja, a nagyforgalmú Előkaputól távolabbi, csendesebb részekre.

50A Várkerület kiépülése már korábban kezdődik, 1704-ben a kuruc ostrom idején egy csomó boltot¹⁰⁸⁽¹²⁰⁾ és háztetőt le kell verni, hogy a kilövést ne zavarják. 1776-ban feltűnnek a telekkönyvekben is a régi bástyák mentén épült házak¹⁰⁹⁽¹²¹⁾: 53 ház van ekkor már nyilvántartva, s ezért fel lehet tételezni, hogy az építkezés már előbb megindult. Kezdetben ideiglenes jellegű kis házak és üzletek épültek. Az egész bástyaöv az erődjelleg megszűnése után köztulajdon volt, amely eladás folytán, csak fokozatosan alakult át magántelekké. 1784-ben 43 házon kívül már 56 üzleti bódé van. A házak azonban egészen kicsinyek,¹¹⁰⁽¹²²⁾ és főleg az üzletek, alig 2–3 négyszögölnyi területet foglalnak el. Ez tükröződik vissza a Várkerület egyes részein ma is, az alig két ablak szélességű fronttal az utcára néző emeletes házak furcsa halmazában, pl. az Előkapunak az É-i oldalán. Itt úgy látszik nem következett be az, amit Thirring a Várkerület derekára vonatkozólag ír le, ti, hogy a kereskedők lassan bővítették házukat, üzleteiket, a szomszédos telkek megvásárlása által.¹¹¹⁽¹²³⁾

1829-ben is csinos látvány volt a kép: a nagy bástyák tövében a kertek, házak, üzletek. Korabeli német utazó szerint a Várkerületen szép sétát lehet tenni. Ez egy széles utca, amely mellett szép házak vannak, körülvezet a várfal körül, a Zwingerben kis, kedves, kertek tűnnek a szemünkbe.¹¹²⁽¹²⁴⁾

Még 1834-ben is megvolt a Kaszinó (a mai kath. elemi iskola) mögött a bástya (a posztósok bástyája) és egyes helyeken a fal is. Még az árok is megvan néhol, de legnagyobbbrészt be van töltve, és helyén a

legszebb és legszelebb utca, a Várkerület keletkezett.¹¹³⁽¹²⁵⁾

A Várkerület tehát javarészt a XIX. század elején épült fel – a belső oldalát, a mai üzletnegyedét illetően. Ennek kialakulására az itt zajló nagy forgalom volt közvetlen hatással. Mikor ugyanis a tavakból a mai Torna utcán át vezető patakot eltüntetik, nincs már semmi akadálya, hogy a Győri, vagy a Kőszegi útról jövők kikerülve a Belváros kényelmetlen utcáit, a Várkerületen keresztül közvetlenül átmenjenek az Ikvahidon a Bécsbe vezető útra.

Ezt a fejlődést igen erősen visszatükrözi ma is a Várkerület. Külső oldala jóformán változatlan maradt, fel lehet fedezni itt is azokat a háztípusokat, amelyeket a Belvárosban láttunk, az ívelt, nehézkes kapuzatokat, csak sokkal egyszerűbb minden. Művészi benyomást csak a „Kisvárkerület” házai – az egykori Kovácsszer – tesznek, ahol jómódú posztós családok házai helyezkednek el (Várkerület 10., 14., 18.).¹¹⁴⁽¹²⁶⁾ Az előkapunál feltűnnek a sajátos, kis alaprajzú, keskeny homlokzatú, de hossz tengelyükkel az utcával párhuzamos, 1-2 emeletes házak, gyakran csak földszintesek, és akkor mögöttük ott sárgállik a csupasz fal. A Hátsó kapu (Müller Paulin utca) felé ezek eltűntek: ez volt a Fogadás-szerrel szemköztí rész, úgy látszik a legforgalmasabb rész, itt voltak és vannak is a legforgalmasabb üzletek. Ennek a résznek XIX. századi hangulata van, üzlet üzlet mellett, térképeink mutatják, hogy nem a mindennapi szükségleteket ellátó üzletek helye ez, hanem azok az üzletek, melyek a legkevésbé társuló, differenciáltan közönség elé kerülő árukat adják. Térképeink alapján el lehet képzelni a kirakatok tartalmát is. Feltűnő a szövött-kötött textilruha-, a rövidáru kereskedések óriási tömege. Itt történik nem csak a városiak, hanem a vidékiek magasabb centrális javak iránti szükségletének kielégítése. Hivatalok, templomok, iskolák nincsenek. De itt találhatók a bankok is, mutatván, hogy ez a városrész a Sopronban lejátszódó gazdasági élet főhelye.

⁵¹Mindezt annak köszönheti, hogy a két kapu között fekszik. Rögtön kiderül ennek nyilvánvaló volta, ha megnézzük, mi lett a sorsa a városfejlődésnek a várnak és ároknak azon a felén, amely kijárat nélkül, É-Ny felé nézett. A mai Petőfi tér helyén, a Színház előtt, tőszereűen kiszélesedett egy patak, amely itt vált ki a Pejácsevich közből kifolyó, a Széchenyi tér helyén elterülő tavakba ömlő patakból,¹¹⁵⁽¹²⁷⁾ végig folyt az Ógabona téren és a mai Festetich (ill. városi) major előtt beletorkolt az Ikvába. (Ez tette lehetővé, hogy az Ógabona téren a XVIII. században igen sok posztós volt található¹¹⁶⁽¹²⁸⁾. Itt is nagyon régóta megvan a külső oldal, az Ógabonatér. A belső oldal azonban igen nehezen épül ki, nincs semmi kapcsolata a Belvároshoz. A XVIII. század második felében nyitnak meg egy átjárót az evangélikus templom mellett,¹¹⁷⁽¹²⁹⁾ és csak ezután kezd kiépülni. A telekkönyvekben 1810 körül kezdenek a házak szerepelni, egyszerű, az utolsó adóosztályba tartozó házak. Helyükre nagyrészt a XIX. század második felében nagy bérházak épülnek, klasszicizáló stílusban,¹¹⁸⁽¹³⁰⁾ de köztük még máig is megmaradtak a régi típusú, földszintes házak.

Mivel egyik kapu sem néz erre, később épül ki, üzleti jellege sem lesz, mint a Várkerületnek, és amikor a patakot betemetik, a széles térség közepén egy ház sor épülhet fel két fronttal (a Színház utca felé is és az Ógabona tér felé is); nem kell a forgalomnak a széles tér.

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Major Jenő
†: Sopron város földrajza 1944 / A Régi Külváros

A Régi Külváros

Nem egyszerre jött létre a várfalak alatt, de egy második várfal a XVII. században már ezt is egységes

keretbe foglalta. Közös vonásuk még az is, hogy a XV. században kialakulván a társadalom elhelyezkedésének végleges formája, a Belvárosba húzódnak a jómódú polgárok,¹¹⁹⁽¹³¹⁾ ami összefüggésben van azzal a régebbi királyi parancssal, hogy a Belvárosban is házzal rendelkezők hagyják el a Burgot és csak a zsellérek maradhatnak ott, a Régi Külváros részeiben. A külváros ÉK-i részén mindjárt feltűnik az utcák gazdag szövevénye. Erősen sematizálva úgy tekinthetjük ezt az utcahálózatot, mint egy ÉK-i irányú főútra merőlegesen, bordaszerűen két oldalról kinyúló ágakat. Ez a rendszer erősen a térszín befolyása alatt jött létre. A szintvonalak párhuzamosan futnak az utcákkal, és természetesen, az utcák párhuzamosak az Ikvával is. Az utcák gazdag tagozódása tehát nemcsak annak a jele, hogy ez a külváros legrégebbi része,¹²⁰⁽¹³²⁾ hanem következménye annak is, hogy a térszín relief energiája nagyobb. Kialakulására és fejlődésére vonatkozólag három fix pontot tudunk meghatározni: 1. A Bécsi kapu, amely már a XIII. században előfordul a johannitákkal kapcsolatban; 2. A Szent Mihály plébániatemplom, amelynek ennyire periférikus elhelyezkedése csak úgy érthető, ha itt valami önálló telep élt már – mint ahogy Házi feltételez!:¹²¹⁽¹³³⁾ egy szerény falu épülhetett körülötte; 3. Az Ikvahíd.

Ezek szerint tehát meglehetett a Bécsi utca a mai Szentlélek utcával együtt, és a Szent Mihály utca. Nagyon érdekes, hogy az ezek által megszabott keret milyen mozaikszerűen települt be. Nem minden ízeben régi, bár ilyen zezzugos része nincs több Sopronnak. 1700-ban még csak két részből állt, és ezek közül valószínűsíthetően a plébánialak a régebbi. 1863-ban már négy részből ⁵²tevédik össze (beépült a Fövényverem meredek partjának egy része úgy, hogy a házak az egyik (a D-i) oldalra emeletesek, É-ra apró kis földszintes házak néznek s ezek meglehetősen szegényes épületek. Ma ez a fövényvermi rész kapott egy orrot, de a régebbitől üres sáv választja el, ahol a térszint lépcső hidalja át. Hogy ez későbbi település, azt a tulajdonformák is elárulják. A keretutcákból É-ra, a Koronázódomb, és D-re, az Ikva felé szalagtelkek nyúlnak. Ezt a telekformát találjuk meg majdnem mindenütt a külvárosban, a régi falakkal körülvett területen, itt azonban meglehetősen szabálytalan alakúak a telkek. Látszik, hogy nem egyszerre történő térkitöltésről van szó, hanem – térképek bizonyága szerint is – a betelepülés huzamosabb ideig folyt. Ennek a városrésznek a fejlődésére voltak döntők a XIV. századi társadalmi események. Rivalisa volt a Belvárosnak, s ebben nagy része lehet annak is, hogy a Bécsi út ide torkollik. Csak mesterséges beavatkozásra maradt el a Belváros mögött. De városias részei vannak: Bécsi utca, a Rózsa utca Ikva felőli oldala, és különösen a Szentlélek utca. A Szeder utca és a Halász utca eleje is városias: emeletes házak, melyek legalább olyan régiek, mint a Belváros házai, csak természetesen nem olyan díszesek. A többi utcarészek azonban őstermelő, falusi jellegűek, a szalagtelkeken a keskeny, hosszú, nyeregtetős épület, masszív kőkapuval a jellemző.

A külváros D-i része sík területen fekszik. Ennek is következménye, hogy itt a viszonyok egyszerűbben alakultak. (Hogy a régiség önmagában nem döntő, éppen a mozaikpéldán láttuk – a nagyobb tagozódás olyan fiatal, hogy kialakulása térképpel is ellenőrizhető.) Itt a D-i részen a vízrajz volt döntő hatással az utcahálózat kialakulására. Itt volt ti. a vár vízrendszerének a szabályozója. Sopronra nézve örök kár, hogy nincs nagyobb folyóvíz mellette. A patakok vízjárása nagyon szeszélyes. Az Ikva hatását már láttuk. Az Ikva azonban mély völgye miatt, és mert régóta település veszi körül, nem volt alkalmas arra, hogy a vár védelmi rendszerébe belevonják. A Rákpaták vize azonban olyan kevés, hogy szükség esetén nem lehetne vele feltölteni a várárkokat. Ezért hármas tőrendszerben tárolták a kellő vízmennyiséget, és a Rákpatákat a mai Zsilip, és Jókai utcák között, az Újteleki kapu mellett vezették be a városba. Lehet, hogy egyik ága ennek a mai Újteleki, és hátulsó utcák között folyt,¹²²⁽¹³⁴⁾ de arról biztos tudomásunk van, hogy a Lange Zeil (a mai Rákóczi utca) és a Pejáchevich közön át érte el a másik ága a mai Széchenyi téren levő tőrendszert, amelyből viszont a fölösleges vizet egy, a mai Torna utca helyén folyó patak szállította az Ikvába. Ezzel a vízrajzzal körülbelül meg is rajzoltuk a mai utcahálózatot – hiszen az Újteleki és Hátulsó

utcák az előbb említett árokkal futnak párhuzamosan.

Feltűnő itt, hogy a város É-i és D-i oldalának aránylag gazdag utcahálózatával szemben, a város derekán nem alakult ki szinte semmi. Az Újteleki utca is csak későbbi településekkel kapcsolatban, de a város többi részétől úgyszólván teljes s izolálva alakult ki: a Belvárosnak erre nem nyílt kapuja, az É-i városrésztől pedig az Ikva választotta el. A város K-i oldalán azonban, a kapuk közötti házsor mögött – tehát jó csatlakozású helyen – szintén nem alakultak ki utcák, hanem óriási, település szempontjából kihasználatlan terület maradt, melyen részben most intenzív kertművelést folytatnak, a Paprét pedig elhanyagolt park. Az is feltűnő, hogy itt nem közeledik a városhoz, a Győri úton kívül, az Ikváig más út. A Győri út és az Ikva között van ugyanis a Kurucdomb meszes, településre nem alkalmas lapos háta, úgyhogy a Balf felőli út az Ikván túlra kényszerül, az Ikvahidon keresztül. Az Ikva ártere és a Kurucdomb az oka tehát végeredményben annak, hogy a Várkerület K-i oldalán sem ágazott ki úthálózat.¹²³⁽¹³⁵⁾

⁵³Ezeket a városrészeket tehát nehéz volt bekapcsolni a város életébe. Csak a falak áttörése után nyitottak egy-két átjárót. A Várkerületre aránylag könnyen bevezethető a forgalom, de a Belvárosba nem. A település kiterjedésével együtt kényelmetlenedett a Belváros forgalmába való bekapcsolódás, a harántutcák hiányában, s ezzel párhuzamosan tolódott ki a belső oldalról a külsőre, az éppen épülő Várkerületre, a gazdasági élet súlypontja is.

Ez a városrész leginkább őstermelői jellegű. Az Ötvös és a Magyar utcák kivételével, amelyek a kapukhoz vezették a forgalmat – és ezért városiasak, jellegüket megadó házak az É-i részhez hasonlítanak – az utcák eredetileg őstermelők, zsellérek és napszámosok által voltak lakottak. Ennek megfelelően találjuk meg a keskeny szalagtelkeken a részházak típusosan őstermelői életmódhoz kapcsolódó intézményét:¹²⁴⁽¹³⁶⁾ rendszerint két keskeny, merőleges állású ház áll egy telken, köztük íves (talán az emeletes házakat utánzó) kapuboltozat. A társadalmi tagozódásnak megfelelően találunk azonban kicsi, pár négyszögöltre terjedő zsellérházakat is, főleg az É-i városrészben.

De itt voltak valamikor a belvárosi polgárok majorházai is (pl. a Lackner major a mai Lackner Kristóf utca helyén), de középkori adataink is vannak.¹²⁵⁽¹³⁷⁾ Az 1700-as madártávlati képen is sok a foghíj a telektömbökben: a majorok kerítései.¹²⁶⁽¹³⁸⁾ Az utcahálózat tehát kész, de beépíthető telek sok van még. Ezek a telkek az alapjai a mai intézményeknek is (pl. a Fiupolgári iskola telke), sokból kaszárnya lett átmenetileg, vagy árva házak keletkeztek a helyükön. (Jellemző, hogy egymáshoz közel, a Halász utcában helyezkednek el az evangélikus és katolikus árva házak.)

A külváros, dominálón őstermelő jellegénél fogva, a városi funkciók szempontjából teljesen jelentéktelen. A kereskedelemben is eltűnik a Várkerület mellett, legfeljebb iparosok találhatók meg itt.

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Major Jenő †: Sopron város földrajza 1944 / Az újabb külváros

Az újabb külváros

Az újabb külváros kiépülése már térképekkel úgyszólván nyomról-nyomra követhető. Ezt a városrészt a vasútkorszak hozta létre. Itt érvényesül a legjobban Sopronban Hassinger megállapítása,¹²⁷⁽¹³⁹⁾ hogy az utcahálózat kibontakozásában a kulturális és természeti viszonyokhoz való alkalmazkodás a döntő. Ennek a kiépülésénél a következő problémákat kellett megoldani: 1. Bekapcsolni az újabb külvárost a régi városi

életbe. Az utcákat tehát a külső városfal kapui csoportosítják. (Ez a kapcsolódás természetesen a legtöbb helyen a dűlőutak által előre jelezve, magától történt; 2. Le kellett győzni a térszíni akadályokat.

A város először a Bécsi út mellett és a Győri uti kapu körül lépett ki a falak közül. De a fejlődésnek az 1847-ben megépült vasút adott új irányt. 1896-ra, a meglévő dűlőutak mentén, nagyjában kiépült a város Ny-i oldala. D-en és K-en a Rákpaták és a Kurucdomb az akadály. A GYSEV állomása azonban hamarosan szükségessé teszi a Deák tér rendezését (a század végén beburkolják), s ezzel megindulhat errefelé is a növekedés. Mindenekelőtt új utcát kellett nyitni (Erzsébet utca) De éppen a vasút maga lesz az akadály: kettészakít korábban összetartozó dűlőutakat, s ezzel a vasúton túli részek bekapcsolódásának máig is megoldatlan problémája merült fel.¹²⁸⁽¹⁴⁰⁾ Ez a déli városrész csak a jelen század első évtizedeiben épült be – a Kurucdombbal együtt – ahol vízvezeték tette lehetővé a letelepedést. Mégis, mekkora különbség! Ez a lövéri negyed: kertes családi, vagy nagyobb házakkal épült ⁵⁴be, akárcsak a Kurucdomb. De itt fák, – ott a dombon kopárság. Itt a Lövérek nyaralórésze felé fellazuló előkelő település – ott a kisemberek házai (és nyomortanyák).

Ebben a városrészben települtek le azok a nagy helyigényű intézmények, amelyek a legnagyobb hatósugarú centrális javakat termelik: a gyárak öve. Itt vannak az egyetemi fakultások. Itt vannak ugyancsak a szintén nem régi igényeket kielégítő sportpályák és diákinternátusok. Az üzletek csak a környező lakók mindennapi szükségleteinek ellátására valók. Ezt a városrészt azonban leginkább a nyugdíjasok, tisztviselők, és – a Kurucdombon – a közszolgálat alacsonyabb fokain állók, a közlekedés stb. alkalmazottai lakják.

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

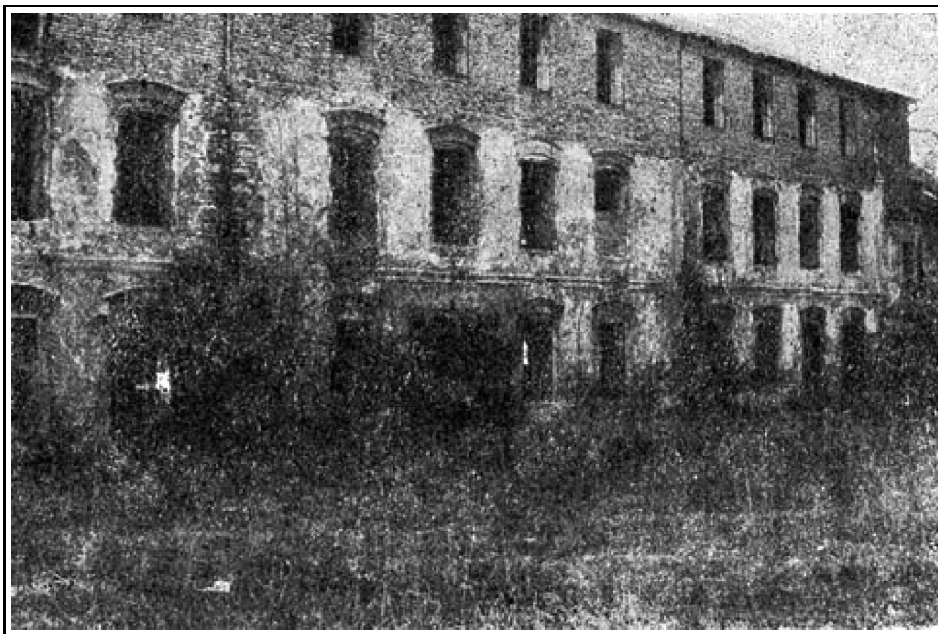
1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / H. Elek Mária: Lager Felixdorf, az „Ördögmalom”

H. Elek Mária: Lager Felixdorf, az „Ördögmalom”

A felixdorfi „Engelmühle” („Angyalmalom”) a régebbi tulajdonosáról, Richard Engelről kapta nevét. Ez a malom egy kétemeletes épület volt. 1944. december 26-án vagy 27-én légitámadás érte, aminek folytán súlyosan bombasérült lett (1. kép). Itt állítottak fel tábor egy magyar zsidókból álló fogolyszállítmány elhelyezésére. Rudolf Warlischek, aki mint őrpárancsnok, a felixdorfi „Engelmühle”-tábor őrizetének biztosítására kapott parancsot, a felixdorfi állomásfőnök révén 1945. január elején megtudta, hogy a bejelentett fogolyszállítmány még Wien-Meidlingben vesztegel, ahol már nagy számú halottat kiraktak. Ezt még azon az éjszakán közölte telefonon dr. Ferdinand Pauler akkori bécsújhelyi tartományi tanácsossal, aki megpróbálta visszavonlatni a szállítmányra és annak az „Engelmühle”-beli elhelyezésére vonatkozó rendelkezést. Az időközben megérkezett fogolyszállítmányt csakugyan visszairányították volna, de ehhez nem volt mozdony. Így aztán egy bécsi SD-Obersturmführer parancsot adott az azonnali kivagonírozásra. Egyébként SS-Hauptsturmführer Wilhelm Schmidtsiefen, aki a Sondereinsatzkommando (SEK) bécsi

szolgálati helyének személyi állományában teljesített szolgálatot, úgy vélekedett, hogy az „Engelmühle”-táborban még mindig jobb lesz a zsidóknak, mint megdőglenni a vagonban. A láger őrizetére Felixdorfból, Sallenauból és más helységekből vezényeltek ki mintegy hat főt a tartományi rendőrségtől, illetve a Volkssturmtól.¹⁽¹⁴¹⁾

1944 karácsonya előtt Kőszegről, az állásépítésről (Stellungsbau) elindítottak egy fogolyszervelevényt, amelyhez egyes közlések szerint Sopronban fogva tartott magyar zsidó munkaszolgálatosok vagonja vagy vagonjai is kerültek. A foglyok közül már a vagonokban sokan elpusztultak. Wien-Hütteldorfban, amikor ott a fogolyszállítmány átgördült, 300 vagy 350 halott zsidó foglyot a vagonokból kidobtak.²⁽¹⁴²⁾ Nemcsak Wien-Hütteldorfban és Wien-Meidlingben, hanem más állomásokon is tettek ki halottakat.

1. A bombasérült „Engelmühle” Felixdorfbán

A fogolyszállítmány dr. Fischer fogoly zsidó orvos szerint négy napig volt úton étlen-szomjan, melegebb ruházat nélkül. Feltehetően itt négy napig veszteglésről van szó. Dr. Frenkei Lajos fogoly zsidó orvos szerint 11 napig, más források szerint három ⁵⁵hetig, illetve talán 17 napig tartott a fogolyszállítás.³⁽¹⁴³⁾ A gyötrelmes, étlen-szomjan, szükséglet elvégzésére szolgáló edény nélkül megtett vagonút után 1945. január 5-én hajnali 2 órakor Felixdorf pályaudvarára begördült a 35 vagonból álló tehervonat 2687 magyar zsidó deportált fogollyal (ebből a létszámból kb. 20-30 volt a női fogoly). Az örök csak reggel 6 vagy 7 órakor nyitották ki a vagonajtókat. A táborvezető (Lagerleiter) SS-Oberscharführer Willy (Wilhelm) Vrtoch – aki előzőleg a közeli lichtenwörthi tábor vezetője volt – irányította a foglyok kivagonírozását. Félholt és halott foglyok estek ki a vagonokból, sokan közülük betegségük folytán alig vonszolták magukat. SS-legények furkóbotokkal ütötték a foglyokat, amint a kivagonírozás folyamatát lassúnak ítélték. 600 munkaképesnek talált foglyot azonnal továbbküldtek ismeretlen helyre. További sorsukról nincs adatunk. A kivagonírozás után 68, szállítás során meghalt fogoly holttestét számlálták meg a felixdorfi pályaudvaron. Oberscharführer Vrtoch úgy intézkedett, hogy a hozzá beosztott SS-legények az „Engelmühle”-táborba hajtsák a foglyokat a 68 halott foglyot pedig a félig-meddig egészséges foglyoknak kellett, miközben az SS-legények brutálisan hajtották őket, magukkal cipelniük az „Engelmühle”-táborba. A 68 holttestet az

„Engelmühle” melletti bombatölcsérbe vetették. A szomjazó foglyok egy kúthoz közelítettek. A kút, a vízivás tilalmas volt, az Oberscharführer a kút felé támolgyó foglyokra lőtt. Klein László fogoly asztalos tanúsága szerint két foglyot halálos lövés ért. Az első éjszakát a jégbe dermedt lágerudvar csupasz talaján mínusz 10 fokos **56**hidegben a szabad ég alatt töltötték azok a foglyok, akik nem fértek be az „Engelmühle”-tábor épületébe. Közülük sokan fagyhalált szenvedtek. Ezen az éjszakán 57 fogoly pusztult el. A későbbiekben is tartózkodtak foglyok a lágerudvaron, hóban és fagyban, éjjel és nappal.[4\(144\)](#)

A lágerépületről a tető részben hiányzott, az ablakok szétzúzva, az ajtók kitépve, sem kályha, sem tűzhely, sem szalma nem volt (2. kép). A foglyok részben az emeleti deszkapadozaton, részben lent, a csupasz betontalajon feküdtek. Néhol a földszinten is volt deszkapadozat. A halottakat a lágerudvar egyik sarkában rétegekbe halmozták, illetve bombatölcsérekbe vetették, ezért a felixdorfi és környéki lakosok zúgolódni kezdtek, főként a halottak bombatölcséreken történt elhelyezése miatt háborodtak fel; ennek folytán dr. Ferdinand Pauler tartományi tanácsos Alfred Neumann akkori felixdorfi polgármester kérésére kötelezte a Lang&Menhofer céget, hogy a felixdorfi temetőn kívül földkotrógéppel két nagy gödröt ásson ki. Január 20-ától a halott foglyokat a községen keresztül szállították oda egy nyitott tehergépkocsin, amelynek oldalsó falain kilógtak a halottak végtagjai, átlátszottak a csonttá fagyott félmeztelen vagy meztelen holttestek. A még élő, rongyokba burkolt, fázó, éhező, beteg foglyoknak kellett halott bajtársaik tetemét felrakni a tehergépkocsira, majd lerakni onnét és elföldelni. Ehhez a munkához maguknak a foglyoknak kellett lapátokról gondoskodniuk, nekik kellett meg is szervezniük a munkát.[5\(145\)](#)

2. Az „Engelmühle” udvara

57Egyik reggel, úgy január közepén, egy Wehrmacht-oszlop foglalkozott a temető mellett holttestek eltemetésével, a katonák résztvettek a sír kiásásában. A katonai osztaghoz csatlakozott Vrtoch parancsára a Johann Klosterer tartományi rendőr által oda kísért 20 magyar zsidó fogoly, nekik kellett halott fogolytársaikat a kiásott sírgödörben felpolcolniuk. Kevés volt a lapát, a foglyoknak kézzel kellett fagyott földet, jégdarabkákat és köveket a sírhoz vinniük. Ellenőrző körútja során Vrtoch észrevette, hogy egy kimerült fogoly lazít a munkában. A táborvezető odaugrott, állon vágta a foglyot, aki összerogyott. Vrtoch

a földön fekvő emberen ezután súlyos hegyi bakancsával ugrált. Csak akkor hagyta ott áldozatát, amikor a Wehrmacht-osztagot vezénylő főhadnagy, aki katonáit megszemlélni ment oda, éles hangon rászólt, hogy az ő és katonái jelenlétében tartózkodjék az ilyen büntetésektől-kínzásoktól. A táborvezető erre azt felelte, hogy azért kell így eljárnia, mert különben nem tudna az embereivel mit kezdeni. Amint a főhadnagy elvonult embereivel, a táborvezető fafütykőst ragadott, és azzal ütlegelte azt a 6–8 zsidót, akit ért. Az előzőleg megkínzott fogoly elvesztette eszméletét, s estig ott feküdt munkahelyén egy földhányásnál. Végül este négy bajtársa vitte el onnét, ők egy iskola mellett kézikocsira tették és beszállították a táborba. Másnap ez a fogoly állítólag meghalt.⁶⁽¹⁴⁶⁾

SS-Oberscharführer Willy (Wilhelm) Vrtoch 1945. január 5-étől február 20-áig, megbetegedéséig volt a felixdorfi „Engelmühle”-tábor vezetője; nyolc vagy tíz napig helyettesével, SS-Oberscharführer – a lichtenwörthi táborban 1945 januárjában még Unterscharführer – Matthias Schefzikkel együtt ténykedett. Február 20-ától Schefzik vezette az „Engelmühle”-tábort, majd az ő megbetegedése után, talán március elején, SS-Unterscharführer Anton Voss vette át a tábor vezetését, és ő volt a Lagerleiter 1945. április 2-áig, a tábor felszabadításáig. A mintegy hat főnyi lágerőrség mellett 12–15 fős, ún. zsidórendőrséget (Judenpolizei) állítottak fel. A transzport érkezésekor már ott volt Oberscharführer Vrtochkal Kovács Tibor, a zsidórendőrség parancsnoka, aki előzőleg Vrtoch mellett a lichtenwörthi táborban volt a zsidórendőrség, illetve a zsidótanács (Judenrat) parancsnoka. Kovács valamikor a váci kötszővőgyár igazgatója volt, és azt beszélték róla, hogy már Budapesten érintkezésben állt a Gestapóval. Hozott magával tíz zsidórendőrt (Judenpolizist – ju-po). Kovács helyettese Felixdorfbán Landes Jakab egykori fakereskedő volt.⁷⁽¹⁴⁷⁾

A jupók a foglyok közül a Lagerleiter, illetve a jupóparancsnok által kijelölt, furkósbotos parancs-, illetve fenyítésvégrehajtók, „fegyelmezők” voltak („Prügeljude”). A foglyoktól elszedték az addig még rejtve maradt pénzt, értéktárgyakat, ruhaneműt; levetkőztették a halottakat – a Gestapo parancsára hivatkozva. Landes Jakab a későbbiekben elismerte, hogy Kovács Tibor fegyelmezési eszköztára a botozást és a pofozást jelentette. A foglyok kifosztását illetően Landes Jakab szerint Kovács mindenkor azt állította, hogy ez a Gestapo parancsa.⁸⁽¹⁴⁸⁾

A beteg foglyoknak mindössze nyolc bádoggkannát juttattak szükségletük elvégzéséhez, pedig sokan bélhurutban szenvedtek. Voltak kezdetleges latrinák is, ezeket előzőleg oberegghendorfi zsidó foglyokkal ásatták ki. Ezeket használták a viszonylag egészséges foglyok. Az edényeket a lágerépületnél folyó patakban kellett elmosni. A foglyok, ahogy már régóta nem, itt sem tudnak rendesen mosakodni. Az egész napi étel, a vízleves, kezdetben naponta kétszer, később csak egyszer, este érkezett meg Bécsből vagy Bécsújhelyről tehergépkocsikon. Érkeztek kenyér-, valamint vaj- és sajtagdagok a foglyok feltáplálására, de sajnos ezeket SS-Oberscharführer Schefzik és Kovács zsidófelügyelő nagy részben megkurtította. Az élelemosztáshoz négyes sorokban kellett felállni. Az élelem gyakran kihűlten érkezett meg Felixdorfbá, a felmelegítésre nem volt mód, Vrtoch azonban gyakran szántszándékkal késleltette az osztást, és kihűlten adatta ki a nyomorúságos, de még melegen érkezett levest, mindig azokban az esetekben, ha véleménye szerint egyes foglyok megszegték a rendet. Ha az osztásnál néhányan rendetlenül álltak, vaktában ütötte és taposta a foglyokat. Azoknak a betegeknek az étkeztetéséről, akik már nem bírtak az osztáshoz menni, nem gondoskodott. Ha ellenőrző körútra ment, az útból kitérni nem egykönnyen képes foglyotömeget szétrugdosta, ökölcsapásokkal tört magának utat. Általában bottal járt-kelt, és pisztolyából riasztólövéseket adott le parancsai nyomatékosítására.⁹⁽¹⁴⁹⁾

Az első élelemosztásnál – ez feketekávé-lőre volt – a kiéhezett foglyok soraiban felbomlott a fegyelem,

lövések dördültek.[10\(150\)](#)

Az áltetvesedés nyomán kitört a kiütéses tifusz (flektífusz), valamint a bélhurut, az egyéb lágerbetegségek, az állandósult éhezés, a dermesztő hideg, de nem utolsósorban a brutális bántalmazások folytán rohamosan pusztultak a foglyok. Egy-egy éjszakán olykor 30, sőt 70 és még ennél is több fogoly halt meg, egyes források szerint naponta 60–70 vagy 30–80, illetve megközelítőleg 100 halottja volt a tábornak. A halottak száma naponta átlag 26–40-nel nőtt.[11\(151\)](#)

SS-Oberscharführer Vrtoch 1945. január vége felé 50 foglyot rendelt ki a felixdorfi pályaudvarra havat lapátolni. Az 50 fős fogolyosztag több napon át lapátolta ott a havat. Egyszer Gottlieb Wagenknecht, az egyik őr, visszakísért a táborba öt munkaképtelen foglyot. (Egyébként a foglyok mindannyian betegek voltak.) Ezek egyike egy 54 éves fogoly órás volt, lábujján nyílt, minden bizonnyal fagyási sebbel, emiatt alig bírt járni. Vrtoch a fogoly órás meztelen testére méretett 25 botütést oly módon, hogy az egyik jupo lefogta az idős, beteg foglyot, egy másik pedig ütlegelni kezdte. Vrtoch megfenyegette az ütlegelő jupót, hogy amennyiben nem üt elég erőseket, ő maga fogja bemutatni a szerinte kellően erős ütlegeket nemcsak az „elítelt” foglyon, hanem rajta, a fenyegetésvégrehajtó jupón is. Előfordult, hogy egy jupónak tartott ilyen „bemutatót”, aminek során addig ütlegelt egy foglyot, amíg a bot össze nem tört. Máskor egy jupo, Vrtoch parancsára azért vert meg egy foglyot, mert az nem takarított el idejében holttesteket. Vrtoch felszólította a jupót, hogy nagyobbakat üssön, majd kivette a jupo kezéből a botot, és akkorát csapott a jupo vállára, hogy a bot összetört. Az egyik öreg fogolyra, amiért az vízivást kísérelt meg, Vrtoch akkora pofont mért, hogy a fogoly belezuhant egy üvegcserephalomba és megsérült, az üvegcserepek összevagdalták az arcát. Egy fogoly nőnek, aki hívatlanul merészkedett be Vrtoch irodájába, Heinrich Mayer községi tisztviselő jelenlétében nehéz csizmájával többször is a hasába taposott, majd egy vastag furkósbottal a hátára sújtott. Mayer kifogásolta a bántalmazásokat, erre válaszul Vrtoch megfenyegette a községi tisztviselőt, hogy feljeleníti a Gestapón.[12\(152\)](#)

A kiütéses-tífusz-járvány tömeghalált okozott. A Lager „Engelmühle” gyakorlatilag járványtábor (Epidemielager) lett. A nyolc fogoly zsidó orvos közül négyen maradtak életben. 1945. január 26-i hatállyal szigorú táborzárlatot rendeltek el.[13\(153\)](#)

1945. január 5-e és február 20-a között, tehát amíg Vrtoch volt a táborvezető, a 2087 fogoly közül – ennyien voltak a 600 fős továbbküldött transzportot leszámítva [59](#)– 1751 fogoly pusztult el, beleértve a szállítás során meghalt 68 foglyot. Február 24-én összesen 1812 halottat és 275 élő regisztráltak, illetve jelentettek. Február 25-e és 28-a között még 15 fogoly halt meg, március 1-je és 30-a vagy 31-e között további 38 fogoly pusztult el. Ezen adatok szerint a halott foglyok száma összesen 1865, a túlélők száma a láger felszabadításakor, 1945. április 2-án, 222 volt. Egyes volt felixdorfi foglyok szerint eredetileg 2050-en voltak, közülük a láger felszabadításakor már csak 105-en voltak életben, és e túlélő mintegy 100 főből is csak 50-en jutottak haza. Dr. Frenkel Lajos zsidó orvos, Köszeget és Felixdorfot megjárt volt deportált fogoly visszaemlékezése szerint Felixdorfban eredetileg 2600-an voltak – nyilván a 600 fős továbbküldött transzporttal együtt számítva –, és 60 fő kivételével elpusztultak. Más forrás szerint az eredeti – a 600 fős transzport nélkül számított – 2087 fogolyból kb. 75–80-an voltak életben a tábor felszabadításakor.[14\(154\)](#)

Schefzik nem volt annyira kegyetlen, mint Vrtoch, de nem sokkal volt különb. Ő is verte a foglyokat. Egyszer egy fadoronggal azért ütlegelte vaktában a szálláshelyükön őket, mert közülük voltak, akik szerinte túl lassan kerültek elő a parancsszóra.[15\(155\)](#)

SS-Oberscharführer Willy-Wilhelm Vrtochnak a bűnperét a bécsi népbíróság 1948. január 12-én és 13-án tárgyalta dr. Korst tartományi bírósági főtanácsos elnökletével. Dr. Mayer-Maly főállamügyész képviselte a vádat. Az 1920. június 12-én született Vrtoch 1938 májusában önként jelentkezett a Waffen-SS-be, ahol utoljára Unterscharführer volt. Egyes közlések szerint Dachauban teljesített szolgálatot. 1942-ben a Gestapo (Bécs I. ker. Morzinplatz 4. sz.), majd 1944-ben már mint SS-Oberscharführer Budapesten a Biztonsági Rendőrség (Sicherheitspolizei) és az SD, az Eichmann-Sondereinsatzkommando (SEK) parancsnokának beosztottja lett. Először Budapesten teljesített szolgálatot, később Kassán, Mátészalkán, Debrecenben és talán másutt is zsidó gyűjtőtáborokban, ahol csecsemőktől aggyastyánokig sínylődtek a mindkét nemű zsidó foglyok deportáltatásuk előtt, majd a SEK bécsi szolgálati helyére vezényelték. A szolgálati hely teljes megnevezése: Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD. in Ungarn (a Biztonsági Rendőrség és Biztonsági Szolgálat magyarországi parancsnoka), Sondereinsatzkommando Aussenkommando Wien (Bécs II. ker. Castellezgasse 35. sz.). Mint az SD Sondereinsatzkommando Wien SS-Oberscharführerét magyar zsidó deportált foglyok néhány más Reichsgau Niederdonau-i és Reichsgau Gross-Wien-i táborának ellenőrzésével bízták meg. Végül mint SS-Oberscharführert vezényelték a lichtenwörthi, majd a felixdorfi, végül ismét a lichtenwörthi tábor élére.

Az államügymezség Vrtoch ellen háborús bűntett, kínzások és bántalmazások büntetetei miatt emelt vádat. A tömeges halálózásért a vád szerint felelősség terheli a volt táborvezetőt, Wilhelm Vrtochot, aki dr. August Jungmann hatósági orvosnak, a bécsűjhelyi városi egészségügyi hivatal vezetőjének, valamint Alfred Neumann felixdorfi polgármesternek sokszori tiltakozása ellenére Vrtoch javaslatának megfelelően felállította az „Engelmühle”-tábort. A vádlott Vrtochnak felrótták azt is, hogy a holttesteket napokon át rétegekbe rakva hagyta. A különös kegyetlenségéről (lövöldözés, ütlegelés, ütlegeltetés, rugdosás, taposás) közismert Vrtoch a vizsgálóbíró előtt beismerte azoknak a fogoly zsidóknak az ütlegelését, akik a táborrend ellen vétettek. A hihetetlenül visszas egészségügyi körülményekért nem érezte magát felelősnek, mivel – úgymond – a betegek elszállítására vonatkozó ismételt követeléseik eredménytelenek maradtak. Az ügyirathoz csatolt jelentés, amelyet dr. August Jungmann egészségügyi tanácsos tett a Reichsgau Niederdonau Gauleiterének, dr. Hugo Jurynak, megállapítja, hogy ezek az égbekiáltó állapotok dr. Juryt teljességgel hidegen hagyták, a kisujját sem mozdította ezek orvoslására, pedig ez neki orvosi hivatása folytán is kötelessége lett volna. Amikor a fogoly zsidók százával [60](#)haltak meg az „Engelmühle”-táborban, a lakosság már csak úgy emlegette a volt malmot, hogy „Teufelmühle” („Ördögmalom”). A vádlott Vrtoch az elnök kérdésére, hogy mi volt a tulajdonképpeni célja az „Engelmühle”-tábornak, szemrebbenés nélkül így válaszolt: „üldöltáborként kellett szolgálnia beteg zsidók számára”. Január 12-én a délutáni órákban összesen 16 tanút hallgattak ki. Ezek egybehangzóan durva és brutális jelleműnek festették le a vádlott Vrtochot, aki egyetlen alkalmat sem mulasztott el az „Engelmühle”-tábor foglyai elleni erőszakos cselekményekre és kínzásokra. A vádlott Vrtoch kénytelen volt beismerni, hogy a legtöbb zsidó fogoly mindennemű munka végzésére alkalmatlan volt, fagyásoktól szenvedett, és tekintettel az állítólagos üldöltábor jellegre tilos is volt ezeket a foglyokat munkavégzésre igénybe venni.[16\(156\)](#)

A vádlottat a népbíróság 18 évi fegyházra ítélte.

Vrtochot 1945. május 20-án 15 órakor vették őrizetbe, 1948. január 13-án 13 óráig, az ítélethirdetés időpontjáig előzetes letartóztatásban volt; ezt az időt a 18 évi fegyházbüntetésbe számították. 1953. június 30–1 hatállyal, illetve 1953. július 28-án 15 órakor hét évi próbaidőre szabadon engedték. végül a le nem töltött szabadságvesztési időt 1968. július 1-jén, illetve 1975. október 7-én végképp elengedték.[17\(157\)](#)

A háborús bűntettel és folytatólagosan elkövetett lopás bűntettével vádolt Kovács Tibor volt jupóparancsnok bűnügyében a budapesti népbíróság ítélte. A Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT)

azonban Kovácsot az ellene emelt vád alól felmentette.[18\(158\)](#)

Véleményünk szerint egyes népbíróági és NOT-tanácsok a közvéleménnyel és a köztudattal egyetemben mindvégig nem elemezték és nem tisztázták a jupók bajtársellenes, kollaboráns szerepét, magatartásuk morális oldalát (a „parancsra tettem”, az „én is féltam”, a „rákényszerítettek” jelenség), és egyszerűen csak rendfenntartókat láttak bennük.

A felixdorfi temetőben emlékkő hirdeti a nácizmus áldozatainak emlékeztét (3. kép).[19\(159\)](#)

[61](#)3. A 2000 magyar zsidó áldozat emlékköve Felixdorf temetőjében (Szita Szabolcs felvételei)

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Mollay Károly: Az 1527. évi soproni adójegyzék

[62](#)**Mollay Károly: Az 1527. évi soproni adójegyzék**

1. Házi Jenő kiadta a fennmaradt középkori adójegyzékeket 1424-től 1525-ig. Feldolgozásuk még nem történt meg, Házi Jenő is csupán összesítő táblázatot készített a SoprOkl. II/4., 5. és 6. kötetének

bevezetésében. Az adójegyzékek egyenkénti feldolgozása számos várostörténeti tanulsággal szolgálhat. Az 1527. évi adójegyzéknek az a példánya maradt fenn, amelybe a városi nótárius jegyezte fel a belvárosi adófizetőkkel kapcsolatban a fizetés teljesítését, hasonlóan a céhek és a testvérületek, valamint – nyilván a török veszélyre való tekintettel – kivételesen megadóztatott 21 pap esetében: csupán Lang Péter káplán adózik örökölt vagyona után, külön a többi 21 paptól, örökölt belvárosi (Szt. György utca) házában. Az adót a 24 tagú külső tanács tagjai szedték be: 16-an a külvárosból a négy fertály 16 adóközterében (ahol ki-ki lakott) és 8-an a belvárosból. Az 1456. évi adójegyzékből tudjuk, hogy az adószedők a városi nótáriustól megkapták adóközterük adójegyzékének a másolatát: a nótáriusnak még arra is volt gondja, hogy a másolat lapjai közé üres papírlapot fűzzön, amelyre az adószedők a befizetéseket, ill. a részletbefizetéseket az adófizető nevével együtt feljegyezték. Egyes adójegyzékeknel ezek a feljegyzések is fennmaradtak. Az 1527. évi adójegyzékhez a városi nótárius hozzámásolta az adószedőknek a belvárosi polgárok, a céhek és testvérületek, valamint a papok befizetéseiről készített feljegyzéseit (*Statburger Steur Emphanng Zech vnd Briester*) is. Ide másolta a külvárosi adószedők elszámolásait *VierundZwaintZger Steuer vorstat emphanng*), keltezéssel együtt. Ebből megállapítható: mennyi idő alatt, milyen mértékben folyt be az 1527. évi adó. Az adójegyzékeket a városi nótárius általában januárban készítette el (pl. az 1525. évi jan. 16-án kelt). Előfordult, hogy egy-egy évben kétszer kellett adót szedetni: így pl. Mátyás király uralkodásának utolsóelőtti évében, 1489-ben (a második adójegyzék dec. 16-án kelt). Ilyen rendkívüli adószedés volt 1495-ben (nov. 27) és 1505-ben (dec. 4). Ezeknek várostörténeti előzményeit még fel kell dolgozni. Az 1527. évi feljegyzések szerint a külvárosi adószedők jan. 27-től, ill. febr. 3-tól kezdve több ízben számoltak el az általuk beszedett adóról; utoljára 1529. dec. 15-én (!) a harmadik fertály 3. adóközterének adószedője, amihez a városi nótárius megjegyezte: *ergo ist Zallt*. Az elszámolásokból kiderül a ténylegesen befizetett adó összege is. Ez általában valamivel kevesebb, mint a kivetett adó összege (csak a IV/1. közternél nagyobb!), mégis egyik-másik elszámolás végén a városi nótárius megjegyezi: *ist gar Zallt* (II/3.), *Ergo ist Zallt* (III/2., III/3.). Az adószedők munkájukért 1/2 forint díjazást kaptak, amit az utolsó elszámoláskor vehettek fel.

Nehezebb a belvárosi adófizetők összes befizetésének a megállapítása. A hivatkozott belvárosi elszámolásból le kell vonni 15 papnak összesen 97 forintnyi adóját,¹⁽¹⁶⁰⁾ 638 testvérület 31 forintnyi adóját²⁽¹⁶¹⁾ és 6 céh (kovácsok, mészárosok, ácsok + molnárok, szűcsök + tímárok, halászok, kalmárok) 12 forintnyi adóját, azaz összesen 140 forintot.³⁽¹⁶²⁾ A tanács tagjai közül sem az adójegyzékben, sem az elszámolásban nem szerepel a polgármester (Sieghart Márton), sem a városbíró (Moritz Pál): ők hivatalból adómentesek; a többiek szerepelnek az adójegyzékben⁴⁽¹⁶³⁾ és részben az elszámolásban, de csak háromról (Bors Benedek, Paur Gáspár, Leutner János) igazolható, hogy adójukat (6 + 2 + 3 = 11 forint) befizették, 8 belső tanácsosról (49 forint) nem. A városi nótárius kimutatása szerint még 12 belvárosi polgár (54 1/4 forint) és 5 belvárosi lakó (1 3/4 forint) nem fizette be az adóját. E levonások után 180 1/2 forint maradna, az elszámolás alapján viszont 175 3/4 forintot tudunk kimutatni a belvárosban befolyt adóból. A különbözetet (43/4 forint) nem tudjuk kimutatni.

Az adójegyzékben van még Sopron város földesuraságához tartozó 7 jobbágyközség adója: Ágfalva (100 forint), Balf (40 forint), Bánfalva (32 forint), Harka (70 forint), Kelénpatak (32 forint), Kópháza (24 forint) és Meggyes (50 forint), összesen 348 forint. A város teljes adóbevételének pontos végösszegét nem tudjuk megnevezni, mivel az adóközterek elszámolásának a vége, azaz hat külvárosi adóközter elszámolása nem maradt fenn. Az összesítő táblázatból látható, hogy egyetlen (IV/1.) külvárosi adóközter kivételével általában a kivetett adónál valamivel kevesebbet fizettek be (a IV/4. adóközterben lényegesen kevesebbet; a II/1. adóközterben pontosan az előírtat). A hiányzó hat adóközter kivetett adóösszegét lefelé kerekítve (a

táblázatban félkövéren szedve!), megközelítően pontos végeredményt kapunk.

2. Az adózók számából megbecsülhető a lakosság megközelítő száma. Ehhez ismernünk kellene egy-egy család átlagos számát, azaz a lakossági szorzószámot. E tekintetben a nemzetközi irodalomban is, a hazaiakban is különböző szorzószámok vannak használatban. Így pl. Fügedi Erik 1957-ben az 1458. évi soproni adójegyzék feldolgozásánál 4,68-as szorzószámot alkalmazott: szerinte minél kevésbé ipari jellegű volt egy város a XV. században, annál magasabb volt egy-egy család átlagos lélekszáma.⁵⁽¹⁶⁴⁾ E szorzószám alkalmazásával 1527-ben – 526 adózó családfőt számítva⁶⁽¹⁶⁵⁾ – 2461 főt kapunk. E számot még meg kell toldanunk a 23 pappal, a nem adózó céhlegények, cselédek számával. Ezzel kb. 2500 főt kapunk. Granasztói György Sopron 1552. évi lélekszámát 2305–2589 főre becsüli.⁷⁽¹⁶⁶⁾ Persze ezekben a számokban nem szerepelnek a mindenkori városkapitányok zsoldosai. 1526-ig be kell számítanunk a 16 belvárosi zsidóház lakóit is.

⁶⁴Az 1527. évi soproni adójegyzék összesítő táblázata

Adókörizet	Adózók száma	A kivetett adó forintban		A befizetett adó
		adójegyzék	pontosan	
I/1	23: 18 + 5	22	20 3/4: 18 + 2 3/4	20
I/2	23: 23 + 0	17	16 1/4: 16 1/4 + 0	13
I/3	20: 17 + 3	15 3/4	15 1/4: 14 1/4 + 1	15
I/4	18: 15 + 3	24	24: 23 1/4 + 3/4	23 1/2
Első fertály:	84: 73 + 11	78 3/4	76 1/4: 71 3/4 + 4 1/2	71 1/2
II/1	31: 20 + 11	41 3/4	41 1/4: 42 3/4 + 8 1/2	40 1/4
II/2	37: 30 + 7	51 1/4	48 1/2: 42 + 6 1/2	48
II/3	23: 21 + 2	27	27: 26 + 1	26 1/4
II/4	28: 22 + 6	22 1/4	22 1/4: 18 + 4 1/4	20 1/2
Második fertály:	119: 93 + 26	142 1/4	139: 118 3/4	135
III/1	19: 19 + 0	7 1/4	11 1/2: 11 1/2 + 0	11
III/2	17: 15 + 2	10 3/4	10 3/4: 10 + 3/4	9 1/4
III/3	22: 18 + 4	22	22 1/4: 19 1/2 + 2 3/4	19 1/2
III/4	25: 24 + 1	31 3/4	31 1/4: 30 1/4 + 1	28 3/4
Harmadik fertály:	83: 76 + 7	71 3/4	75 3/4: 70 3/4	68 1/2
IV/1	23: 16 + 7	26 3/4	26 3/4: 24 + 2 3/4	30 1/2
IV/2	37: 32 + 5	30 3/4	30 3/4: 28 1/4 + 2 1/2	30
IV/3	29: 25 + 4	21 3/4	21 3/4: 20 1/4 + 1 1/2	21
IV/4	46: 37 + 9	49 1/2	52 1/4: 48 1/2 + 33/4	40 + 1 font 16 dénár
Negyedik fertály:	135: 110 + 25	128 3/4	131 1/2: 121 + 10 1/2	122 1/4
Külváros:	421: 352 + 69	421 1/2	422 1/2: 382 3/4 + 39 3/4	397 1/4
Belváros:	106: 77 + 29	275 1/2	285 1/2: 265 + 20 1/2	174 + 1 3/4
Összesen:	527: 429 + 98	697	708: 647 3/4 + 60 1/4	572

Papok:	21	168	168	130
Összesen:	548	865	876	702
9 testvérület:		31 1/2	31 1/2	31 1/2
8 céh:		15	15	12
7 jobbágyfalu:		348	348	348
Összesen:		1259 1/2	1270 1/2	1093 1/2

65A különböző szorzószámok alkalmazása más és más lélekszámot eredményez, ami bizonytalanságot okoz. Házi Jenő pl. 1936-ban azt állítja, hogy Sopron lakossága 1379-ben 2200–2500 fő volt, Thirring Gusztáv ugyanakkor 2100 főről szól.⁸⁽¹⁶⁷⁾ Mivel Sopronban az első népszámlálás 1678-ban volt, addig az időig a várostörténetnek a lélekszám megállapításában a mindenkori szorzószámmal kell dolgoznia.

Nem kétséges, hogy a helytörténetírásnak a mindenkori szorzószám megállapításánál nem külső analógiákból, hanem a helyi viszonyokból kell kiindulnia. Hiszen a családok átlagos lélekszáma egy-egy városi társadalom különböző csoportjai, rétegei között sem feltétlenül azonos. A középkorra is érvényes tapasztalat, hogy a módosabb, magasabb társadalmi szinten élő rétegeknél általában kevesebb a gyermek, mint a kevésbé módos, a szegény, ill. az alacsonyabb társadalmi szinten élőkénél. A polgárjog és a vele kapcsolatos kiváltságok megszerzése háztulajdonhoz, azaz állandó letelepedéshez volt kötve: a lakóknak érdekükben állt háztulajdon, vele a polgárjog, ill. egyéves adómentesség megszerzése. E rétegeken belül különbség volt belvárosi polgár, ill. lakó és külvárosi polgár, ill. lakó között: társadalmi emelkedésnek számított, ha valaki akár polgárként, akár lakóként juthatott a belvárosba. A társadalmi szerkezet szempontjából lényeges információt is közli az adójegyzék: *idem* 'ugyancsak' vagy *ibidem* 'ugyanott' jelzi a lakót, ill. ha a tulajdonos nem ott adózik, közli kinek a házában lakik: *Jnns Sägrer Jnnsetz georg Lanng Sägrer János halfiaztatójában Lang György* (adójegyzék 4.). Összesítő táblázatunk „Adózók” rovatában ezért adóközrületenként közöljük az adózók számát, majd felbontva, a háztulajdonos és a lakó családfők számát, ugyanígy a kivetett adó pontos összegét is (a befizetett adó rovatában az elszámolás hiánya miatt félkövéren jeleztük a befizetett adó megbecsült összegét). Az összes adózókhoz képest a lakók százalékos aránya az egyes fertályokban: 13%, 21.85%, 8.43%, 18.51%; az egész külvárosban: 16.38%; a belvárosban: 27.35%; az egész városban: 18.59%. A házak, ill. a családok történetének kiderítésével közelebb juthatunk majd megközelítően pontos helyi szorzószám megállapításához. Ezzel feleslegessé válik külső analógiák alkalmazása.

Sopronban 1379-től a mai napig mindenegyik ház történetét össze lehet állítani: persze nem mindegyikét ugyanolyan részletességgel. Egy-egy esetben 1379-nél régebbre is visszamehetünk. Ugyanez áll a családokra is. Például az Agendorfer soproni nemesi családnak a XIII. század első felétől az 1410-es évekig 8 nemzedékét ismerjük: egyetlen családtagnak volt 5 gyermeke, kettőnek volt 3-3, ugyancsak kettőnek volt 2-2, kilencnek pedig 1-1 gyermeke. Azaz 14 családfőnek volt 24 gyermeke.⁹⁽¹⁶⁸⁾ Átlagban 3.71-es szorzószám: Sopronban tehát 4 fős családdal is lehet számolnunk. Később sem jobb a helyzet. Ez a nagy csecsemőhalandósággal és a szülő nők gyakori elhalálózásával is függ össze. Thirring Gusztáv 1379-ben 195 házban 2100 lélekkel számol, azaz házanként 10–11 fővel. Ha fel is tételezünk mindenegyik házban két-két családot (amire nincsen alapunk!), akkor is, 4-4 fős családokat számítva, 1560 főt kapunk. 1379-re nézve még ez is magas szám (3.71-es szorzószámmal: 1447 fő). Az 1527 előtti összes adó- és vagyonjegyzék feldolgozása után becslésszerűen vissza lehet majd következtetni 1379-re is, bár az 1380–1423 közötti időből ilyen összeírásunk nincsen. Ami az 1527. évi helyzetet illeti: két társadalmi

csoportnak, a vargáknak (14 mester) és a mészárosoknak (14 mester) a vizsgálata¹⁰⁽¹⁶⁹⁾ mutatja, hogy ekkor átlagban 4 fős családokkal is kell számolnunk. Ami pedig az említett halandóságot illeti: Gräzer Kristóf mészáros, a város leggazdagabb polgára, hatszor nősült, mégis csak egyetlen leány maradt utána; Moritz Pál kalmár, 1526/27. évi városbíró feleségének előző két házasságából 2 + 1 fiú, következő két házasságából egy ellen gyermeke sem maradt.¹¹⁽¹⁷⁰⁾

⁶⁶Sopronban tehát legfeljebb a 4-es szorzószám alkalmazása indokolt. Ezen az alapon 1527-ben kimutatható 2104 fő. Kiegészítve kb. 2150 fővel számolhatunk. A 4-es szorzószám alkalmazásával 1532-ben 2152 főt kaptunk (SSz. 1987, 302), kiegészítve ez kb. 2200 fő. A 3.71-es szorzószám alkalmazásával 1527-ben 1951 fő, kiegészítve kb. 2000 fő; 1532-ben 1996 fő, kiegészítve kb. 2040 fő. A polgárcsaládok történetének felderítése után közelebb juthatunk a valóságos helyi szorzószám megállapításához. A XV. századi Haberleiter-család 15 tagjának összesen 8 gyermeke mutatható ki (SSz. 1941, 110). Ez 3.53-as szorzószámot ad.

Egy-egy adójegyzék feldolgozása számos egyéb következtetés levonására alkalmas. Ezek több adójegyzék eredményeinek összehasonlító kiértékelésekor válnak különösen használhatóvá a várostörténet számára.¹²⁽¹⁷¹⁾

3. A következőkben közöljük az adójegyzék szövegét (szögletes zárójelben az eredeti áthúzások, amelyek a befizetés megtörténtét jelzik):

1527

Annslag gemainer Stat Steuer auf das SübenundZwaintzigist Jar 1527

*Erst quart vierund Zwaintzger
Bartlmen wagner*

michel pauer I flor., idem Michel

Eysaler I 1/2 flor.

Colman taschnerin I 1/2 fl.

Philipp Beulnstainer I 1/2 fl., idem n. weber I ort Jacob Schimblin I fl.

Colman Swarts I 1/2 fl, idem Erhart weber I ort, Georg mugkl III ort

Bartlmen wagner I 1/2 fl.

Barlabas klar 1/2 fl.

Leonhart Schuester I fl. I ort

Vrban Hunger 1/2 fl.

n. Hunger Frantzen ayden I ort

Andre Schrannts III ort

wolfgang Hunger I ort

mert Schuester 1/2 fl.

georg Schmeuger I fl. III ort

Steffan wetzer I fl. I ort, idem michel Jogkel 1/2 fl.

Peter fleischagker I fl. I ort

Florian trungkhl I fl., Cristan peurin I ort.

Summa XXII flor. (1. lap)

Annder Annsag I quart

Mathes Braun

Michel Käsler III ort
Georg Leebin 1/2 fl.
Steffan vechterin 1 fl.
Wolfgang Hueter I ort
Janusch Hunger III ort
Mert Pinther 1/2 fl.
Hanns Hueter I ort
Wolf Jacob I fl.
Leonhart Grrad 1/2 fl.
Jacob Aunthal 1 1/2 fl., idem Mathes Zimmerman 1/2 fl.
Ambros David I fl.
Benedict Lotzö I fl.
67 Lanng Hannsin III ort
Hanns Steirer I fl.
Wälintin und Jr Sun I fl.
Christau Markus 1/2 fl.
Pangrats Jaug 1/2 fl.
[Andreas] Niclos Hunger I ort
Wenntzl Dörrner 1/2 fl. (2. lap)
Anndre Rumpusch I ort
Günndl Mullner II fl.
Summa XVII flor.

*Dritt Annsag 1 quart
christan muer*

Thoman Dorner I fl.
Ambros Walner 1/2 fl.
Anndre Thurs I ort
Janusch Nagd I 1/2 fl.
Thoman Hungercasten 1/2 fl.
Oswald Hunger 1/2 fl.
Valentin Slesinger I 1/2 fl.
n. pfersichkeren I ort
Oswald Schuester I fl., idem Sein Brueder I ort
Wolfgang Farnner I fl., solvit, idem Peter Häberler I ort
Thomasch Hunger I fl.
Frannts Hunger 1/2 fl.
Georg Hunger I fl.
Gregor Lanng I fl., idem Sein Sun 1/2 fl. (3. lap)
Michel Pair I fl.
Niclos Hunger I ort
Wolfgang Mauser I 1/2 fl.
Summa XV fl. I ort.

wolfgang Farnner Zallt sein Stewer I fl.

*Vierd Annsag 4 (!) quart
Anndre Blasweter*

Christau Hunger III fl.
Bernhardin gloß I 1/2 fl. I ort
michel Linsen 1/2 fl., idem thomas I ort
[Hanns] Jacob khramer I fl., solvit
Gregor nagd I fl.
Gild wagner I fl.
Peter Ledrer I 1/2 fl.
mathes Braun II fl.
Saifsieder I fl.
Hainreich Schmid [1 1/2] fl. II
Anndre Blaswetter II fl.
Jnns Säger Jnnsetz georg Lanng I ört, idem wolgemuet I ört
Niclos Fisthay III fl.
Cristan Muer II fl.
Bartlme Rott I fl.
n. pinther II ort
Summa. 24 flor. (4. lap)

*Annder quart erst
Annsag Michel Brunner*

Friderich maurerin I fl.
Benedict [glos] kharnner III ort
michel Brunner II 1/2 fl., idem katherina 1/2 fl.
Lanng mert I gulden
michel fidlerin I 1/2 fl. I ort
Simon fechter II 1/2 fl., idem waltasar Hunger I 1/2 fl.
wolfgang fechter I 1/2 fl.
michel Saller I fl.
peter Riemer I fl.
Egidi Schmauss II fl.
michel Höschin vnd mathes Hösch III fl.
Georg Saller II fl., idem martine Edlman 1/2 fl., idem wolfgang Sturmawer I ort, idem SchmutZlin I ort
mathes Schöth II fl., idem Colmanin 1/2 fl., idem alt piestingerin I gulden, idem Christof Braun 1/2 fl. (5. lap)
Bartlme pinther I ort
Georg ledrer I fl.
Colmari ledrer I 1/2 fl., idem Steffan peck I 1/2 fl.
mathes Brunner III fl.
michel murrin I 1/2 fl., idem Barbir I gulden
apud Hueter Veit kmmer 1/2 flor., solvit
Bernhart tischler II fl.

Helias Ziegler 1/2 fl.
Summa XLII fl. I ört.

*Annder annsag 11 quart
peter pauer*

Anndre Fuxleutner 1/2 fl.
Thoman Rauscher II fl., idem wenntZI Rauscher I 1/2 fl.
margs khersengraf I 1/2 fl.
Wolfgang walasch I gulden
Christan Schalh I gulden
Steffan thöllldl II fl. (6. lap)
Panncrats Rosztauscher I gulden
Barfilmen Schon I 1/2 fl., idem Vincennts weiss I 1/2 fl.
68Erasm tobler I fl.
mathes käsler I 1/2 fl., idem Vincennts Ziegler I ort
mert Bernner II fl.
mathes fidler III ort
Thoman Rauhenspan I fl.
Georg pfeilschifter I fl.
Blasi Saltzer II fl.
Leonhart peter III fl.
michel Rathner, idem Mater II flor.
philipp traissendorffer II gulden
paul weispeck III ort, idem mater I ort
Rhelicta martini hoch 1/2 fl.
Benedict kurtzhalls I fl.
hanns Stogkher I fl.
Caspar slesinger VII flor., idem Cristan Zeuner II fl., idem Slosser I ort (7. lap)
Ziegimaister 1/2 fl
Sebastian ducat I 1/2 fl., idem pater III ort
mathes pauer I fl.
Thoman hunger I ort
peter hungereasten III fl.
Cristan pey dem thor I 1/2 fl.
Summa LI flor. I ort.

*Annder quart dritt Annsag
Steffan Schueler*

wolfgang Finthus II fl.
Bartlme wulfing I fl.
Gild schurnprant III ort
Georg trungkhen III ort
Anndre wayda I fl I ort
Niclas kolbmhouer I 1/2 fl.
Leonhart katrin I ort

Jacob göschl I 1/2 fl., idem wolfgangg Zigen 1/2 fl.
Bartlmen Schurnprant III fl.
Steffan Schueler II fl., idem mater 1/2 fl. (8. lap)
Paul kersengraf 1/2 fl.
Steffan Eysenperger I fl. I ort
Steffan Zeuner II fl.
Cristan Slesinger II/2 fl.
Simandl wagenknecht I ort
Georg swarts 1/2 fl.
mert Schaden III fl.
michel Seyser 1/2 fl.
wolfgangg wetzer 1/2 fl.
Georg Ritter I 1/2 fl.
Niclas Hebaufin 1/2 fl.
Summa XXVII fl.

*Annder quart vierd Annsag
Steffan thölldl*

Christof weber 1/2 fl.
Anndre Saller I fl., idem Steffan Sailer 1/2 fl.
mathes maurerin 1/2 fl.
Jacob hafner I fl. I ort, idem Filius III ort
Steffan Ruess 1/2 fl.
Thoman Lasla I 1/2 fl.
Anndre Sämpl I 1/2 fl. (9. lap), idem Valentin ainfallt I ort
Georg weber 1/2 fl.
Leonhart Stifterin I fl.
Sixt thrütl I fl.
Steffan fleischagker 1/2 fl.
Rhelicta mathes Swechitzer 1/2 fl., idem wagner mathes III ort
Sigmund todtengraber 1/2 fl.
mert Hebauf I 1/2 fl.
Paul Straichman I fl., idem Anthoni 1/2 fl.
Georg pauer 1/2 fl., idem Jung Sebastian gundl 1/2 fl.
Niclas am ort 1/2 fl.
wolfgangg örtl I ort
Quirein Strabmer I fl.
Anndre pinther 1/2 fl.
Philipp wastian I 1/2 fl.
michel kater 11/2 fl.
Summa XXII fl. I ort (10. lap)

*3^m Quartale I ansag
Bartlmen lannng*

Steffan Rauscher I 1/2 fl.
 Bartlme lanng I 1/2 fl.
 wolfgangng pffeiffer I ort
 michel waser III ort
 waläsch gradweiner 1/2 fl.
 Hanns Schön 1/2 fl.
 wolfgangng pinther I fl.
 michel Hofmanin I ort
 Margs Leonhart I fl. I ort
 Anndreasch III ort
 mert gälman III ort
 wolfgangng fragner 1/2 fl.
 Cristan Schallach 1/2 fl.
 wolfanng Adam 1/2 fl.
 mathes 1/2 fl.
 Georg Hunger I ort
 Ambros graf I ort
 Gilg diennstl 1/2 fl.
 walass Hunger I ort
 Summa VII fl. 1 ort (*11. lap*)

69 *3^m quartale II Annsag*
georg Rädler

Lorennts Hunger 1/2 fl.
 Steffan Schön 1/2 fl.
 mert Strausperger 1/2 fl.
 Caspar Schleiherr I fl.
 Niclas kater 1/2 fl.
 Leonhart mathias 1/2 fl.
 Steirerin vnd Jr Ayden I 1/2 fl.
 Jacob grueber I fl.
 Leonhart mulner 1/2 fl.
 Cristan Jns pharrer Spiti maÿrhof I ort
 wolfgangng Brugler 1/2 fl.
 Philipp dueat 1/2 fl.
 wolfgangng Steirer 1/2 fl.
 Anndre pair I ort
 Gilg Schuester I fl.
 Steffan örthl I ort, idem kilian payr 1/2 fl.
 Thoman weber 1/2 fl.
 Summa X fl. III ort (*12. lap*)

3^m quartale III Ansag
Anndre Bauer

Melchior khriegsner 1/2 fl.
 wolfgang Räbel III ort
 Anndre Biringer 1/2 fl.
 Anndre Rumpler III ort
 wolfgang kheren II fl.
 Anndre Schurnprant II fl. I ort, idem Steffan Schurnprant 1/2 fl.
 Hanns Thrutl I fl. I ort
 Castl Bulfermacher Erben I fl.
 Thoman Sailer I ort
 Jacob Fraunschuhl 1/2 fl.
 Zwen hunger Jns Anndre wagner Hauss I fl.
 Peter Hertzog III ort
 Ceorg Cosch I fl. I ort
 michel Brannthner 1/2 fl.
 Steffan Pusch I fl. I ort
 Sigmund Strabmer II fl.
 Veit gaissler II fl. I ort (*13. lap*)
 alentin Bauer I 1/2 fl., idem Schaller khinder 1/2 fl., idem Mert thrutlin III ort
 Summa XXII flor.

*3^m quartale vierd Annsag
 philipp Mogk*

peter Stifter I fl.
 Bernhart hanns I fl.
 Anndre pauer II 1/2 fl.
 Rhelicta Erhardi Schön I fl.
 Emreich Steirer I 1/2 fl. II ort
 Ambros weiss I 1/2 fl.
 Emrich mogk II fl.
 Niclas am ort, michl vnd hanns II fl.
 Anndre Ritter 1/2 fl.
 Chuents peter I fl.
 Georg Rädler II fl.
 Hanns Hamer I fl.
 Thoman wiennerein I fl. I ort
 Rhelicta wolfgangi Sperrer I fl. (*14. lap*)
 Paul Scheiber I 1/2 fl.
 Hanns Rumpler I fl.
 philipp mogk II fl. I ort
 Steffan Spilber II 1/2 fl. [I ort]
 Cristan hofer 1/2 fl.
 Hanns huetter 1/2 fl.
 Hainreich pinther II fl., idem Rhelicta Sigismundi Evsner I fl.
 Georg Frischherts I ort

Summa XXXI fl. III ort

*Vierd quart Erst Ansag
wolfgang wagner*

idem Bagner II fl., idem Mert mayr I ort
Erhart Slosser 1/2 fl.
Georg hafner I fl.
Steffan Barbir III fl.
Bartlme wagner II 1/2 fl.
Georg Jäger III fl., idem Thoman Zigler 1/2 fl. (15. lap)
Anndre Colbmhouer III fl., idem Hanns slosser I ort
Cristan Joachim I fl.
Georg Schmid Brantler III fl.
Steffan huetter 1/2 fl., idem Castl puxnmaister I fl.
margs paul I fl.
Anndre Slosser 1/2 fl.
Steffan wagner I fl.
Blasi paliay I fl., idem michel messrer I ort
wolfgang kunter 1/2 fl.
Her mathes Biesch 1/2 fl., idem wolfgang Zimmerman I ort, idem Valentin maurer I ort
[Georg pessrer]
Summa XXVI fl. III ort.

*4 quart Annder Annsag
Anndre Colbmhouer*

Georg pessrer III fl.
wolfgang weinhösl I ort
70 Johannes wültZaÿ I fl. (16. lap)
Veit gruenballd I ort
Hanns Ledrer 1/2 fl.
paul prugkler I fl.
Clement Braun 1/2 fl.
Jacob wulfing I fl.
Leonhart Castner 1/2 fl.
Fritz mathes [frits] I 1/2 fl.
Sibenhertzin I ort, idem Filius I ort
Anndre pauer 1 1/2 fl.
[Cristoff] Frits Schmid I fl.
Laska Fleischagker 1/2 fl., idem Steffan hueter I ort
mert Stubenfol I fl., idem Steffan Mulnerin I fl.
Georg Fidler II fl.
Bernhart prannger 1/2 fl.
Bartlme Schweinbarter I fl.
Steffan käsler 1/2 fl.
Hanns maurer 1 1/2 fl.

Mert n. II ort, idem apud Schnuren [christof hunger] georg Zekereß, 1/2 fl.
Mathes gebhart I ort
wolfganng am ort I ort (17. lap)
Jacob Hunger I ort
Thoman pöschlin I ort
Jacob guetman 1/2 fl.
Benedict wagner I 1/2 fl., idem Rhelicta nicolay Oswald 1/2 fl.
wolfganng fuerer I fl.
peter Farkuß II 1/2 fl.
Erhart CZun I fl.
Mert mogkh I 1/2 fl.
Leonhart fleischagker 1/2 fl.
Summa XXX fl. III ort.

*4 quart dritt Annsag
Mert Mogk*

Clement 112 fl.
Thoman pinther J ort.
Niclas Ratt I ort, idem Steffan Nollts I ort
mathes Müllner I ort
Anndre greisser III ort
Cristan Braitnawer III ort
Cristan tämisch I fl. (18. lap)
Anndre pinther 1/2 fl.
Wilhalbm Blasweter 1/2 fl.
Steffan Hunger 1/2 fl.
Mathes Stifter I fl.
wolfganng Blasweter I fl.
Steffan Blasweter III ort
Benedicti figler relict 1 fl. I ort
wildpold wolfpeiß 1/2 fl.
Steffan kolbmhouer I fl. I ort
vrban hunger 1/2 fl.
Cristan Fidler III ort
Steffan hunger 1/2 fl.
Mathes panntZer I fl. I ort, idem Hanns panntZer 1/2 fl., idem Steffan panntZer 1/2 fl.
Lorennts Schuester I fl. I ort
Janusch Büschär 1/2 fl.
Ambros Brasch I 1/2 fl.
wolfganng weber I fl.
Steffan prasch I fl., idem Georg prasch I fl. I ort
Summa XXI fl III ort (19. lap)

*4 quart 4 Annsag
peter graf*

Anndre Caschawer V fl.
 Oswald olber II 1/2 fl.
 michel greisser II fl., idem relicta Jacobi greisser I ort
 Steffan haberuogt I fl. I ort
 Colman poltZin III ort
 michel Eeberl I fl.
 valentin greisser I fl.
 Cristan kalser II fl.
 Michel kolbmhouer I fl.
 Rueprecht Nea II fl. I ort.
 Philipp schuester I fl.
 Georg swarts 1/2 fl.
 Georg Casta II fl.
 peter graf II fl.
 Veit pollts I gulden
 pancrats khrembsen II fl.
 Thoman deumel II fl.
 Anndre schuesterin 1/2 fl., idem wastl Schuester 1/fl. (20. lap)
 Quirein II fl., alle steler Zallt dem statrichter, quirein I tal. XVI den.
 Vlrich kärnner III ort
 Oswald Franngk I fl.
 Georg deumel I 1/2 fl.
 mathes Bauer 1/2 fl.
 Cristan pollts 1/2 fl.
 Hanns kraumbapfl 1/2 fl.
 Wentzl pernhart I fl., idem Sein Sun I ort
 Georg Schuester 1/2 fl., idem Benedict Schreiner 1/2 fl.
 Hanns Franngk I ort, idem Steffan Franngk I fl.
 Anndre Lanng 1/2 fl., idem Georg Fläser I ort
 Graf michel II fl., idem Allt grafen I ort
 71 Rueprecht pinther 1 1/2 fl., idem Rueprecht Swärtzl I ort.
 n. Reutterin Sun in der Jacob Fleischagkerin Mairhof I ort (21. lap)
 Frits n. I ort
 Hanns kurts I ort
 wolfgangg schändtl I ort
 Veit Strauß I fl.
 Mathes pleier 1/2 fl.
 michel panntZer 1 1/2 fl.
 Summa XLVIII fl. II ort.
 Summa vorstat vier quartalia facit III^C XXVI 1/2 fl. (22. lap)

Statburger Annsag

Paul SchutZner V fl., Sigmund Lengennfelder III fl., solvit
 Lasla Riemer V flor.
 Caspar nesslinger II fl., solvit

wolfaanng peutler I 1/2 fl., solvit
 Steffan nintherin I 1/2 fl., solvit
 Michel Buelndorffer VI fl., idem Hanns Zingiesser I fl., solvit, Hanns Schneider 1/2 fl., solvit idem [peter kursner I ort] solvit
 Hieronyme hier4 III fl.
 Her peter Lanng VII fl. solvit
 Lasla Bauer I fl., solvit
 Hanns Castner II fl., solvit, idem Steffan meichsnerin I ort, solvit
 Rhelicta wolfgangi haller III fl., solvit, idem Lesla Fleischagkher 1/2 fl., solvit, idem Hanns Schuester I fl., solvit
 Anndre Schreiner III fl., solvit, idem Blasi Schuester 1/2 fl., solvit (23. lap)
 Caspar Bauer II fl., solvit totum
 Mathes Felber III fl.
 Benedict wors VI fl., solvit
 Michel Schuester II fl., solvit
 Cristof Schuester II fl., solvit
 Georg fleischagkher I fl., I ort, solvit, idem Cristan hunger I ort
 Jacob Fleischagkherin II fl., solvit, idem Eberlin I fl.
 Niclas LeeZellter I ort
 anns Piesch III fl., solvit
 Hanns Bläsweter I fl., dem püelndl ist im abZogen in Raittung, idem Straussin I ort, solvit
 Cristoff Cöpl I 1/2 fl., solvit
 Michel Fleischagkher II fl., solvit
 Mathes garthner V 1/2 fl., an Schuld V fl. abZogen
 Rueprecht hauser II 1/2 fl., solvit 1/2 fl., solvit, idem die khinder 1/2 fl., solvit
 Lorennts pinther I 1/2 fl., solvit
 Michel hamer I 1/2 fl., solvit
 Vrbän anndreäsch V fl., solvit (24. lap)
 lasi Caspar 111 4., solvit
 Bartlme ofner III fl.
 Hanns SchutZner III fl., solvit
 Georg Schneider II fl., solvit
 Wolfganng pauss III fl., solvit
 Hanns Muer III fl., solvit
 Bernhardin Särkan V fl.
 Caspar kolb III fl., solvit
 Cristoff grätzer XII fl.
 Veit Schneider II fl., solvit
 Michael Jban VIII fl.
 Leonhart Brobännthl III fl., abZogen, solvit
 Frannts Sübenwurger XVI fl.
 Peter Schneider III fl., solvit, idem Valentin Schuester II fl., solvit
 wolfganng thölldl V fl., solvit 4 fl., totum
 Blasi nagd VII fl.
 Georg Haberleutter II fl., idem Valentin Schneider 1/2 fl., solvit

Georg Schuester 1/2 fl., solvit
 Jacob ledrer II fl., solvit, idem
 Steffan gätringer I 1/2 fl., solvit (25. lap)
 Hanns peckh III fl.
 Her mathias Schöttl VII fl., solvit
 Paul Spilber I fl.
 [Vlrich hunger III 1/2 fl.] solvit [VII sol. 20 den., tenetur VI sol. 10 den.] solvit totum mit [3 fl.], [idem
 michel Raidl I fl.]
 mathes kolbmhouer III fl., solvit, idem Erhart wagner 1/2 fl., solvit
 Sigmund kursner II fl., solvit
 Georg tobler I fl., solvit
 michel fleischagker 1/2 fl., solvit
 Rueprecht fleischagkherin V fl., solvit
 Hanns Fleischagkher I 1/2 fl., solvit
 Anndre Balltram II fl., solvit [I fl.] totum
 Anndre Strabmer I fl. [ibidem weinZedl]
 wolfgang fleischagker I fl., solvit
 Augustin Stainmets I fl., solvit
 [Steffan Muer II fl.] solvit [I fl., tenetur noch I fl.] [Mur tenetur I fl.] solvit totum, idem Caspar muer 1/2
 fl., solvit
 72[Michel Schneller III fl., solvit I fl.] solvit, idem Hanns Schober 1/2 fl., solvit
 Georg mogkh III fl., solvit, idem Friderichin I ort, idem Anndre payr 1/2 fl.
 Burgermaister fur ainen Stat Jnwoner emphanen vnd geantwort 1/2 fl. Vnd [furl Von einer witben in der
 Stat geantwort I ort, aber erkennt Jr keins (26. lap)
 peter Fleischagkher V fl.
 Vrban Scherer 1/2 fl., solvit
 Jobst Schneider II fl., solvit
 Kranrergerin gueter VIII fl., idem Jorg khramer I fl., solvit, idem Hanns maler I ort, solvit
 Hanns leuttner III fl., solvit, idem peter Siturmawer 1/2 fl.
 Vlrich Sighart I fl., solvit
 [Cuennts vischer VI fl.] solvit [4 fl.] totum
 Veit täbrer V fl., solvit
 [Bernhart Schneiderin 1/2 fl., dedit 4 sol., tenetur 1 sol.] solvit totum
 Sägrer gueter IIII fl., idem Leopold Golldschmid I 1/2 fl., solvit, idem glaser I ort
 Mathias voyt I fl.
 Höre pekhin I ort, solvit
 wolfganggin I art, solvit
 Geor schuester I 1/2 fl., solvit
 Augustin Schneider III ort, solvit
 Blasi Scherer I fl., solvit
 Friedrich schneider II fl., solvit
 Steffan khriehl I 1/2 fl., solvit
 Michel daumb I fl., solvit minus 3 creuzer
 Summa Statburger Steuer Facit 275 fl. 5 sol. den. (27. lap)

Annsag aller Zechen Zu Ödenburg 1527

[Zimerleut vnd Mullner Zech peÿ micheln pauer II fl.] solvunt
[Vischer Zech Sand katerina apud Cristan Muer IIII fl.] solvunt
[Aller glaubigen Seelen Zech apud Caspar nesslinger VI fl.] solvunt
[Ellennd Zech Zechmaister Bartlme Schurnprant IIII fl.] solvunt
[Zecha Assumpcionis Zechmaister Steffan Schueler V fl.]
[Briester Bruederschaft apud dominum Leonhardum Hennngst IIII fl.]
[Zecha nurificaitonis. Zechmaister Emreich Steirer IIII fl.] solvunt
[Schmid Zech. Zechmaister maister georg Schmid II fl.] solvit II Cron Je aine per 20 patzen (28. *lap*)
[Zecha trinitatis. Zechmaister Anndre kolbmhouer V fl.] solvunt
[Zecha Sancti Spiritus. Zechmaister michel greisser II fl.] solvunt
[Sannd Anna Zech. Zechmaister Hanns Leuttner I fl.] solvunt
[Kursner vnd Ledrer Zech. Zechmaister peter kursner I fl.]
Schuester Zech. Zechmaister [Michel] Steffan Schuester II fl.
[Fleischagker Zech. Zechmaister Mathes gartner I fl.] solvunt
[khramer Zech. Zechmaister paul khramer I fl.]
Schneider Zech. Zechmaister maister Augustin I fl.
Summs aller Zechen Steuer Facit XLV flor. (29. *lap*)

Annsag Steuer gemainer Stat Suben dorffer 1527

Agenndorff IC gulden
Clingenpach 32 gulden
Medwisch 50 gulden
Wolffs 40 gulden
Kolbmhof 24 gulden
Harka 70 gulden
Wanndorff 32 gulden
Summa Steuer der Subgin dorffer facit IIIC XLVIII gulden.
Summa alles vorgeschriben Anschlags Facit IM LXXXXV fl. (30. *lap*)

*item Die pharrherren vnd gemainer
Stat Stift Capplan sollen in
gegenhurtige Stewer geben in Anno domini 1527*

Her Andre 5 fl., solvit
Her Vlrich 3 fl., solvit
Herr pancrats greiner 10 fl., solvit
Her Erhard 3 fl.
Her Vlrich 8 fl., solvit
Herr Bartlme 5 fl., solvit
Her wolfgang Rauscher 2 fl., solvit
Herr paul 4 fl., solvit
Her peter swarts 4 fl.
Herr georg 8 fl., solvit
Her Leonhart Hennngst 8 fl., solvit

[Her Clement 8 fl.] solvit [VII fl. Reinischl solvit totum
 Herr Christoff 8 fl., solvit
 73 Her michel 8 fl., solvit
 Her thoman 5 fl., solvit
 Her wolfgang swärtzl 4 fl.
 Her niclas Awer 10 fl., solvit
 Her Bernhart 10 fl., solvit
 pharrher im Spital [35] fl., auf XVI fl. gelassen
 pharrher bei vnser frauen 15 fl., solvit VII fl., pro eo de furst, idem Dominus wolfgangus I fl., solvit
 Summa 154 fl. (31. lap)

*Statburger Steuer Emphanng Zech vnd
 Briester 1527*

Vlrich Sighart solvit I fl.
 Jacob Fleischagkerin solvit II fl., idem Eeberlin solvit I fl.
 Christof Cöpl solvit I 1/2 fl.
 michel fleischagker der Jacobin Ayden solvit 1/2 fl.
 Caspar nesslinger solvit II fl.
 Balltram solvit I fl., tenetur I fl.
 Caspar bawr solvit II fl. [tenetur 1/2 fl.]
 pawl spilber I fl.
 georg schuester solvit 1/2 fl.
 maister Leopold goldschmid solvit I 1/2 fl.
 Lasla pauer solvit I fl.
 Her Bartlme solvit V fl.
 Herr mathias Schöttl solvit VII fl.
 Her michel solvit VIII fl.
 Her anndre solvit V fl.
 Valentin Schuester solvit II fl.
 Steffan Gättringer solvit I 1/2 fl.
 Georg schuester solvit I 1/2 fl.
 Herr wolfgangus Rauscher solvit II fl.
 Herr christoff Soöl solvit VIII fl.
 Her vlrich Schmidgass solvit III fl.
 Her thoman Rädinger solvit V fl. (32. lap)
 Blasi scherer I fl.
 [michel Schneller solvit III fl.] solvit totum
 der Allt herr Vlrich solvit VIII fl.
 Her Bernhart solvit X fl.
 mathes Garthner abZogen an ainer schuld so er gemainer Stat gelihen funff flor., darauff Zallt 1/2 fl.
 Her wolfgang Caplan bey vnser frauen solvit I fl.
 Caspar kolb solvit III fl.
 Balasch Casnar solvit III fl.
 Cuennts vischer solvit III fl., [tenetur II fl.]
 Her paul solvit III fl.

Augustin Stainmets solvit I fl.
 Georg mogkh solvit III fl.
 Her peter Lanng solvit VII fl.
 Hanns Muer solvit IIII fl.
 Hanns Zingiesser solvit I fl.
 Jobst Schneider solvit 1/2 fl.
 valentin Schneider solvit 1/2 fl.
 Christof Schuester solvit II fl.
 Benedict wors solvit VI fl.
 wolfgang peutler solvit I 1/2 fl.
 Hanns SchutZner solvit IIII fl.
 Hanns Maller solvit I ort (33. lap)
 Michel Hamer solvit I 1/2 fl.
 Hanns Schneider solvit 1/2 fl.
 Wolfgang fleischagker solvit I fl., idem Soluit die Steuer im 26ten jar
 Steffan Muer solvit II fl. [tenetur I fl.]
 Hanns fleischagker Zallt I 1/2 fl., solvit, ist der Reinisch gulden vmb VI creuzer Zuring gwest. Jm nachgelassen II creuzer
 Her Georg bei der schuel VIII fl., solvit
 Peter Schneider solvit III fl.
 Her Clement solvit VII tal. den. [tenetur noch fünf tal. munß den.]
 Veit täbrer solvit V flor.
 Her pancrats greinen solvit X fl.
 Dominus Leonhardus Henngst solvit VIII fl.
 Zech vnnsrer frawen Ze Liechtmess IIII fl., solvit
 Lorenntz pinther I 1/2 fl., solvit
 Straussin solvit I ort
 Höre pekhin soilvit I ort
 Georg tobler khursner solvit I fl.
 Zech aller glaubigen Seelen solvit VI fl.
 Zech Ellennd solvit IIII fl.
 Blasi schuester solvit 1/2 fl.
 Wolfgang Ladnerin I ort
 Zech Helling geists II fl.
 Zecha trinitatis solvit V fl.
 Zech Zimerleut Mullner II fl. (34. lap)
 Zecha Assumptionis sollvit V fl.
 Zecha Sancte Anne solvit I fl.
 Zech Fleischagkher solvit I fl.
 Zech der Schmid solvit II fl.
 Rueprecht Hauser solvit II 1/2 fl., ibidem Seine Ennlein 1/2 fl.
 Steffan khriehl Zallt ain Reinischen gond gulden, ist Zu Ring vmb 3 creuzer und sol die Bringen sunst hat ers gar Zallt I 1/2 fl.
 Rueprecht Fleischagkher V fl.
 Georg khramer I fl.

michel Fleischagkher II fl.
 74 Caspar Muer 1/2 fl.
 vrbau Scherer 1/2 fl.
 Hanns schuester I fl.
 wolfgang thödl III fl., solvit totum
 wolfgang Paus III fl.
 Sigmund kürsner II fl.
 Augustin Schneider ain Reinischen gulden vmb III ort ist Zuring vmb V creuzer, solvit III ort
 Hanns piesch Ledrer solvit II fl., tenetur noch I fl.
 Hanns Leuttner solvit III fl.
 Friderich Schneider II fl.
 Veit schneiden II fl.
 Sigmund Lenngfelder III fl.
 Vlrich hunger und michel Raidel haben Jr steuer bezallt III 1/2 fl. (35. lap)
 peter kursner apud puelndorfer solvit I ort
 mathes kolbmhouer solvit III fl.
 Erhart wagner solvit 1/2 fl.
 georg Haberleutter II fl.
 andre sehreiner solvit III fl.
 Hanns Casstner II fl., idem meichsnerin 1/2 I ort
 georg fleischagkher I fl. I ort
 Jacob Ledrer II fl.
 michel schuester II fl.
 Cüenntz vischer solvit VI fl., solvit totum
 Hanns piesch solvit totum
 Georg Schneider solvit II fl.
 Anndre Paltram solvit II fl.
 Bernhart Schneiderin solvit 1/2 fl.
 kursner Zech I fl.
 Vrbau Andriasch dedit III fl. VIII sol. den. [tenetur noch II sol. den.] solvit totum
 michel daumb I fl. (36. lap)

VierundzwatZger Steuer
vorstatt emphanng anno 27
wolfgang wagner geben suntag nach
sand pauls tag conuersionis (1527. jan. 27) solvit VIII fl.

dedit Suntag ante vincula petri (júl. 28) V 1/2 fl.
 dedit Suntag post mathed apostoli (szept. 22) I fl. III ort
 Soluit 15 fl. 1/4
 dedit Nicolai Episcopi (dec. 6) III 1/2 fl.
 dedit an gegenburtiger steuer phintzag nach trium regum ín Anno (1528. jan. 9) III ort
 Fur hanns slosser abZogen I ort
 AbZogen fur Andre Colbrahouer vierundzwaintzker 1/2 fl.
 Fur georg hafner abZogen fur ainen ofen I fl.
 Fur ettlich prantler abZogen III fl.

Jm fer seyn Mue abZogen 1/2 flor.

Michel Brunner dedit Suntag nach

sand pauls tag (1527. jan. 27) VIII fl.
dedit Suntag ante [vincula] Cathedra petri (febr. 17) VIII fl.
dedit Suntag oculi (márc. 24) VI fl.
dedit montag nach palmarum (ápr. 15) V fl.
dedit Suntag Rogationum (máj. 26) V fl.
dedit Eodem die (máj. 26) fer Viti khramer 1/2 fl.
dedit Suntag nach vlrich (júl. 7) III 1/2 fl.
Solut 37 fl.
dedit suntag vor petei et pauli apostolorum (jún. 23) fur steffan pek I fl.
dedit in anno 28 steur geltt egidi confessoris (1528. szept. 1) II fl. I ort (37. lap)

Anndre Bläsweter

dedit Suntag Blasy (1527. febr. 3) V 1/2 fl.
dedit Vincula petri (aug. 1) VI 1/2 fl.
Dedit math [eý]ie apostoli (febr. 24) I fl.
dedit montag nach Reminiscere (márc. 18) IIII 1/2 fl. [4 sol. 26 den.]
dedit Erichtag in osterfeiertagen (ápr. 23) III 1/2 fl.
dedit Suntag pancratý (máj. 12) I fl.
dedit Suntag trinitatis (jún. 16) 1/2 fl.
dedit dominica post vdalricy (júl. 7) I fl.
Solut 23 fl. 1/2

Georg Rädler

dedit Suntag Blasy (1527. febr. 3) II 1/2 fl.
dedit Mathie apostoli (febr. 24) II 1/2 fl.
dedit Suntag Oeuli (márc. 24) II fl.
dedit Suntag Trinitatis (jún. 16) I 1/2 fl.
Solut 8 1/2 fl.
75dedit Siluestri pape (dec. 31) III ort
AbZogen dem sleiher I fl.
Georgen Rädler fur sein Mue abZogen 1/2 fl.
Ergo isit Zallt (38. lap)

Philipp mogkh

dedit Suntag Blasy (1527. febr. 3) VI 1/2 fl.
dedit eodem die III fl.
dedit Suntag mathie apostoli (febr. 24) VII fl.
dedit Suntag Oculi (márc. 24) VII fl.
dedit Suntag trinitatis (jún. 16) I fl.
Solut 24 1/2 fl.
dedit Nicolai Episcopi (dec. 6) I 1/2 fl.

dedit in Anno 28 egidy confessoris (1528. szept. 1) I fl.
dedit Montag vor trium regura in Anno domini etc. 29 (1529. jan. 4) III ort
dedit Montag vor Sebastiani in Anno domini 29 (jan. 18) I fl.

Peter graf

dedit Suntag Blasÿ (1527. febr. 3) VI 1/2 fl.
dedit Suntag mathie apostoli (febr. 24) XIII 1/2 fl.
dedit Suntag oculi (márc. 24) VIII fl. minus 22 den.
ded-it Montag nach palmarum (ápr. 15) VIII fl.
dedit Suntag pancracÿ (máj. 12) II fl.
Solut 40 fl.
dedit Laurentzÿ im 28 (1528. aug. 10) fur quirein Ramleüter I tal. XVI den. (39. lap)

Mattees Braun

dedit Suntag Blasÿ (1527. febr. 3) VI fl.
dedit Mathie apostoli (febr. 24) III 1/2 fl.
dedit Suntag post mathei apostoli (szept. 22) III 1/2 fl.
Solut 13 fl.

Andre pauer Schrippergass

dedit Suntag Blasÿ (1527. febr. 3) II 1/2 fl.
dedit Suntag Oculi (márc. 24) X 1/2 fl.
dedit an sant pangrezen tag (máj. 12) II 1/2 fl.
dedit dominica post vdalricy (júl. 7) I fl.
Solut 16 fl. 1/2
dedit Nicolai Episcopi (dec. 6) II fl.
Castl kindern nachgelassen I fl.
prannthner nachgelassen 1/2 fl.
Fur Nicloß Lenches abZogen 1/2 fl.
dedit Nicolai anno 28 iar (1528. dec. 6) 1/2 flor.
dedit mittich nach conceptionis marie im XXVIII^{ten} jar (1529. dec. 15) 1/2 fl.
Fur andre Rumpler abZogen 1/2 fl. ergo ist Zallt (40. lap)

Steffan tölldl

dedit Suntag ante Vincula petri (1527. júl. 28) V fl.
dedit Suntag mathie apostoli (febr. 24) V fl.
dedit Montag nach Reminiscere (márc. 18) V fl.
dedit Suntag pancracy (máj. 12) I fl.
dedit Eodem die I fl.
dedit dominica post vdalricÿ (júl. 7) wag schtefl 1/2 fl.
Suntag post mathei apostoli (szept. 22) II fl.
Solut 20 1/2 fl.

Steffan Schueler

dedit Suntag ante [vincula] Cathedra petri (1527. febr. 17) XII fl.
dedit montag nach Reminiscere (márc. 18) V fl.
dedit Rogationum (máj. 26) III 1/2 fl.
dedit Suntag pancracý (máj. 12) I 1/2 fl.
dedit Eodem die I fl.
dedit suntag nach saut vdalricý tag (júl. 7) II 1/2 fl.
Soluit 25 1/2 fl.
dedit fur georg swartz freitag for thome apostoli (dec. 20) 1/2 fl.
georg trungken nachgelassen I ort
dedit freitag vor thome apostoli (dec. 20) I ort
Jm abZogen fur sein Mue 1/2 fl.
ist gar Zallt (41. lap)
Levéltári jelzete: Lad. XLII et RR nr. 1.

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

76 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Molnár László: A Vörösmarty-szobor leleplezése

Molnár László: A Vörösmarty-szobor leleplezése

Száraz, napos, de kissé csípős, szeles időben, délután 4 órakor gyűltek össze Sopron város polgárai, a Frankenburg úti aluljáró melletti parkban, az 1956-os forradalom évfordulóját méltató ünnepségre: ekkor felavatták Somogyi József szobrászművész Vörösmarty-szobrát. A Soproni Ifjú Fúvósok Zenekara Dr. Friedrich András vezényletével indulókkal fogadta a megjelenteket. A Himnusz közös eléneklése után Szabó Gábor, a Széchenyi István Gimnázium IV/a. osztályú tanulója szavalta el a Szózatot.

A szoboravató beszédet Molnár László, a Központi Bányászati Múzeum igazgatója tartotta:

„Tisztelt soproni Polgárok, kedves Vendégeink!

A meghatottság, a megtiszteltetés és a felelősség érzületével állok e szobor és Önök előtt október 23-án az 1956-os forradalom és szabadságharc 34., a Magyar Köztársaság kikiáltásának első évfordulóján.

Vörösmarty Mihály jelenléte késztesen bennünket kissé távolabbi, történelmi és irodalmi visszatekintésre.

A múlt század 20-as éveitől kezdve kettős feladat elé állította a történelem a magyarságot: ki kellett küzdenie a nemzeti függetlenséget az osztrák elnyomókkal szemben és meg kellett vívnia harcát a polgári átalakulásért. Ebben a negyedszázados harcban a politikusok legfontosabb szövetségesei a költők és írók

voltak. Közülük is kivált Vörösmarty Mihály.

*„Mit tudtok ti hamar halandó emberek,
Ha lángképzőlődés nem játszik veletek?”*

Ebben a két sorban benne van, ami Vörösmartyban a legfontosabb: komoly felelősségtudata és a vereségeken, sőt a halálon is diadalmaskodó fantáziája.

Ifjú korában a mondák és legendák termékeny félhomályába száll le, ahol az emberi megismerés és a magyarságtudat ősi szimbólumai lakoznak. A honfoglalást a reformkor nemzedéke évezredes nemzeti létünk kiindulópontjának fogta fel. A „Zalán futása” kifejezte ezt a közvárákozást: „Régi dicsőségünk hol késel az éji homályban?” Ma patetikusnak tűnő szónoki kérdés, de a romantika korában a magyar nemzetté válás egyik legfontosabb felvetése volt.

Vörösmarty neve egyszeriben országSZerte ismertté válik. A „Párducos Árpád és hadrontó népe” és a magyar múltat dicsőítő eposzai hőseinek példája cselekvésre ösztökéli, buzdítja a reformkor tétovázó magyarjait.

Széchenyi István a kor vezető szelleme, 1828. november 14-i nagycenki naplóbejegyzésében utal arra: céljai érdekében felkereste a nemzeti ügyet felkaroló költőket, hogy cselekvő körébe vonja őket. Akkor ismeri meg Vörösmartyt is. Kapcsolatukról újabb bejegyzése tanúskodik: „... a költő, aki még a Hitel készítésének titkaiba is be volt avatva.”

Jobb megfigyelő költőtársainál. Felismeri a magyar természet legsúlyosabb veszélyét, a tettiszonyt. A magyar megelégszik azzal, hogy elgondolja, esetleg elmondja, hogyan is kellene megtenni a dolgokat, de a megvalósítást rábízsa másra, a sorsra, a semmire.

Vörösmarty olyan hazaszeretetet követel, amely megfeszített küzdelem a jobb irányába, ez a küzdelem az ember célja és rendeltetése ezen a földön:

*„Mi dolgunk a világon? küzdeni
erőnk szerint a legnemesbékért.
Előttünk egy nemzet sorsa áll.”*

Széchenyi 1835. november 30-i országgyűlési beszédében hirdette: „A magyarnak csak itt van egyedüli hazája!”

Vörösmarty költői lelkében megragad a gondolat és felhasználja legszebb verse megírásakor. A Szózat Vörösmarty költészetének olyan gyöngyszeme, amely, ha [77](#) egyetlenként írt volna is, elegendő lenne örök hírnevet biztosítani szerzőjének. A magyar földnek életünkkel való összefonódását olyan szépen fejezi ki, mint talán azóta senki.

A Szózat 14 versszakával, 56 sorával mindenre hivatkozik, ami lelkesítheti a magyart minden újjászületési küzdelmében. A költő a történelmi múlt emléke és a remény, a hit és a balsejtelem húrjain játszva, megragadó gondolatokkal tárja elénk a nemzeti önbizalom érzetét. Emlékeztet a múltbeli dicsőségre, tragédiákra, a keresztény Európának és a szabadságnak tett szolgálatra, felhossa az örökös isteni gondviselést, mely annyi viszontagság között sem engedte megtörni e nép életerejét. Nemcsak nemzetéhez, hanem Európához is fordulva követeli méltó helyét a magyarságnak, midőn a népek hazájára hivatkozik,

egyesíti az emberiség és a magyar hazafiság érdekeit.

Minderre szükség volt, mert a reformkori viadalok, a szabadságharc és a későbbi időszakokban e század küzdelmei is mind-mind széleskörű, nemzeti összefogást kívántak és kívánnak meg. A Szózat időtállóan minden kor magyar emberéhez szól. Tömegmozgósító ereje olyan, amelyre még nem akadt példa. Ez a költemény egyik legnagyobb értékű öröksége nemzetünknek.

A Szózat zenéje, Egressy Béni 1843-ban pályázatot nyert dallama és harmóniája szívhez szól, hangulata tökéletesen fejezi ki a szöveg lényegét, mintha távoli harangzúgás zengene fülünkben.

Vörösmarty a 40-es évek elején a politikai küzdelmek élvonalába kerül. Első elnöke az Ellenzéki Körnek, jóbaráti viszonyban áll a vezető közéleti férfiakkal, közöttük Wesselényivel és Deákkal. A jövő útját különbözően megítélő vitában – Széchenyi érdemeinek elismerése mellett – Kossuth oldalára áll. A nehéz döntések idején írja csodálatos, bölcselkedő, vívódó költeményeit. „Gondolatok a könyvtárban” című versében meglátja a felhalmozódott emberi tapasztalatok mérhetetlen gazdagságát, a bölcsek és a költők műveinek örök értékét. „A merengőhöz” című költeményében a szertelen vágyaktól, a lélek kalandjaitól és az ábrándok csalóka világától óv, mesteri gondolatsorokkal.

Azután következett az 1848–49. évek szabadságharcának forgószele. A márciusi forradalom vívmányai közül az egyik legfontosabbat, a sajtószabadságot verssel üdvözli. „Harci dalával” az ellenség megsemmisítésére buzdít. 1848 nyarán politikai tevékenységet folytat, a bácsalmási kerületben képviselővé választják. Kossuthot és a kormányt követi nemcsak Debrecenbe, hanem – a szabadságharc bukásának előestéjén – Szegedre is.

A világosi fegyverletétel után bujdosni kényszerül, majd perének felfüggesztése után 50 éves korában, a csapásokban megöszül, egészségileg megrokkban. Nem várja békés öregkor, mint úgyszólván senkit a magyar szellem nagyjai közül. Félig elborult elmével is előtörnek lelkének gyönyörű szörnyetegei, győzedelmeskednek a félig halott fölött és, amikor élőszóval már nem is tudja kifejezni magát, még mindig ír és nagyszerűbben mint valaha.

„A vén cigány” egyik utolsó verse, alkotó életének megdőbbszerű hangszerelésű fortisszimója. Komor képek zuhatagja ragadja el, de az utolsó strófában felcsendül az „és mégis”, az örök magyar vigasztalás: a megokolatlan és mégis megdönthetetlen hit az élet feltámadásában.

Vörösmarty Mihály 55 évet élt meg. Temetése 1855. november 21-én volt. Pest városa a levert forradalom óta nem látott ilyen nagy tömeget, húszezernél többen követték koporsóját. A költőnek adott végtisztesség volt a levert szabadságharc utáni elnyomás ellen az első tömeges mozgalom, mely hírül adta, hogy „...megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán.”

Tisztelt soproni Polgárok, kedves Vendégeink!

Kimagasló személyiségek felidézésekor lehetetlen ellenállni annak a kísértésnek, hogy életük útját, tetteiket, elgondolásaikat ne vessük össze a jelen igényeivel.

Vörösmarty Mihály szobrának éppen Sopron városában és éppen a mai emlékeztető napon való felavatása több kérdést vethet fel talán sokakban.

78Eddigi ismereteink szerint Sopronban személyesen nem járt Vörösmarty. De legszebb gondolatai, mint „...ez a föld, melyhez minden szent nevet egy ezredév csatolt”, és „...itt élned, halnod kell”, egy soproni

polgár számára, a történelem folyamán – éppen a város földrajzi helyzeténél fogva – élesebben vetődtek fel, mint hazánk hőbbi városában. A történelem többször hozta kiélezett helyzetbe e város lakosságát, amikor veszélyes, kilátástalan körülmények között kellett döntenie a saját és gyermekei, unokái sorsáról. Emlékezzünk Ottokár cseh király 1277. évi ostromára, Kun László korának magyarsága melletti kiállítására. Az 1440-ben Frigyes német-római császárnak 23 évre elzálogosított város lakói mindent elkövettek, hogy visszatérjenek, majd támaszai legyenek Hunyadi Mátyás országának. Az 1921. évi felkelő harcokról és a népszavazásról Illyés Gyula írta: „Ez a város a magyarságnak egy igazán katasztrofális, nehéz helyzetében, amikor minden körülmény az ország még további megcsorbítását követelte, kitartott. Kitörölhetetlen nyomot hagyott a nemzeti tudatban. Civitas fidelissima – a Hűség városa”. Az 1941. évi februári népszámlálás alkalmával – mely az akkori időben népszavazásnak is számított – az egész Európát uraló, győzedelmesen pöffeszkedő Németország ellen vallottak a soproni adatok. 1956-ban Sopron polgársága, elsősorban ifjúsága, a világ legerősebb szárazföldi hatalmával és szekértolóival szemben kirobbant forradalomban állt helyt a magyarság mellett.

A válságos történelmi helyzetekben tehát jól döntöttek elődeink. A nemzeti érzés terén azonban mégis van tennivaló városunkban is, mert hagyományainkat, múltunk emlékeit a bukott rendszer 40 éven át hol irtotta erélyes módszerekkel, hol feledtetni próbálta körmönfontan kifinomult eljárásokkal. A hazafiság ébrentartásában segítségünkre lesz Vörösmarty Mihály makulátlan erkölcsi tekintélyével, élete példájával, költeményeivel.

Az 1956 októberére való ünnepélyes emlékezés és Vörösmarty szobrának avatása egyazon napon, egymást hatásukban erősítő események. Lássuk a komor párhuzamot.

A költő életének utolsó szakaszát halálosan megkeserítette a bukott szabadságharc megtorlása, az aradi 13 tábornok és a többi vértanú kivégzése, százak kufsteini rabsága, ezrek – több éves fogsággal felérő – elhurcolása katonai szolgálatra idegen tartományokba, a Bach-korszak mindent behálózó besűgő rendszere.

Ezzel a korszakkal szinte azonosak a mi nemzedékeink megpróbáltatásai. A rendőrpincék mélyén és a bírói pulpitusok előtt megfojtódott a lelkiismeret szabadsága; az ezeréves nemzeti többszólamúság szellemi gályarabsággá változott át; közönséges latorként verték bilincsbe Esztergom hercegérsekét; az ősi, egyetlen magyar szerzetesrend, a pálosok perjele tehetetlen kábulatban rablógyilkosnak vallotta magát és lelkendező büntudattal lépett a bitó alá; kitelepítés címén hirtelenében negyedmillió magyart vertek ki egzisztenciájából és lakása falai közül; a keleti országhatáron át emberekkel és javakkal zsúfolt szerelvények gördültek egy idegen nagyhatalom szolgálatára; a nyugati határon, szinte a soproni kertek alatt, vértől áztatódtak a robbanékony mezsgyék.

Az idősebbek jól emlékeznek az 50-es évek egyik szilveszteri rádióadásában, a Timár József által elmondott Szózat frenetikus hatására. Olyan hangsúlyokkal szavalt a nemzeti imát, hogy százezrekben ébresztette fel a visszafojtott nemzettudatot. A kor egyik legjobb színészét ettől fogva hallgatásra ítélte a hatalom.

Vörösmarty szelleme tehát mindig is élt és hatott. Szobra ma, október 23-án emlékeztessen bennünket a nemzet nehéz múltjára.

De ha holnap erre járunk, gondoljunk inkább a költőnek erre a sorára: „Régi kor árnya felett visszamerengni mit ér?”

Előre kell tekinteni és halljuk meg Vörösmartynak egy másik – Erkel Ferenc által megzenésített – művéből

a buzdító, derülátó szállóigét:

„Gondolj merészet és nagyot,
és tedd rá éltedet:
Nincs veszve bármi sors alatt
Ki el nem csüggedett!”

A soproni Pártok és a Városháza Képviselői

KÖZÖS MEGEMLEKEZÉSRE

várják Sopron Polgárait!

**Az 1956. október 23-i forradalom
évfordulója alkalmából**

**A megemlékezés a Frankenburg úti aluljáró
melletti parkban kezdődik 16 órakor.**

Program:

— a Himnusz közös elnéklése	— ünnepi beszéd az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából
— a Szózat	szónok: Zombori István az 1956-os események részese
— a Yörösmarty-szobor felavatása, avatóbeszédet mond dr. Molnár László az alapítványtevő, Káspár Teréz a város polgárságának gondjaira bízta a szobrot	

A megemlékezést követően kb. 17,15 órakor gyertyákkal
a Széchenyi téri Hűség Zászlóhoz vonulunk, ahol koszorúkat, vi-ogokat, gyertyákat
helyesünk el a forradalom emlékére.

791. Az új önkormányzat első hirdetménye

80A nehézségek, a gondok leküzdésében, vállalt feladat megoldásában e szobor születése is példaként szolgálhat. Amikor Káspár Teréz két évvel ezelőtt 100 ezer forintos alapítványt létesített a szobor céljára, már gazdasági nehézségek szorongatták a vállalatokat és a családokat is. De megmozdultak a szívek.

Vállalatok, intézmények, szövetkezetek, iskolák, termelőszövetkezetek, gyűjtés révén az akkor még egyetlen párt alapszervezetei és sok egyén adományaiból gyűlt össze a szobor létesítéséhez szükséges összeg.

Káspár Terézt – akit városunkban sokan mint jószívű, mindig segítőkész, kiváló főnövéként ismertek meg – most megismerhették, mint mecénást, szervezőt; és agitátort mondanék, ha ezt a szót nem járatták volna le az utolsó évtizedekben. Fáradhatatlanul járt, telefonált, levelezett, kopogtatott. Rengeteg jót tapasztalt, újabb és újabb támogatókra, segítőkre talált. Az alapítvány időközben formálódott, egyre több adminisztrálást követelt. A kuratórium más tagjai végezték az előkészítő munkának ezt a részét.

Somogyi József, szobrászművész, a Sopron vármegyei Felsőszéplő (a mai burgenlandi Hirm) szülötte, Kossuth- és Munkácsy díjas kiváló művész, számos hazai és külföldi elismerés birtokosa, az 1958-as brüsszeli világkiállítás nagydíjának nyertese vállalta a kuratórium megbízását. A művész szobrai mélyen átélte, vívódásoktól sem mentes gondolati tartalmat, művészi mondanivalót közvetítenek. Kapcsolata az általa szeretett Sopronnal, ezzel az alkotással eltephetetlenné vált. Köszönjük a művésznek alkotását.

Legyél velünk Vörösmarty Mihály a következő évek, évtizedek gondjaiban és örömeiben!”

Tisztelettel felkérem a Vörösmarty-szobor Alapítvány kezdeményezőjét és kuratóriumának vezetőjét, bízva a szobrot a város polgárságának gondjaira.

Káspár Teréz a következőket mondotta:

»»Kedves Soproniak!

Hálátelt szívvel és örömmel állok ezen a helyen. Köszönetet mondok a jó Istennek, hogy adott annyi testi és lelki erőt, hogy 1 019 788 forintot sikerült gyűjteni. Életem álma és vágya teljesült azzal, hogy szeretett szülővárosomban Vörösmarty Mihály, a Szózat halhatatlan, koszorús költője szobrot kapott. Köszönet az adakozóknak!

Külön öröm számomra, hogy ezen a helyen áll a szobor. Az én szerény, de boldog gyermekkorom, ifjúságom és minden, ami szép volt az életemben 35 éves koromig, ehhez a környékhez kötődik. Ott a sarkon volt a családi házunk, ahonnan kibombáztak bennünket.

Köszönöm Somogyi József Kossuth-díjas szobrászművész úrnak, aki életének legszomorúbb és legnehezebb idejében alkotta meg a szobrot. Szeretett felesége 46 évi boldog házassága után halálos betegen feküdt és szeptember 2-án elhunyt. Köszönetet mondok Dr. Horváth Zoltán soproni levéltárigazgatónak és Bakonyi Gábor főmérnöknek, akik mint kuratóriumi tagok, tanácsaikkal mindenkor segítségemre voltak. Úgyszintén Vránich Istvánnak, a Lövér Szálló igazgatójának, aki összekötő kapocs volt a művész úr és köztem és mindenkor segített. Húgomnak is köszönöm, aki az íródeákomban volt.

Most pedig átadom a szobrot Sopron lakosságának. Vigyázzanak rá! Legyen ez a szobor intelem itt a nyugati végvárbán:

„Hazádnak rendületlenül, légy híve ó magyar!”

Ezután Légnádi Imre, a Széchenyi Gimnázium tanára lépett az emelvényre:

„Tisztelt Ünneplő Közönség!

Nekem, mint a városi képviselőtestület legidősebb tagjának jutott az a megtisztelő feladat, hogy Vörösmarty Mihály új szobrát a város nevében átvegyem. A magam nevében is nagy örömmel teszem ezt, mert nekem is régi vágyam, hogy városunk gyarapodjék köztéri szobrokban.

812. Somogyi József Vörösmarty Mihály-szobra (Lobenwein Tamás felvétele)

82Mi, soproniak, ismerjük azt az egy-két udvarban rejlő szobrocskát is, amely elgyönyörködtet bennünket, de az utcáinkon járó idegen nem sok köztéri szobrunk előtt állhat meg. Pedig a szobor mindnyájunk számára kedves dolog. Elhaladva mellette, mindig jut eszünkbe valami, ami eltér mindennapi gondunktól, valami, ami szép, amitől gyarapodhatunk lélekben.

Ezért köszönjük Káspár Teréznek, hogy alapítványával hozzájuttatott bennünket ehhez az új alkotáshoz. Köszönjük a város közönségének, Önöknek, hogy adományaikkal segítették az ügyet. Bízunk abban, hogy a

következőket is támogatni fogják. Köszönjük a Kuratórium gondoskodását is. Végezetül tisztelettel köszöntöm az alkotót, Somogyi Józsefet.

Vörösmarty Mihály szobrát városunk számára köszönettel átveszem. Ígérem, hogy vigyázni fogunk rá.”

A forradalom évfordulójáról Zombori István, az 1956-os események részese, a következő emlékbeszédet tartotta:

„Tisztelt ünneplő, emlékező Közönség!

Mint az 1956-os Forradalmi Munkástanács egyik tagjának, nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy megemlékezzem nagy nemzeti ünnepünk jelentőségéről.

1848–49 forradalma a természet újjászületésével együtt, tavasszal robbant ki Pest-Budán és ezt követően szerte a hazában: Magyarországon és Erdélyben. Nagy nemzeti költőnk – akinek az 56-os forradalmunk ünnepén méltó szobrát avatjuk – fénylő csillagunknak, 1848–49 forradalmának és szabadságharcának szellemi előkészítője, a nemzeti eszme, a magyar öntudat élesztője volt. Aki megérte a nagy küzdelmet, a leveretés után elsiratta a letiport nemzetet és végül meghalt szegénységben, reménytelenségben...

Tavaly októberben ünnepelte idehaza a magyar nép először szabadon azt a nagyszerű két hetet, amelyre ugyanúgy fog emlékezni minden magyar, amíg csak él a földön, mint 1848–49 szabadságharcuké! Annak őszi párjára, a mi dicsőséges 1956-os októberi forradalmunkra.

Életem meghatározó élménye, hogy megérhettem azt az időt, amikor három évtized rágalmai után büszkén, vállalhatja a magyar nép a megtisztított és e nagyszerű napra ünneplőbe öltöztetett gyermekét: 1956 forradalmát. Meghajtja a fejét a közülünk valókért; a forradalom brutálisan elnyomók – minden eddigi gonosztságot fölülmúló bosszúhadjáratának – áldozatai előtt. A mártírok emléke örökké éljen a szívünkben!

1945-ben, II. világháborús vereségünk következtében második Mohácsot ért meg az ország és népe. A haza minden addiginál pusztítóbb háború hadszínterévé vált: romok és pusztulás mindenütt, az Apokalipszis vas lovasa végigdübörgött földünkön. Halál volt mindenütt és gyász: majd minden magyar család halottat gyászolt, vagy eltűnt, reménytelen messzeségbe hurcolt hadifoglyot, rabszolgaságra keletre hurcolt civilt.

Az embert reménység élteti és egy rövid időre még a romok fölött is kisütött a nap, égett, bombatölcsérektől szabdalt mezőinken kihajtott a remény zöld lombja. Ám a remény elillant, a zöld lomb elfagyott: megölte a jaltai paktum, mert a nagyhatalmak megegyeztek a kis közép-európai népek sorsa fölött, hogy immár mi, magyarok is menthetetlenül a sztálini szovjetorosz imperializmus foglyai, túszaik legyünk.

Az ötvenes évek, a „vaskor”, ezeréves európai történetünk legfeketebb lapjai. Rákosi és cinkosai által gyűlölt, fasisztának nevezett országot, a világ előtt „utolsó csatlósnak”, bűnösnek kikiáltott népet, szomszédainál is keményebben fogta markába a sztálinista-rákosista satu. A rendszer és a magyargyűlölet okozta károk fölmérhetetlenek. Nemcsak az áldozatok számát, a meggyilkoltak számát tekintve, hanem azon gonosz eltökéltségében is, hogy a magyarság hagyományait kiirtsa, öntudatát [83](#)elhomályosítsa és öntudatlan, „elbugrisodott” masszává gyúrja, amelyet örökké be lehet csapni, meg lehet vesztegetni, ki lehet használni. Ez az alattomos játék folyt itt a legutóbbi időkig!

Ennek fölismerése és az ezzel való szembeszállás legfontosabb nemzeti feladatunk. Megszünteti a

„fortélyos félelem” uralmát, a belénk szuggerált büntudatot. Meg kell ismernünk a szovjet megszállás évtizedeinek valódi történetét!

A sötétség, a gonoszság és a tudatos nemzetpusztítás dicstelen korszakának kívánt véget vetni – elszánt, heroikus mozdulattal – 1956 októberében a magyar ifjúság, a magyar nép. Amikor egyértelműen, eltökélten, halálraszántan fölkel a szovjet megszállók és honi hóhérekülönítményei, az ÁVO ellen, a szovjet birodalomnak a magyar nemzettől minden tekintetben idegen helytartói ellen. Mert már a torkát fojtogatta a hazugság, az istentelenség szörnyűsége, elborította a jelszavak csatornaleve. Nem volt akkor óvatos araszolgatás, stratégia és taktika, csak halálba menő fiataljaink voltak, akik nekimentek a hazugság és a zsarnokság hegyének, felborítani azt, megfordítani a történelmet.

„És felborították a hegyet, megfordították a történelmet, a lefojtott magyar sors újra távlatot kapott.”

Rövid időre újra feljött a nap a sötétség és a hazugság birodalmában, hogy azután újabb harminc évre agresszív és ravasz ködcsinálók elfátyolozzák előlünk a magyar horizontot: züllésbe, önpusztításba, önmaga lealacsonyításába, hitetlenségbe vigyék a magyarságot, jórészt mind a mai napig!

Hit nélkül, eszmény nélkül, távlat és remény nélkül vaksi vakondok az ember. 1956 ifjúsága annyira hitt a hazában és a szabadságban, hogy a legtöbbet adta érte, mit ember adhat: a maga egyetlen fiatal életét!

S mi – az 56-osok késői utódai – mit adhatunk a hazának? Ködben, cinikusan, az örök tagadás szellemétől megfertőződve, nap mint nap szíva a magyar sajtó mérgezett tejét; távlatunk a holnap, és istenünk a pénz! Itt most mindenki csak kapni akar, tudom, szegények vagyunk és sebekkel, fekélyekkel teltek – ám adni – szinte senki!

1956 dicsőséges forradalma nemcsak a magyarságnak adott távlatot, erőt a jövőhöz, hanem minden, a szovjet uralom alatt élő rab nemzetnek. A magyarság hősie harca és szörnyű tragédiája fölébresztette a világ lelkiismeretét. A magyar nevet pedig mindmáig ragyogóvá tette a világon. Azt a nevet, amelyet egy önző és a kádárizmusba ragadt kaszt – hatalmát és befolyását mentendő – még most is megpróbál szívósan befeketíteni a világ előtt.

Kijelentjük, hogy nem fog sikerülni nekik! Nem engedhetjük meg nekik!

Közép-Európa mára szárba szökken, beért vetését Magyarország vetette el 1956-ban: a magyarok elhullt véréből sarjadt ki újra Közép-Európa népeinek szabadságfája! Az agyonlőtt pesti fiatalok véréből, mindazok áldozatából, akik többszázán az eszelős bosszú áldozataként bitófán végezték: fegyveres munkások, diákok, katonák, értelmiségiek. Szigethy Attila, a Dunántúli Nemzeti Tanács elnöke áldozatából, a forradalom nyugat-magyarországi mártírjai: Czifrik Lajos, Földes Gábor, Gulyás Lajos, Kiss Antal, Tihanyi Árpád, Török István, Weinráger László, Zsigmond Imre, és a máig ismeretlen mártírok sorsából; akiknek holttestét most találták meg itt, a sopronkőhidai rabtemetőben, ahová gyilkosaik elásták őket. Most jött el az ideje, hogy 33 év múltán, emberhez méltó módon eltemethetik őket hozzátartozóik.

Tisztelt ünneplő Közönség!

1956-ban Sopron népe is egy szívvel állt a forradalom mellé! Mint az országban mindenütt, itt is az ifjúság emelte föld először a zászlót: az Erdészeti Főiskola volt a soproni események centruma, motorja, a soproni üzemek munkásságával és a helyi tisztességes értelmiséggel együtt.

Sopronban nem folyt vér – hála az Istennek –, ám szomorú paradoxonként Sopront érte a legnagyobb veszteség: az akkori lakosság tíz százaléka, 4500 ember menekült el, közöttük sokan a főiskola diákjai és tanárai közül...

84Kedves Barátaink!

Tavaly október 23-a óta már a Magyar Köztársaságban szabadon ünnepelhetjük a forradalmat, és emlékezünk mártírjainkra. Azóta már e kis országban rengeteg minden történt – több mint máskor évtizedekig! Független, parlamenti demokrácia vagyunk, mögöttünk a szabad országgyűlési és helyhatósági választásokkal; a legfontosabb – rajtunk kívülálló – akadályok elhárultak előlünk, a magyarság – a nagy áldozatok, a reménytelenség és a kollektív züllés, züllesztés évtizedei után – ismét kezébe veheti sorsát.

Annyira tönkretett bennünket e nyomasztó múlt, a hosszú évtizedek nihilje, hogy már nem igen merünk hinni önmagunkban, az előttünk álló nehéz éveket követő szebb, boldogabb magyar jövőben.

Innét, Vörösmarty Mihály szobrának tövéből – e nevezetes napon – hadd kérjek és figyelmeztessek mindenkit, hogy a pártok nem a hatalomért vannak, hanem a nemzetért! A nemzet alapvető érdekeit a pártérdekek fölé helyezni halaszthatatlan: különben elbalkanizálódásunk elkerülhetetlen. Akár itt e városban, úgy az országban is tudatosítani kell: pártok fölött első az ország érdeke, első a város érdeke. Ennek fölismerése a vitastílus megváltoztatását igényli, és azon „machiavellisták” kilökődését a pártokból, akik a hatalomért folyó harcban – tovább folytatva a bolsevista hagyományt – minden eszközt megengedhetőnek tartanak, a hatalom bűvöletében élnek és tetteiket nem a nemzet szolgálatának eszméje vezérli.

Ma is van megcsalás, sok a látszat és a ködverés. A heveny antikommunista és szovjetellenes propaganda álcája alatt folyik a kádáristák hatalom- és vagyonátmentése: hogy a spontán privatizáció révén a tegnapi moszkovita vezetőréteg legyen a holnap új hazai burzsoáziája!

A szélsőséges szovjetellenesség és összeuszításunk szomszédainkkal nem szolgálhatja a nemzet valódi érdekét, csupán a régi rend ma is virgonc haszonélvezőiről tereli el a figyelmet! E manőver új ellenségképet teremt a régi helyett!

A szovjetek tényleg kivonulnak, amint ezt a legszebb álmunkban sem remélhettük a közelmúltig. Mi azt mondjuk, menjetek békével! Tudjuk, el nem feledhetjük, hogy a sztálinista szovjet hatalom sokat ártott nekünk, sebeink súlyosak, fájnak, veszteségünk nagy; de a sztálini bacilus magát az orosz népet is megbetegítette. Egyaránt szenved tőle hódító és meghódított! Hazugság az, hogy az orosz nép gyűlöl minket és mi gyűlöljük az orosz népet. Nem igaz, és érdekünkben sem áll! Azt a hatalmat meglehet, amely tankokat küldött Budapestre, háromszor annyit, mint amennyivel a németek lerohanták Franciaországot, ám azt is tudjuk, hogy Moszkva mellett volt egy láger, ahová azokat csukták be, akik szimpatizáltak a magyarok ügyével.

Menjetek békével! – mondom, és ezt a békét kell kiküzdenünk szomszédainkkal. Hosszú fáradságos ez az út, de csak ez járható.

Erre a józan politizálásra és Sopron érdekében történő munkálkodásra szólítom föl városom politikai pártjait, politizáló közvéleményét: ennyi gyász, veszteség után figyelmébe ajánlva Arany János fia, a csendes, józan Arany László sorait:

*„A haza sorsa nem gordiusz-kötés.
Kard nem oldhatja meg, csak a küszködés.”*

A nemzet e közös, hosszú küszködéséhez kívánok mindnyájunknak erőt, kitartást és példát 1956 gyönyörű és tragikus történetéből.

Isten áldd meg a magyart!”

A megemlékezést követően a szülőfalu, Kápolnásnyék küldöttsége Somorai Béla polgármesterrel az élén helyezte el koszorúját a szobor lábánál; Sopron város önkormányzata nevében Légrdi Imre és Dr. Bihari István koszorúztak. A pártor, különböző szervezetek rótták le kegyeletüket, majd a polgárok virágcsokrai borították el a szobor talpazatát. Az ünnepség után a résztvevők a Széchenyi téri Hűség Zászlóhoz vonultak, hogy meggyújtsák mécseseiket a forradalomban és az azt követő megtorlás során elhunytak emlékére.

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK

85 MEGEMLEKEZÉSEK

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Köves Elemér: Kovázzik Károly (1873–1938) emlékezete

Köves Elemér: Kovázzik Károly (1873–1938) emlékezete

Kovázzik Károly 1873-ban született Sopronban. Nagyapja, Kovázzik Vencel auwáli (Uwáli, Csehország) születésű rámai katolikus szabólegényként vándorolt be Sopronba, ahol szabóműhelyt nyitott és 1839. március 26-án szerezte meg a polgárjogot (vö. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok. Bp., 1982, 2781. sz.) 1850 körül örökbefogadta az ugyancsak Auwáli-ban 1843-ban született unokaöccsét (Cmiral) Kovázzik Józsefet. Ez a Kovázzik József Dr. Kovázzik Károly édesapja, már neves szabómester volt Sopronban. Skrobanek Terézzel kötött házasságából 3 fiú és 1 leánygyermek született: József, utóbb r. k. lelkész, aki lébényi, ill. mosonszentmiklósi plébános volt; Károly, utóbb állatorvos, Köves (Kovázzik) Ferenc, utóbb soproni rendőrtanácsos és Kovázzik Teréz, hajadon varrónő.

Kovárizs Károly a soproni bencés gimnáziumban tanult, majd a budapesti Állatorvosi Főiskolán szerzett oklevelet 1899-ben. Oklevelének megszerzése után a főiskolán Dr. Huttyra Ferenc orvos, állatorvos, neves professzor tanársegédje lett. Ebben a minőségben közreműködött főnökének a sertéspestis-szérum és szérumbetegség felismerésében, ami akkor, a századfordulón nagy tudományos teljesítménynek számított.

Dr. Kovárizs Károlyt mint kiváló bakteriológust, aki a német nyelvet is tökéletesen bírta, 1903-ban Bécsbe, az ottani Sankt Marx-i vásártér laboratóriumába helyezték. Bécsben mint meghívott előadó a Hochschule für Bodenkultur-on állategészségügyi előadásokat is tartott. Bécsben nősült 1904-ben a lajtaszentmiklósi [86](#)(Neudörfl a/d. Leitha) Andersch József pékmester Hermin nevű leányát vette feleségül. Ebből a házasságból 3 fiúgyermek született: Károly (1905), László (1908) és Elemér (1912). A névmagyarosítás (*Köves*) 1931-ben belügyminisztériumi engedély alapján történt.

Dr. Kovárizs Károly 1906-ban Sopronba került. Itt – rövid megszakítással – 30 évig városi és megyei főállatorvosként működött. 1937-ben Budapestre, a Földművelésügyi Minisztériumba hívták meg: mint állategészségügyi főtanácsost, központi főfelügyelőt az állami állatorvosok főnökévé nevezték ki. E munkakörben korán bekövetkezett halála miatt csak 1 évig tevékenykedhetett. 1938-ban halt meg Budapesten. Szülővárosában, Sopronban a családi sírboltban temették el.

Dr. Kovárizs Károly nagytudású állatorvos volt: közel 100 szakdolgozata jelent meg az állatgyógyászat, a bakteriológia és az állattenyésztés területéről. Hivatali szobája falán Pasteur és Koch világhírű bakteriológusok arcképei függtek. Nagy érdemeket szerzett Sopron megyében a szarvasmarhák (tehenek) tuberkulózisának leküzdése terén. Kutatásait szisztematikusan végezte és eredményeit mind, hazai mind pedig külföldi szaklapokban publikálta. Doktori disszertációját is e témakörből írta: 1933-ban „summa cum laude” doktorált. Közel 40 évi – korát meghaladó – tudományos munkájával nagy megbecsülést és

tekintélyt szerzett, ill. vívott ki magának.

Dr. Kovárzik Károly testvéröccse, *Köves (Kovárzik) Ferenc* rendőrtanácsos ugyancsak Sopronban született 1878-ban és egész életét Sopronban élte le családja körében. Rendőri büntetőbírói humanitása Sopronban közismert volt, politikával sohasem foglalkozott. Mindezek dacára az 1950-es önkény éveiben mindenéből kifosztották és 1957-ben szegényen halt meg. Fiai: *Köves Toronyi Ferenc (1910)*, volt m. kir. vezérkari őrnagy, tarthatatlan helyzete miatt 1951-ben hagyta el Sopront és az USA-ban telepedett le, ahol Marietta-ban (Georgia) a Lockheed repülőgépgyárban mint elektromérnök dolgozott. Jelenleg nyugdíjasként Floridában él és emlékiratain dolgozik. *Köves Viktor (1921)* erdőmérnök hallgató, majd rendőrtiszt volt. 1956 őszén – mint volt munkástanácselnök – kénytelen volt Budapestről hirtelen távozni. Ő is az USA-ba vándorolt ki, ahol mérnöki tanulmányokat folytatott, majd Atlantában (Georgia) egy parabola-antennákat gyártó vállalatnál a műszaki tervezést vezette. Említésre méltó, hogy vállalatánál a holdraszállással kapcsolatban is tevékenykedtek. 25 évi eredményes működés után ment nyugdíjba.

**1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Hiller István–Mastalirné Zádor Márta:
Sopron bibliográfiája az 1989. évre**

Hiller István–Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1989. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978, 268; 1979, 362.

Az anyaggyűjtésben nyújtott segítséget dr. Metzl Jánosnak és Ormosi Anikónak köszönjük.

Abay: Másfél évtized. Visszatekintés-tanulságok. Fakombinát 13, 1989, 1. sz.

Aktion „Gratis-Einkaufsautobusse” für Ungarn brachte 1988 mehr als 14 Millionen Schilling für Wiener Neustädter Wirtschaft. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 2. sz. 14.

Aktion „Gratis-Einkaufsbusse” für Ungarn auch heuer erfolgreich. 260 Autobusse seit Jänner. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 6. sz. 21.

Alap-, közép- és felsőfokon. Állami nyelvvizsga Sopronban is. K. 44, 1989. szept. 29.

Andrássy Péter: A soproni Bécsi-domb két botanikai ritkaságáról. SSz. 43. 1989, 56–59.

⁸⁷Antal József–Rónai Ferenc: A számítástechnika oktatásának tapasztalatai a középfokú erdészképzésben. ER. 38, 1989, 154–155.

Arbeitskreis Sopron/Eisenstadt/Wiener Neustadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 9. sz. 16.

Arbeitskreis Sopron/Eisenstadt/Wiener Neustadt tagte im Wiener Neustädter Rathaus. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 11. sz. 18.

Arbeitskreis Sopron/Eisenstadt/Wiener Neustadt-Treffen in Eisenstadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 6. sz. 14.

Arbeitskreis Sopron/Eisenstadt/Wiener Neustadt wurde gebildet. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener

Neustadt 69, 1989, 4. sz. 32.

Assing, Volker: Nachtrag zur Ameisenfauna (Hym.: Formicidae) des Neusiedlerseegebiets BHBl. 51, 1989, 188–189.

Asztalos Zoltán–Horváth Éva–Diósi Imre: Sopron–Kőszeg–Szombathely. Bevezető szöveg: Környei Attila. Bp., 1989, MTI.

Aus der Tätigkeit des Volksbildungswerkes. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 30–32., 3. sz. 30., 4. sz. 30.

Aus Wiener Neustadt wird berichtet. CD Cercle Diplomatique International 17, 1988/1989, 32.

Ágfalvi, Andreas: In memoriam. NZ. 33, 1989. okt. 14.

Agostházi László: Gerő László az alkotó építész. M. 33, 1989, 242–249.

Árokszállási Éva: A Fertő-tó és a Neusiedler See. Magyar Hírek 42, 1989. okt. 20. sz. 14–19.

Bakonyi Károlyné (összeáll.): Az egyetem közleményei az 1986. évről. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények. Erdészet–Faipar–Geodézia 1987 (1989), 1–2. sz. 267–274.

Balázs László: Raum Frigyes: A magyarországi földmérők és térképészek fontosabb életrajzi adatai. GKE és EFE FFFK sokszorosított kiadványa. Budapest, 1987. 350 o. készült 100 példányban, A/4 formátumban. GK. 41, 1989, 227–228.

Balla János: Emlékezés az MN Tóth Ágoston Térképészeti Intézetben. GK. 41, 1989, 368–369.

Balogh Margit: A sopronköhidai „Hütlének”. HK. 102, 1989, 428–449.

Balogh Sándor–Zielbauer György: A magyarországi németiség második világháború utáni történetének Győr–Sopron megyei vonatkozásai. Győri Tanulmányok 1988 (1989), 9. sz. 7–17.

Bariska István: Die bislang ersten bekannten Formelbücher in Ungarn. Kőszeg és Vidéke 2, 1989. febr. 2. sz.

Baumann József: A Soproni Gázmű története (1976–1986). SSz. 43, 1989, 1–17.

Bándi Gábor (szerk.): Savaria. A Vas megyei Múzeumok Értesítője 17–19, 1983–1984 (1989). Szombathely, 1989, Vas megyei Múzeumok Igazgatósága 530.

Bellner, Wolfgang: Girm. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 10–12.

Bencze Lajos: Kerényi Ervin. Ni. 109, 1989, 1. sz. 46.

Benczúr László: Adósok vagyunk. Negyven éve tért haza Podmaniczky Pál. Evangélikus Élet 54, 1989. okt. 8.

Benkovsky-Pivovarova, Z.–Gömöri, J[ános]–Kaus, K[arl]: Az álzsinegdíszes kerámia kultúrájához tartozó sírleletek Nyugat-Magyarországon és Kelet-Ausztriában. A. 24–25, 1988 (1989), 5–19.

Berczeller, Richard: Burgenländische Heimat. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 6–7.

- Berencei Rezső: Tóth Ágoston életének példája, mának szóló gondolatai. GK. 41, 1989, 315–318.
- Berger, Andreas: Deutschkreutz – ein Dorf an der Grenze. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 4–7.
- Berger, Rudolf Herbert: Anstatt Brücke über den See – nun Nationalpark Neusiedler See. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 16–18.
- 88Berlász Jenő: Csapodi Csaba–Tóth András–Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest, Gondolat Kiadó, 1987. 541. p. Levéltári Közlemények 60, 1989, 148–150.
- Bertalan, Judit: Aus der Ödenburger Presse „Arbeiter Zeitung”. NZ. 33, 1989. ápr. 22.
- Bertalan, Judit: Aus der Ödenburger Presse 8 Uhr Blatt. NZ. 33, 1989. jún. 3.
- Bertalan, Judit: Aus der Ödenburger Presse Oedenburger Volksfreund. NZ. 33, 1989. jún. 10.
- Bertalan, Judit: Aus der Ödenburger Presse. NZ. 33, 1989. jún. 17.
- Bertalan, Judit: Dr. Karl Arnhold, ein zweisprachiger Schriftsteller. NZ. 33, 1989. szept. 23.
- Bertalan Lajos: Ki volt [nekünk] Szigethy Attila. Kiugrott az ablakon vagy kidobták? Tér-Kép 1, 1989. jún. 15.
- Besuch aus Sopron: Dr. K. Friedrich im Wiener Neustädter Rathaus. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 11. sz. 18.
- Bewegung in der Jugend-Kulturszene in Sopron/Ödenburg. Jazz PUB News 1989. dec. 14.
- Biró, Gerd: Ökonomische Sonderregionen. Lläuft Nahodka Sopron den Vorrang ab? BR. 23, 1989. jan. 20.
- Blaha, Paul: Kunst als Hoffnung. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 28–29.
- Bognár Dezső: Sopron város törvényhatósági joga. SSz. 43, 1989, 344–349.
- Bokor Péter: Vas megye természetföldrajzi tájbeosztása. Vasi Szemle 43. 1989, 1. sz. 26–47.
- Boldizsár Iván: A lebegők. Bp., 1989, 782.
- Bolgár Józsefné: Az utóbbi évek hideg teleinek hatása a botanikus kert növényeire. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények. Erdészet–Faipar–Geodézia 1987 (1989), 1–2. sz. 163–189.
- Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. New York. 1983 (1989), Püski 538.
- Borbély József: Megszáll az egykori bíró. Üzenetek a halottak birodalmából. Tér-Kép 1, 1989. jún. 15.
- Borbély József: Mire szavaztál Dezső? Tér-Kép 1. 1989. dec. 7.
- Borbély József: Sopron, 1989. június 15. In memoriam 1956. Hitel 2, 1989. aug. 9. 16. sz. 20.
- Borgó András: Amikor én pályakezdő voltam. Takács Jenő. Mu. 32, 1989, 9. sz. 13–20.
- Boros Éva: Adatok a kőszegi könyvkötők és a Ruzske könyvkötődinasztia történetéhez. In: Bándi Gábor

(szerk.): Savaria 261–267.

Bónis Ferenc: Takács Jenő életútja. KT. 33, 1989, 2. sz. 117–128.

Böröcz, Vinzenz: Das Wegkreuz und die Auswanderer von Breitenbrunn. Volk und Heimat 44, 1990, 1. sz. 24–25.

Bundespräsident Dr. Waldheim eröffnete die Wiener Neustädter Ausstellung. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 9. sz. 28–29.

Carousel Kiállítás és Vásár. Ausstellung und Messe Sopron. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 24–25.

Carousel-Messe 1989 ein grosser Erfolg. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 25.

Chmelar, Hans (red.): Burgenland 1938. Vorträge des Symposiums „Die Auflösung des Burgenlandes vor 50 Jahren“ im Kulturzentrum Eisenstadt am 27. und 28. September 1988. Eisenstadt, 1989, Amt der Burgenländischen Landesregierung, Landesarchiv, Landesbibliothek 144. (Burgenländische Forschungen H 73.)

Chmelar, Hans: Hans Lajta, Westungarn und Budapest. Ein Kunst- und Kulturlexikon. Österreichischer Bundesverlag, Wien 1987. 248 Seiten m. zahlr. Photos. BHBl. 51, 1989, 140–141.

Chmelar, Hans: Maria Hornung, Lexikon österreichischer Familiennamen. Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, St. Pölten-Wien 1989. 144 Seiten. BHBl. 51, 1989, 96.

89Corvinus-Kreise Wiener Neustadt und Sopron treten für eine 3-Städte-Partnerschaft Wiener Neustadt–Eisenstadt–Sopron ein. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 7. sz. 68.

„Corvinus-Platte“ nun auch in Wiener Neustadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 7. sz. 68.

Corvinus-Tage 1989. 2. Internationale Corvinus-Wertungsfahrt für Kraftfahrzeugveteranen. 2. Corvinus-Radwandertag: 200 Radfahrer fuhren von Wiener Neustadt nach Sopron. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 10. sz. 26.

Corvinus-Tage 1989. Oldtimerfahrt und Autoschau. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 9. sz. 12.

Cs. E.: Az idén Sopronban. Könyvhét hatvanadszor. Soproni Hírlap 1, 1989. jún. 2. 20. sz.

Cs. R.: Győztesek között. B. 44, 1989, 8. sz. 40–41.

Családi alapítvány Fertőszéplakon. Tér-Kép 1, 1989. márc. 30.

Csanád Vilmos: A történeti Magyarország patikáinak elnevezései és alapítási éve. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria. 399–440.

Csanádi Gabriella: Műemlék felújítása – egy kőfaragó kisiparosnő tevékenysége. MÉPi. 38, 1989, 366–370.

- Cseri Rezső: A nyugati végeken. B. 44, 1989, 10. sz. 2–10.
- Csilletúra, Miskolc-Sopron. EF. 43, 1989.
- Csörgits: Sopron. „Gyöngé és törekeny az egynyelvű ország”. Magyar Képes Újság 38, 1989. nov. 2. 44. sz. 8.
- Czáka Zsuzsanna: VIDEO a soproni Széchenyi István Városi Könyvtárban. Kisalföldi Könyvtáros 1989, 2. sz. 33–34.
- Czeglédi József: Idegenforgalom-műemlékvédelem. Vá. 25, 1989, 3. sz. 20–21.
- D. L.: Csille indul nyugatra. Reform 1989. aug. 4. 30. sz.
- D. M.: A fenyők királyi birodalma. KSZ. 38, 1989. dec. 21. 51–52. sz. 4–5.
- Dalos Margit: Giczy János kiállítása ürügyén. Hírel 2, 1989. nov. 15. 23. sz. 30.
- Das 10. Ungarndeutsche Tanztreffen. NZ. 33, 1989. okt. 14.
- Dányi Dezső–Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Bp., 1989. Akadémiai K. 530.
- Dávidházy István: Soproni posztókallók. SSz. 43, 1989, 193–205.
- Dér Endre: Tornádó. Békéscsaba, 1989, Saját kiadás 89.
- Déry Tibor: Napló 1956–1957. [6.] ÚjT 26, 1989. júl. 2. 27. sz. 14.
- Direktor des Soproner Kulturzentrums besuchte Wiener Neustädter Kulturamt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 5. sz. 46.
- Domonkos Ottó: Bünker János Rajnárd a soproni múzeum néprajzkutatója (1863–1914). A. 24–25, 1988 (1989), 83–90.
- Ehrenhöfler, Eduard: Neue Herausforderungen. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 16–17.
- Ein weiterer Baustein zur Gemeinsamkeit. NZ. 33, 1989. aug. 5.
- Einstein-díj soproni tudósak. K. 44, 1989. ápr. 20. Emlékezés tíz évre. MH. 12, 1989, 1. sz. 71–79.
- Empfang für Teilnehmer an der Soproner Messe. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 27.
- Epp. Elisabeth: Ich hatte ein Haus im Burgenland. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 8–9.
- Erdei T. Sándor: Emlékek köligete. Egy soproni antológiáról. Alföld 40, 1989, 4. sz. 94–95.
- Erdélyi Zsuzsanna: „Írtam én ...” Vi. 54, 1989, 907–914.
- Erdélyi Zsuzsanna: Lajtha László emlékezete 1892–1963. Vasi Szemle 43, 1989, 224–231.
- Erster Burgenländischer Umweltbericht. Beiträge aller Zuständigen Landesdienst stellen. Eisenstadt, 1989,

Roetzer 209. (Umwelt Burgenland 16.)

Erster Oldtimer-Seefestespiel-Rallye. Amtsblatt der Statufärstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 3.

90Éger György: A burgenlandi magyar szórvány 1920–1981. (Demográfiai és településtörténeti vázlat.) In: Magyarorsággutató 39–56.

Éger György: A burgenlandi magyarságról. Hítel 2, 1989. nov. 15. 23. sz. 23–24.

(f. d.): Régen: 130, ma: 1. Egyesületi harcok Sopronban. N. 36, 1989, 5. sz. 8–9.

F+H.: Ehrendoktorwürde für Professor Kató. Forst und Holz 44, 1989. nov. 10. 21. sz. 588.

A Faipar Fejlesztéséért emlékérmeket kapták: ... Dr. Zombori István, a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság Fafeldolgozó üzemének vezetője, a FATE Országos elnökségének tagja. Fa. 39, 1989, 49.

Fally, Josef: Der Internationaipark Neusiedlersee/Seewinkel. NaLa. 75, 1989, 5–6. sz. 167–168.

Faragó Sándor: A vetési varjú (*Corvus frugilegus* L., 1758) Nyugat-Magyarországon. In: Bándi Gábor (szer.): Savaria 71–88.

Farkasdy Zoltán: 200 férőhelyes Egészségügyi Gyermekotthon, Sopron. MÉP. 80, 1989, 3. sz. 44–45.

D, Fehér Zsuzsa: Renner Kálmán művészetéről. SSz. 43, 1989, 180–182.

Fejlődő egyetemünk. (Prág Ferenc képriportja.) EF. 43, 1989, 4. sz. belső címlap. Fekete Mária: Késő-Hallstattkori lakóház leletmentése Csöngén. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria 123–138.

Fenz, Johannes: Karl, ein Dorf an der Rabnitz. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 22–23.

Fertőd. Haydn-Zimmer. BR. 23, 1989. júl. 17.

Festsitzung des Österreichisch–Ungarischen Corvinus-Kreises Ehrenmitgliedschaft für Botschafter János Nagy. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 11. sz. 40–41.

Firbás Oszkár: Beszámoló a Soproni Erdésztanulók Baráti Körének közgyűléséről. Er. 38, 1989, 36.

Firbás Oszkár: Tízéves a soproni vadgazdasági technikusképzés. EF. 43, 1989, 3. sz. 6–7.

Flemming, Marilies: Nationalpark Neusiedlersee. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 2–3.

Floiger, Michael: Ist das „unser“ Dorf? Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 1–3.

-Fónagy-: Export – felső fokon. EF. 43, 1989, 3. sz. 10–13.

Fónod Tibor: A soproni példa. Új szó 42, 1989. aug. 21. 196. sz. 4.

Frank, Norbert: Das österreichische Staatskirchentum am Beispiel der konfessionellen Schule im Burgenland. BHBl 51, 1989, 126–134.

Frank, Norbert: Prof. Josef Klampfer. BHBl. 51, 1989, 49–51.

- Freismuth, Josef: Österreichischer Naturschutzbund. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 32.
- Fried Alice: Scarbantia–Suprun–Sopron. UjT. 26, 1989. jún. 11. 24. sz. 46.
- Fried István: Tudósítások Sopronról 1794-ből. SSz. 43, 1989, 268–270.
- Frisnyák Zsuzsa: Közlekedési vámok Sopronban a XIX. század második felében. SSz. 43, 1989, 272–275.
- Frühmann, Otto: 60 Jahre Joseph-Haydn-Schule in Oberpullendorf. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 28–29.
- Frühstück, Hermann: Nationalpark Neusiedlersee. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 20–23.
- Frühstück, Hermann: Stellungnahme zum geplanten „Nationalpark Neusiedlersee“. NaLa. 1989, 2. sz. 40–46.
- (Fülöp József: A „kék cédulákról“. Tér-Kép 1, 1989. máj. 11.
- Fülöp József: Mire szavaztak a soproni küldöttek? Demokrácia, jogállam és szocializmus. K. 44, 1989. okt. 14.
- Frühlingstage in Sopron 15-26. März. BR. 33, 1989. márc. 6.
- Gabrieli Gabriella: A Storno család régészeti tevékenysége. A. 24–25, 1988 (1989), 63–78.
- 91Gál János: Életkörnyezetünk és a fásítások. Erdészeti Kutatások 79, 1987 (1989), 183–186.
- Gál Zsuzsa.: Demján Sándor, az év menedzsere. Világ Tükör 1, 1989, 2. sz. 76–80.
- Gecsényi Lajos: A nyugat-magyarországi céhek jogi és szakmai kapcsolatainak történetéhez a XV–XVII. században. Györi Tanulmányok 1989, 10. sz. 7–15.
- Gerő László: Winkler Gábor: Sopron építésze a 19. században (Akadémiai Kiadó. Bp. 1988. 243 old., 120 fénykép, 1 térkép). M. 33, 1989, 135–136.
- Ghyczy Tamás: Kinek a fején van a vaskalap? Élet és Irodalom 1989. dec. 8.
- Gneisz, Lambert: Die Entwicklung der Holzwarenfabrik Johann Braun und Söhne in Lockenhaus. BHBl. 51, 1989, 20–34.
- Gollnhofer Sándor: Még egyszer az Attila szoborról. Tér-Kép 1, 1989. jún. 1.
- Gömöri János–Remport Zoltán: Árpád-kori vaskohók Röjtökmuzsajon. BKL–K. 122, 1989, 55.
- Grosina, Helmut: Nationalpark Neusiedler See-Seewinkel. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 10–11.
- Grüll Tibor: A soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium (volt Evangélikus Líceum) Műemléki Könyvtára. Kisalföldi Könyvtáros 1989, 2. sz. 50–54.
- Grünes Licht für Schiffe auf dem Neusiedler See. NZ. 33, 1988. aug. 19.
- Gyolcs Éva: Még mindig az idegenforgalomról. Tér-Kép 1, 1989. ápr. 27.

- (gyulay): A Magyar Nemzet megkérdezte: Mit csinál a Corvinus kör? MN. 52, 1989. okt. 14.
- H. I.: Tenyérnyi varázslat. Balatoni Magazin 1989. 56–57.
- H. J.: Kápolnamegáldás a soproni „Szegényápolóban”. Katolikus szó 33, 1989. jan. 29–febr. 5. 3. sz.
- H. F.: Harminc napot kapott a kormány. Tér-Kép 1, 1989. febr. 23.
- Hajas Györgyné (szerk.): Hidrológiai és vízgazdálkodási bibliográfia XXVI. 1988. Bp., 1989, Környezet Gazdálkodási Intézet 227.
- Hajba Ferenc: MSZP-ügyelet mindennap. Soproni zászlóbontás kedvező szélben. NSz. 47, 1989. okt. 20.
- Hajdu Viktoria: Csillelőlók. A mi Egyetemünk 37, 1989. szept. 11. 1. sz.
- Halász Zoltán–Hemző Károly: Sopron és környéke. Bp., 1989, Corvina 39.
- Halász, Zoltán–Hemző, Károly: Sopron und seine Gegend. Kostproben aus Ungarn. BR. 23, 1989. máj. 22.
- Halmi Endre: „Analitikus fotogrammetria és távérzékelés a mérnöki gyakorlatban” továbbképző szeminárium, Sopron 1988. GK. 41, 1989, 143–144.
- Harkau. NZ. 33, 1989. szept. 23.
- Havas-: Bäckereimuseum in Ödenburg. Geschichte einer süßen Zunft. NZ. 33, 1989. szept. 30.
- havas-: Bergbaumuseum in Ödenburg. NZ. 33, 1989. szept. 23.
- A Hazafias Népfront IX. kongresszusa. Kulcs az önkormányzathoz. K. 44, 1989. okt. 16.
- Haydn-Zimmer in Fertőd. NZ. 33, 1989. júl. 15.
- Hárs József: A filmvetítés története Győrött 1896-tól 1912 végéig. Győri Tanulmányok 1989, 10. sz. 97–128.
- Hárs József: Joós Sándor élete és versei. SSz. 43, 1989, 257–267.
- Hárs József: Soproni Idegenforgalmi Gazdasági Társaság. SSz. 43, 1989, 357–358.
- Hegyes Zoltán: Hogy simább legyen a válságból kivezető út. Sopron nemcsak magának akar önkormányzatot. NSz. 47, 1989. nov. 29.
- Hegy Béla: Távolsági beszélgetés Határ Győzővel. Alföld 40, 1989, 11. sz. 61–70.
- Hegy Imre: Megnyitó „A fa és az alkotó ember. Emberré válás az Alpokalján” kiállításhoz. SSz. 43, 1989, 77–78.
- Heiling, Irene: Die römische Bernsteinstrasse im Mittelburgenland. BHBl. 51, 1989, 97–116.
- Heltai János: A magyar nyomda-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti szakirodalom 1988-ban. MKSz. 105, 1989, 419–427.

92 Hetény János: A börtönlelkész hazatért. Új Ember 45, 1989. jan. 22.

Hetényi Varga Károly: A Vigília beszélgetése Kovács Józseffel. Vi. 54, 1989, 535–543.

Hiller István: Adatok a soproni németek kitelepítéséhez. SSz. 43, 1989, 149–159.

Hiller, I[stván]: Die Beziehungen der Forstwirtschaft und der Holzindustrie im Spiegel der Forstgeschichte in Ungarn. Forst und Holz 44, 1989. ápr. 10. 7. sz. 175–176.

Hiller István: Egy soproni „fővádott” emlékére. SSz. 43, 1989, 80–88.

Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárának kutató és oktató tevékenységéről. Felsőoktatási Szemle 1989, 7–8. sz. 493–498.

Hiller István: Fehér Dániel. In: Magyarok a természettudomány és technika történetében. 2. köt. Bp., 1989, OMIKK 50–51.

Hiller István: Geiszbühl Mátyás (1908–1989). SSz. 43, 1989 182–186.

Hiller István: Gyarapítási politika és állományépítés a soproni műemlékkönyvtárban. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1989, 5. sz. 227.

Hiller István: Hegedűs András: A történelem és a hatalom igézetében. Budapest, 1988, Kossuth Könyvkiadó, 353 lap. SSz. 43, 1989, 286–287.

Hiller István: Késői tisztelgés egy elfelejtett erdőmérnök mártírunk előtt. Er. 38, 1989, 360–362.

Hiller István: Lila zongora. SE. 1989, 2. sz. 33–35.

Hiller István: Paizs Gábor: Rajk per. Budapest, 1989, Ötlet Kiadó, 249 lap. SSz. 43, 1989, 93–94.

Hiller István: Randolph L. Braham: A magyar Holocaust. I–II. kötet. Gondolat Kiadó Budapest, Blacburn International Incorporation, Wilmington 1988, 471+567 lap. SSz. 43, 1989, 188–191.

Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók szerepe és hatása a város politikai arculatának alakulásában (1919–1945). SSz. 43, 1989, 289–315.

Hiller István: Soproni és Sopron vármegyei kérdések a Forradalmi Kormányzótanács ülésein (1919). SSz. 43. 1989, 175–179.

Hiller István: The Sopron Chronicle: Sopron 1956 – Vancouver 1986: meditáció egy könyvről. Kapocs 26. sz. 1989. okt. 67–70.

Hiller István: Újabb adatok a soproni egyetemi hallgatók szerepéről 1919 és 1945 között. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények. Erdészet–Faipar–Geodézia 1987 (1989), 1–2. sz. 247–266.

Hiller István: Korondi Béla. Soltész István dokumentumsorozata. MN. 52, 1989. márc. 10., és In: Soltész István: Rajk dosszié: dokumentumválogatás 250–253.

Hiller István–Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1988. évre. SSz. 43, 1989, 368–382.

Hiller, István–Matejak, Mieczyslaw: Zabytkowy księgozbiór w Sopronie. Przemysł Drzewny 40, 1989, 3.

sz. 25.

ifj. Hiller István: Magyar nádorválasztás és európai politika. SSz. 43, 1989, 59–70.

Holper, Rudi: Középpontban Magyarország. Tér-Kép 1, 1989. febr. 23.

Halper, Rudi: Mörbischi bor az Operabálon. Tér-Kép 1, 1989. febr. 16.

Holper, Rudi: Vendégváró Burgenland. Tér-Kép 1. 1989. aug. 10.

Homor Tivadar: Régi almamaterok műzeális értékű dokumentumai. Kisalföldi Könyvtáros 1989, 2. sz. 47–49.

Honvári János: A kulákgazdaságok korlátozása Győr-Sopron megyében (1948–1953). Győri Tanulmányok 1988 (1989), 9. sz. 71–101.

Hornung, Maria: Lexikon österreichischer Familiennamen. St. Pölten–Wien, 1989, Niederösterreichisches Pressehaus 144.

Horváth Ferenc: „Zöldülő” társadalmak. Környezetvédelem nemzetközi összefogással. K. 44, 1989. aug. 1.

Horváth Jánosné: Nem kell félni a soproni kismamáknak? Tér-Kép 1, 1989. febr. 23.

Horváth József: Az utolsó kőhidai börtönlelkész halálára. Katolikus szó 33, 1989. jan. 29–febr. 5. 3. sz.

93Horváth László: A légköri savas ülepedés mértéke Magyarországon. Bp., 1989, Országos Meteorológiai Szolgálat 61. (Az Országos Meteorológiai Szolgálat Kisebb Kiadványai 65. sz.)

Horváth Lajos–Pannonhalmi Miklós: A Fertő tó mederüledékének nehézfém szennyezettsége. HIK. 69, 1989, 220–223.

Horváth Sándor: „Kitagadott” egyetemisták Sopronban. Butikosok, fuvarozók szegénységküszöbön. K. 44, 1989. nov. 9.

Horváth Zoltán: Sopron gazdasági és politikai gondjai a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején (1828–1865). SSz. 43, 1989, 97–125.

Hová tűnt a Huszár- emlékmű. Tér-Kép 1, 1989. jún. 1.

Ifjúsági Népfőiskolai Társaság alakult Sopronban. Hitel 2, 1989. jún. 21. 13. sz.

Im Wiener Neustädter Rathaus zu Gast. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 5. sz. 45.

Internationaler Corvinos-Radwandertag Wiener Neustadt-Sopron Sonntag, 10. September 1989. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 3.

Interview mit dem Organisator der Carousell-Messe, Stefan Franye, Präsident des Corvinos-Kreises Wiener Neustadt. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 8. sz. 26.

J. A.: Az 1987. évi társulati kitüntetések, elismerések. Fizikai Szemle 39, 1989, 198–200.

J. P.: Zukunftschancen des ländlichen Raumes. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 7.

- Jáki Katalin: Győr-Sopron megye állattenyésztése. Győri Tanulmányok 1988 (1989), 9. sz. 103–152.
- Jávor Pál: Egy színész elmondja ...2. változatlan kiadás. Bp., 1989, Akadémiai 146.
- Jeanplong József: Aumüller István emlékezete 1903–1988. Vasi Szemle 43, 1989, 619–620.
- Jérome Rene: Közgyűlés 1989. augusztus 12. Er. 38, 1989, 477–481.
- Juhász Gyula (főszerk.): Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve. Bp., 1989, Magyarságkutató Intézet 222.
- Jungwirth, Michael: Nachbar: Sopron. Das Porträt einer verwandten Stadt. Kleine Zeitung 1989. szept. 23. Nr. 221.
- K[irály] P[ál]: Sopron Chronicle. EF. 43, 1989, 6. sz. 18.
- Kaiser, Wolfram: Dokumente zum Werdegang ungarischer Mediziner in Halleschen Archiven (18. Jahrhundert). OK. 32, 1986 (1989), 3–4. sz. 163–169.
- Kamen Anna: Cirkusz a sörsátorban. Tér-Kép 1, 1989. aug. 24. Kanadai magyarok Erdélyért. K. 44, 1989. ápr. 11.
- Karácsondi Imre: Engem a kötelesség hozott haza. Kapu 2, 1989, 4. sz. 52–54.
- Kardos József–Szabadfalvi András: Együtt Sopron polgáraival. K. 44, 1989. nov. 27.
- Kathy Imre: Településfejlődés-környezetalakítás. ÉÉ. 20, 1989, 141–162.
- Katona Imre: A fraknoi kincstár 1689. évi leltára. In: Bándi Gábor (szerk.): Savaria 461–502.
- Katter, Maria: Burgenländischer Blasmusikverband. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 31.
- Katter, Maria: Ein neuer Anfang. Volk und Heimat 44, 1989, 3. sz. 30.
- Katter, Maria: Unser Dorf. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 4–6.
- Katter, Maria: Volkstanz als idealer Bildungsfaktor. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 26–27.
- Kálmán Renner: Stadt Nürnberg 1990. okt. 19. 242. sz.
- Károlyi István: Üdülőhelyi klub, Bükfürdő. MÉPi. 38, 1989, 1–2. sz. 2.
- Kártyabarlang? Tér-Kép 1, 1989. febr. 23.
- Kecskeméti István: Goldmark Károly recepciói. Visszatekintés halálának 75. évfordulóján. Mu. 32, 1989, 12. sz. 33–37.
- Kecskés Attiláné: Pattantyús-Ábrahám Imre élete és munkássága. Győri Tanulmányok 1988 (1989), 9. sz. 179–200.
- ⁹⁴Kerékpárszállító kompok a Fertő-tónál. Tér-Kép 1, 1989. aug. 17.
- Képek a nemeskéri gyülekezet múltjából. Részletek Szebik Imre budavári esperes nemeskéri előadásából.

Evangélikus Élet 54, 1989, jún. 4. 23. sz.

Kietaibl, Hans: Ceterum censeo ... und nochmals zur Banh. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 3.

Kinevezték az új rektort. Soproni Hírlap 1, 1989. júl. 7. 25. sz.

Király Pál: Középfokú szakoktatásunk helyzete. EF. 43, 1989, 7. sz. 4–6.

Király Péter: Mi Európához tartozunk. Beszélgetés Bárdos Kornéllal. Mu. 32, 1989, 5. sz. 24–27.

Király Tibor: Sopron a filatéliában 16, 17. SSz. 43, 1989, 228–231., 349–354.

Kirschner, Josef: Burgenland – ich liebe es wegen der Leute. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 14.

Kisházi Péter–Ivancsics Jenő: Sopron környékének legalsó bádenien korú képződményei. BKL-B.: 122, 1989, 315–320.

Kiss Jenő: Állandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban. Bp., 1989, Akadémiai K. 155.

Kiss Jenő: Cseregyerek német szón Mihályiból. SSz. 43, 1989, 271–272.

Kiss Jenő: A halászat szókincse a Felső-Szigetközben. Budapest, 1987, 84 lap

(Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 33. szám. Szerk.: Hajdú Mihály). SSz. 43, 1989, 92–93.

Kiss Mária: Az egyházi levéltárak szakfelügyeletének tapasztalatai. Levéltári Szemle 39, 1989, 3. sz. 3–10.

Knapp, Horst: Fallen die Burgenland-Würfel künftig in Brüssel. Volk und Heimat 44, 1989, 2. sz. 18–19.

Knittler-Gesellmann, Hannelore: Wo Lehmden ist, ist Landschaft. Volk und Heimat 44, 1989, 1. sz. 13–15.

Kollányi László: A málna fajtaválaszték helyzete és a korszerűsítés lehetőségei. Kertgazdaság 1989, 4. sz. 51–64.

Kolnhof. NZ. 33, 1989. szept. 9.

Koloszár Tamás: Fertőszéplak megelégtelte a rabszolgasorsot. Tér-Kép 1, 1989. nov. 2.

Koloszár Tamás: Kiásattuk Attila szobrát. Tér-Kép 1, 1989. ápr. 27.

Koloszár Tamás: Lakat kerül a brennbergbányai gyermektáborra? Tér-Kép 1, 1989. dec. 14.

Koloszár Tamás: „Lelkiismeretfurdalásom nincs, de adósságaim vannak”. Beszélgetés Hencz Józseffel, a távozó soproni első titkárral. Tér-Kép 1, 1989. ápr. 27.

Koloszár Tamás: Nyelvtanulás fél álomban-40 ezer forintért. Szép álmokat Magyarország! Tér-Kép 1, 1989. júl. 6.

Koloszár Tamás: Az osztrák munkásosztály így kaszinózik. Szerencse elvtárs az úr Sopronban. Tér-Kép 1, 1989. aug. 10.

Koloszár Tamás: Pár lépés a határ. Barlangszentély Fertőrákoson. Húsz éve húzódik a felújítás. Tér-Kép

1, 1989. máj. 18.

K[oloszár] T[amás]: Repedezik a fertődi tanács. Tér-Kép 1, 1989. okt. 19.

Koloszár Tamás: A tanároknak épült, az apparátusé lett. Tér-Kép 1, 1989. jún. 22.

Koloszár Tamás: Világnyelv lettünk Kismartonban? Magyarul tanulnak az osztrákok. Tér-Kép 1, 1989. ápr. 6.

Kolozsi Béla: Legyen-e kétnyelvű egyetem? Dátum, július 4. Tallózó 1989. júl. 14. 5. sz. 283.

Kominka Lászlóné: A mezőgazdasági, élelmiszeripari, erdészeti kutatóintézetek, hálózati alközpontok és a hálózatukhoz tartozó szakkönyvtárak 1988. évi munkája. MÉIK. 1989, 2–3. sz. 34–47.

Kontakte zu ungarischen Nachbarn werden 1989 weiter ausgebaut. Amtsblatt der Statutarstadt Wiener Neustadt 69, 1989, 2. sz. 15.

Koreny György: Lopjunk többet, hogy kevesebbet vihessenek el az oroszok! – mondja a „Göllérlóri” ... Tér-Kép 1, 1989. dec. 1.

95Kovács Györgyné: Pro memoria Molnár Imre 1920–1989. Baranya 2, 1989, 1–2. sz. 153–156.

Kónya István: Hung-Velux tetőtéri ablakok. Egy új magyar–dán vegyesvállalat tevékenysége az építőiparban. MÉPi. 38, 1989, 356–360.

Könyvesbolt az egyetemen. Soproni Hírlap 1, 1989. szept. 22. 36. sz.

Környei Attila: Ellenvélemény a soproni címerről. Soproni Hírlap 1, 1989. febr. 24. 6. sz.

Köszöntjük az 1989-ben gyémánt- és aranyoklevéllel kitüntetett tagtársainkat. Dr. h. c. dr. Tarján Gusztáv. BKL-B. 122, 1989, 721–722.

Köttner-Benigni, Klara: Alfred Gesswein und das Burgenland. Volk und Heimat 44, 1989, 4. sz. 16–19.

Köttner-Benigni, Klara: Die Wasserleitungen von Kleinhöflein. BHBl. 51, 1989, 71–77.

Kőhegyi Mihály: Ákos Kiss: Pannonische Architektur-Elemente und Ornamentik in Ungarn. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 192 old. + 119 tábla.) M. 33, 1989, 137–138.

Krauscher, Rudolf: Die Krypta in der Pfarrkirche Stotzing. BHBl. 51, 1989, 180–187.

Kristó Nagy István: Kerék Imre: Epigrammák. Somogy 17, 1989, 5. sz. 105–106.

Kubinszky Mihály: Felfedezett értékek. MH. 12, 1989, 4. sz. 60–61.

Kubinszky Mihály: Nyílt levél Derzsi Andrásához. MN. 52, 1989. szept. 26.

Kubinszky Mihály: Winkler Gábor: Sopron építésze a 19. században. SSz. 43, 1989, 186–188.

(Kulcsár): Nemzeti-nemzetközi park a Fertő tó mentén. Magyar Hírlap 22, 1989. nov. 29.

Kultúrában is együtt. K. 44, 1989. ápr. 8.

Kuntár Tamás: Újabb zenei hangok. Tér-Kép 1, 1989. jún. 15.

Kutas Elek: Sopronban jártunk. Evangélikus Élet 54, 1989. nov. 28.

Künstler zeigt Medaillen. Stadt Nürnberg 1990. okt. 19. 242. sz.

L. Gy. G.: Turista legyek vagy bevásárló? Tér-Kép 1, 1989. aug. 10.

L. M.: Szakmai szeminárium – Miskolc-Hollóstaton. Mü. 26, 1989, 54–56.

Lagzi István: Tablókép a második világháborús magyar katonai elitéről. Szakály Sándor könyvéről. Tiszatáj 43, 1989, 1. sz. 98–100.

(Folytatása következik)

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölút u. 11.

Dr. Major Jenő: tud. főmunkatárs, 1119 Budapest, Fehérvári út 48.

Hollós Elek Mária ny. szerkesztő, 1101 Budapest, Pongráci út 17, MN-épület, III. lépcsőház, I/36.

Molnár László múzeumigazgató, Sopron, Templom u. 2.

Dr. Köves Elemér ny. okl. fémkohómérnök, 1137 Budapest, Katona J. u. 41.

Dr. Hiller István az EFE Egyetemi Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132

Mastalirné dr. Zádor Márta az EFE Egyetemi Könyvtárának főigazgatóhelyettese, Sopron, Pf. 132

1991. XLV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

96 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalthistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Mollay, Karl: Kaufleute, Krämer, Ladner. Der Krämer Paul Moritz (1511–1530)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Major, Jenő: Die Geographie von Ödenburg 1944

Kleine Mitteilungen

H. Elek, Marie: Lager Felixdorf, die „Teufelsmühle“

Mollay, Karl: Das Ödenburger Steuerregister vom Jahre 1527

Kulturelles Leben in Ödenburg

Molnár, Ladislaus: Die Enthüllung des Vörösmarty-Denkmal

Nekrologe

Köves, Elmar: Der Tierarzt Karl Kovarzik (1873–1938)

Bücherschau

Hiller, Stefan–Mastalir-Zádor, Martha: Die Ödenburg-Bibliographie des Jahres 1989

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Az Új utca 8. számú ház azért volt „szomszédos”, mivel a 2. számú a Fő tér 3. számúhoz (1784-ben 66. sz.) számított, a 4. és a 6. számú házak pedig ekkor még zsidó kézben voltak, zsidó háztulajdonosokat viszont a vagyon- és adójegyzékek összeállításánál nem vették figyelembe.

2 (Megjegyzés - Popup)

A Csatai Endre–Dercsényi Dezső szerkesztésében megjelent „Sopron és környéke műemlékei” első kiadása (Budapest, 1953, 306) közli a sekrestye hálóboltzata zárókövének feliratát: *lienhart trager die ceit kirch maister 1482*. „A körirat címerpajzsot fog körül melyen egy létra van kifaragva”. A második kiadásban ez a felirat is, a címerpajzs leírása is elmaradt (Bp., 1956, 389). Nagyon helyesen, mert Storno Ferenc 1859–1866. évi „stílszerű” restaurálása meghamisította az akkor még meglévő középkori állapotot: „Átfestései (zárókövek, boltozati címerek a sekrestyében, gyámkövek), majdnem teljesen elvették az illető részletek középkori megjelenését”. Tegyük még hozzá: a címerpajzsban kifaragott létra teljes egészében Storno Ferenc ötlete, amellyel nyilván ún. beszélő címet akart alkotni. Nemegyszer soproni polgár pecsétjén találunk beszélő címet (vö. Tompos Ernő: Ssz. 1973, 289—306), azonban Trager Lénárd családnevének egyik magyarázata (‘kezes; esztergályos’: Brechenmacher, J. K.: Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen. Limburg a.d. Lahn, 1957–1963) sem kapcsolható létrához. Trager Lénárd pecsétjét máshonnan egyelőre nem ismerjük.

3 (Megjegyzés - Popup)

Luck Jakabé volt a Fő tér 7. sz. háza helyén állt ház (SSz. 1964, 10): 1400-ban a város a királynak ajándékolandó gyolcsot veszi meg tőle (II/2: 294), 1410-ben 5 1/4 dénárfontért lovat, továbbá 4 dénárfont értékben bort ad kölcsön a városi tanácsnak (II/2: 301, 304) ; 1416-ban adója 11 1/2 dénárfont (II/2: 305); 1417-ben bordézmája 11 akó (II/6: 85).

4 (Megjegyzés - Popup)

Stichenwinkel Jakabnak 1379-ben a külvárosban még majorja van (I/1: 188), továbbá háza a Kovácsok utcájában (I/1: 186). Özvegye, Katalin 1402. márc. 3-án végrendelezik (II/1: 146): halála esetére többek között 2 vég darócot hagy az ispotály szegényeinek, 2 vég posztót a ferencrendi barátoknak kámzsára, és megemlíti vejét, Stichenwinkel Istvánt, mint általános örökösét. Öröklődő családnevek ekkor még nincsenek, csak ragadványnevek, így nem ritkaság, e ragadványnevek átvitele egy vőre vagy új férjre. Stichenwinkel István 1403. szept. 13-án végrendelezik és a végrendeletben többek között hivatkozik vejére, Michel Menschein (*Mänscheyn*) bécsi nagykereskedőre (II/1: 147), akinek bécsi nyári lakában (ma: Tuchlaube 19) 1979-ben fedezték fel és 1982-ig restaurálták azt a 10 freskóból álló ciklust, amely a XIII. század első felében az osztrák hercegek bécsi udvarában működő, Neidhart nevű énekmondó paraszti és polgári tárgyú műveit jeleníti meg (vö. Neidhart-Fresken um 1400. Die ältesten profanen Wandmalereien Wiens. Wien, o. J.).

5 (Megjegyzés - Popup)

A *händler* szóból származik a magyar *hentes* szó, amely eredetileg belsőségeket, füstölt árukat áruló árost

jelentett (SSz. 1988, 294, 7. lapalji jegyzet).

6 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő nyomán ugyanezt teszi Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939.

7 (Megjegyzés - Popup)

György ezek szerint a keresztségben második keresztnévként megkapta édesanyja első férjének, Sol Amandusnak (SSz. 1989, 210) a nevét, ami tanulságos példája a középkori soproni névadási szokásoknak. Az *Amandus* név Sopronban más családban nem fordul elő (Sol Kristóf javadalmazs papra is használják i.h.), a soproni keltezesekben sem, bár Szentpétery Imre „Oklevéltani naptár”-a (Bp., 1912) az egyházi ünnepek sorában közli „Amandi et Vedasti” napját (okt. 26). Az egyháztörténelem 5 Amandus nevű szentje közül itt csak az a worms-i püspök jöhet számításba, akinek csontjait Szt. Rupert, a salzburgi egyházmegye alapítója és első püspöke (†718 körül), maga is egykori worms-i püspök, Salzburgba hozatott, ahol ma is őrzik őket. Ebben az összefüggésben értjük meg, hogy Sol Kristóf, Amandus fia, miért éppen a salzburgi egyházmegyeből tért haza Sopronba.

8 (Megjegyzés - Popup)

A *vachstube* (vö. *vachen* 'fangen; elfog') a városi börtön volt, amely a mai városháza helyén állt három ház közül a harmadik szabad oldalának támaszkodott.

9 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Horváth Zoltán levéltárigazgató szíves közlése.

10 (Megjegyzés - Popup)

Tájékozódásul az egyes összegekkel kapcsolatban: pl. 1523-ban a külváros négy fertályának adója 444 1/2 magyar forint, azaz 555 font és 5 dénár-solidus; a belvárosé az adómentes belső tanácsosok és a tisztségviselők (*consules et officiales*) nélkül 214 magyar forint, azaz 267 1/2 dénárfont (II/5: 357, 359).

11 (Megjegyzés - Popup)

Az 1988-ban elhunyt Major Jenő (vö. Sarkady Sándor: SSz. 1989, 282–285) 1944-ben készült városföldrajzi tanulmánya Sopronról ma már történeti értékű forrás. A tanulmány eredetileg egyetemi szakdolgozatnak készült, szerzője ezt fejlesztette tovább egyetemi doktori értekezéssé. A második világháború viszontagságai közepette a budapesti egyetemhez beadott kéziratos doktori értekezés elveszett, vele azok a térképek is, amelyeken a szerző összefoglalta és láthatóvá tette városföldrajzi vizsgálatainak eredményeit. Csupán a szakdolgozat piszkozata maradt fenn, amelyet a szerző családjának szívességéből adunk közre. Megjegyezzük még, hogy a MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának Településtörténeti Munkabizottsága Major Jenő emlékére 1990. jún. 12-én Veszprémben, az Akadémiai Bizottság székházában felolvasóülést tartott: „Dr. Major Jenő (1922–1988) geográfus, településtörténész, a Budapesti Műszaki Egyetem tudományos főmunkatársa, a magyar településföldrajzi és településtörténeti kutatások kiemelkedő egyénisége, kutatói nemzedékek mestere; munkabizottságunknak haláláig tagja volt” (*Mollay Károly jegyzete*).

12 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Elemér: Sopron emberföldrajzi leírása. Föld és Ember, 1925; Leitner József: Sopron földrajzi vázlata. In: Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936.

13 (Megjegyzés - Popup)

Például: Sopron házai és háztulajdonosai. Sopron, 1941; „A gazdasági élet”. In: Sopron városa a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány. Irta: Dr. Thirring Gusztáv. Sopron, 1939.

14 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kárpáti Zoltán: Sopron környékének fontosabb gyógynövényei. SSz. 1941, 38–44; Györfi János: A soproni erdők rovarkárosítói. SSz. 1942, 55–69, 131–140; uő.: Sopron környékének cincérféléi. SSz. 1944, 74–96; Gombocz Endre: Sopron vármegye növényföldrajza és flórája. Budapest, 1906.

15 (Megjegyzés - Popup)

Mendöl Tibor: Táj és ember. Budapest, 1932, 13.

16 (Megjegyzés - Popup)

Ifj. Gallus Sándor: A zárt települések nyomai Sopron környékén. SSz. 1937, 140–146; Kalmár Gusztáv: Győr. Földrajzi Közlemények, 1923, 60. Győrben is az a helyzet, hogy az első megtelepüléskor nem Győrt, hanem a mocsaras hely helyett a száraz csanaki dombokat választották. Jellemző a kultúra és a környezet viszonyára a kelta kor. Rengeteg a kő a város körül, mégis agyagfalat építettek. A szükségletkielégítést a táj lehetőségei közül a kultúra szabta meg.

17 (Megjegyzés - Popup)

Bella leírása a kelta sáncokról, amelyeket a XIX. század végén dinamittal kellett felrobbantani: Égetett agyagfal, amelyben vastag faágakkal létesítettek a meleg számára csatornákat. A nyílásokat a kiegészítés után betömték. Scarbantia sánca. Archaeológiai Értesítő, Új folyam 1896, 223.

18 (Megjegyzés - Popup)

Bella: Arch. Ért. 1911, 171; továbbá uő.: Sopron az íratlan időkben. In: Thirring Gusztáv (szerk.): Sopron. Civitas fidelissima. Sopron, 1925. Sajnos véleményét igen homályosan indokolja meg, arról azonban nem szól, hogy hol folyhatott akkor a patak. A patakok mély, szakadékos partja rögtön érthető lesz, ha meggondoljuk, hogy a város területén vályogrétegen folynak keresztül. Nehéz azonban elképzelni, hogy valami nyoma ne maradt volna a római idők medrének. Paulovics István Szombathelyen legújabbban hasonló topográfiai elrendeződést állapított meg: az antik város maga két patak közepében terült el. A római ipartelepek (főként fazekasműhelyek) és nagy kiterjedésű temetők messze elhúzódtak mind NY-on, mind K-en a patakokon kívül, és D-re a két patak szétágazásában is. Savaria–Szombathely topográfiája. Szombathely, 1943, 14 (Acta Savariensia 1. sz.)

19 (Megjegyzés - Popup)

Kornmarkcht vor der stat zu Ödenburg ... stosset mit einen tayl an den pach (SoprOkl. I/2: 363).

20 (Megjegyzés - Popup)

Lauringer Ernő: A városi múzeum térképgyűjteménye. SSz. 1942, 16–28.

21 (Megjegyzés - Popup)

Mérnököktől szóbeli megjegyzéseik alapján tudom, hogy a talaj igen mocsaras jellegű.

22 (Megjegyzés - Popup)

A város római kori topográfiájának a kérdése nincs megoldva. A központ azonban a mai városháza helyén volt már akkor is. Itt állott a Capitolium (vö. Lauringer Ernő: Rekonstruált capitoliumi trias-szobrok. Sopron város múzeumában. SSz. 1937, 45–57). Sírleletek előkerültek a mai Csengery utcából éppúgy, mint a Rózsa utcából, sőt a Balti utca is temető volt (vö. Bella és Paur Iván cikkeit az Arch. Ért.-ben és Lauringer: SSz. 1937, 199). A rómaiak a provinciákban olyan helyeken szerettek megtelepedni, ahol nem kellett az építkezést előlrol kezdeniük (Fettich Nándor: Colonia Claudia Savara. Vasi Szemle 1939)

23 (Megjegyzés - Popup)

A kontinuitás kérdésére nem terjeszkedhetünk ki. Erre vonatkozólag Pleidell Ambrus: A magyar várostörténet első fejezete (Századok, 1934) c. cikkét legújabban Mollay erősítette meg Sopronra vonatkozóan: Ödenburg (In: A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Budapest, 1942) c. cikkében. A népvándorlás alatti rombolásokra Lauringer Ernő: A soproni városi múzeum legújabb római kori sírköletei. SSz. 1937, 199–204. A római amfiteátrumra Storno Miksa: A római amfiteátrum és nemeseum Sopronban. SSz. 1941, 201–216.

24 (Megjegyzés - Popup)

Kerekes Zoltán: Szombathely települése. Földrajzi Közlemények, 1923, 10.

25 (Megjegyzés - Popup)

Mollay i.m. 667.

26 (Megjegyzés - Popup)

Klebel írja a Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums (Breslau, 1933) első kötetének 676. lapján: Mikor III. Henrik 1043-ban, nyilván a soproni kapun át D-re vonult, Kapuvárt szállta meg valószínűleg, viszont Sopron nem jelentett semmi akadályt. Ez később is megmutatkozik. A Baboti kapu védelmét Sopronban a johanniták előtt a Kapuvár melletti Babot látta el (Házi Jenő: Schlippergasse. SSz. 1937, 104–110; Mollay cáfolata uo. 1938, 264 véleményünk szerint a cikk lényegét nem érinti).

27 (Megjegyzés - Popup)

Schünemann is lehetőnek tartja, hogy a IX. századig fennmaradtak a római lakosság nyomai (idézett Handwörterbuch I, 682).

28 (Megjegyzés - Popup)

Klebei szellemes észrevétele (Handwörterbuch I, 677). Klebel nagy mérséklettel írja le ezt a betelepülést.

Nem szabad azonban annyira lakatlannak tekintenünk előtte, mint ahogyan ő gondolja (vö. a legújabb ásatásokat a Sopron melletti Bánfalván: Árpád-kori magyar falu alapjai és honfoglaláskori sírok).

29 (Megjegyzés - Popup)

Veszeka László: Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934, 17.

30 (Megjegyzés - Popup)

Schünemann: idézett Handwörterbuch I, 682. A betelepülés folyamata általában a legjobban – és elég tárgyilagosan – a Handwörterbuchban van leírva, különösen Klebel cikkében.

31 (Megjegyzés - Popup)

Klebel: Besiedlungsgeschichte (Handwörterbuch I, 673).

32 (Megjegyzés - Popup)

Schünemann: Wirtschaftsleben (Handwörterbuch I, 688). A gabona a XV. században is jelentéktelen marad. A soproniak egynegyede ad csak gabonatizedet, háromnegyede a bor után adja a tizedet.

33 (Megjegyzés - Popup)

Schünemann: Handwörterbuch I, 684.

34 (Megjegyzés - Popup)

Veszeka i.m. 33. Egy magyar falu is beletartozott az alkotórészei közé.

35 (Megjegyzés - Popup)

Pleidell Ambrus: A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Budapest, 1925, 14.

36 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: Codex diplomaticus IV/3: 513. Az udvarnokok földje a *Hofäcker* dűlőnév tanúsága szerint a mai Alsólövért utca mellett terült el.

37 (Megjegyzés - Popup)

Idézve Mollay i.m. IV. fejezet.

38 (Megjegyzés - Popup)

Fejér: Codex diplomaticus V/2: 399.

39 (Megjegyzés - Popup)

I.m. IV/3: 513. Kb. a mai Udvarnoki utca helyén – a vasúton túl – az Alsólövért utca mellett. Lásd a 25. jegyzetet.

40 (Megjegyzés - Popup)

Wenzel: Árpád-kori Új Okmánytár IV, 254: derelicto castro nostro Svprvniensi in rure continue residerent et ab honore et servicio dicti castri se penitus retraxissent et magna pars ipsius castri per hoc vacua haberetur. Unde cum ipsum castrum nostrum situm in conffinio et continuis vigiliis et custodiis debeat conservari... megparancsolja, hogy telepedjenek vissza.

41 (Megjegyzés - Popup)

Fejér i.m. V/2: 376.

42 (Megjegyzés - Popup)

Mollay: Ödenburg. I.h. a településtörténetről szóló rész.

43 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/1: 209.

44 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/1: 214.

45 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/1: 328.

46 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/2: 2.

47 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/2: 35

48 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/2: 69.

49 (Megjegyzés - Popup)

Sárközy Irén: Sopron kereskedelme a középkorban. Budapest, 1933, 31.

50 (Megjegyzés - Popup)

Mollay: Ödenburg. I. h.

51 (Megjegyzés - Popup)

Mollay: Soproni élet a XV. században. SSs. 1941, 109–122, 153–172.

52 (Megjegyzés - Popup)

Sárközy (i.m.) furcsának találja azt, hogy csak heti vásártartást kap a város (mert valószínűleg kér!) Ezt azzal magyarázza, hogy a lakosság túlnyomórészt földműves és szőlősgazda, az ipari-kereskedelmet alig lehet számbavenni (26. lap). Az észrevétel azonban nem helyes, a magyarázat nem magyaráz. A városok először a közvetlen környékkel való kapcsolatot teremtik meg (Belitzky ezzel magyarázza a privilégium hetivásárra vonatkozó engedélyét: A magyar gabonakivitel története. Budapest, 1932, 8). Nem valószínű, hogy egy őstermelő jellegű város a szintén őstermelő jellegű vidékről várná ipari szükségletei fedezését.

53 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. 1/2: 81.

54 (Megjegyzés - Popup)

Sárközy i.m. 31.

55 (Megjegyzés - Popup)

Pleidell: A nyugatra ... 35, 51.

56 (Megjegyzés - Popup)

Pleidell: A nyugatra ... 58. Sopronon túl nincs adat az osztrák kereskedők vámjáról.

57 (Megjegyzés - Popup)

Pleidell: A nyugatra... 70. Az oklevél: SoprOkl. I/1: 339.

58 (Megjegyzés - Popup)

Pleidell i.h.

59 (Megjegyzés - Popup)

Pleidell i.m. 68.

60 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/1: 145.

61 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/1: 229.

62 (Megjegyzés - Popup)

Schünemann: Wirtschaftsgeschichte. Idézett Handwörterbuch I. 687.

63 (Megjegyzés - Popup)

Sopron lakásviszonyaira Thirring Gusztáv: Sopron gazdasági élete...; uő.: Statisztikai adatok Sopron városáról (in: Heimler i.m.); uő.: Sopron lakásviszonyai a XVIII. század közepén. Magyar Statisztikai

Szemle 1934, 12. sz.

64 (Megjegyzés - Popup)

Leitner i.m. (in: Heimler i.m.) 15.

65 (Megjegyzés - Popup)

Vendl Miklós: Sopron város földjének földtani felépítése 24 (in: Heimler i.m.)

66 (Megjegyzés - Popup)

Az 1935. évi állatszámolás szerint volt:

	Sopronban	Balfon
szarvasmarha	1098	797
ló	1132	43
sertés	3156	515
baromfi	10 200	2456

67 (Megjegyzés - Popup)

Sárközy i.m. 37. Az 1524. évi közgyűlési jegyzőkönyvből.

68 (Megjegyzés - Popup)

Fertőboz, Hidegség, Homok és Hegykő lakosai foglalkoznak vele. Határukban sok a nádas és a használhatatlan terület, csak intenzív műveléssel lehet megélni, ezt pedig Bécs közelsége rentábilissá teszi. Uborka, borsó, saláta, paradicsom, hagyma, sárgarépa és petrezselyem termelése folyik (Soproni Elek: A kultúrsarok gondjai. Budapest, 1940, 135).

69 (Megjegyzés - Popup)

Christaller: „Die Zentralen Orte in Süddeutschland” c. művében emeli ki az „együttal” elv fontosságát a centralis javak szempontjából.

70 (Megjegyzés - Popup)

Mendöl: Helyzeti energiák és egyéb tényezők szerepe városaink valódi nagyságában és jellegében. Földrajzi Közlemények, 1936.

71 (Megjegyzés - Popup)

Adatszerű összeállítása is Soproni i.m. 113.

72 (Megjegyzés - Popup)

Östör Lajos: Széchenyi és Sopron. SSz. 1942, 1–15.

73 (Megjegyzés - Popup)

Ezt a módszert alkalmazta Regensburg esetében Waggenreiter is.

74 (Megjegyzés - Popup)

Az eredményeket megpróbáltam térképen összefoglalni. Sokkal nehezebb, mint a speciális kisipari műhelyeket, mert nehéz a kategóriák megállapítása. A mellékelt térképek is csak kísérletnek tekinthetők. Adatainkat a hivatalos kereskedői névjegyzékből vettük.

75 (Megjegyzés - Popup)

Nagy György cukorgyára az Újteleki utcában (Csatkai Endre: Új Sopronvármegye 1941. máj. 31), üveghuta a Balfi út mellett a XVIII. század végén (Csatkai: Új Sopronvármegye 1941. ápr. 26) stb.

76 (Megjegyzés - Popup)

Heimler i.m. 100.

77 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Új Sopronvármegye 1941. máj. 31: az Ikvahídon, a Papréten (ma az orthodox zsidó hitközségé).

78 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Régi malmok és az első gőzmalom. Új Sopronvármegye 1941. jan. 12.

79 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/1: 389 és Östör i.h.

80 (Megjegyzés - Popup)

Schünemann: Wirtschaftsgeschichte i.h. 690

81 (Megjegyzés - Popup)

Például Petz, a krónikaíró posztós. Kiadta: Csatkai: Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája 1778–1939. SSz. 1940. Házáról és műhelyéről a bevezetésben is.

82 (Megjegyzés - Popup)

A posztóiparosok nyersanyag-beszerzésének és feldolgozásának igen szép leírása Karner Frigyes: A régi kőszegi posztóipar. Vasi Szemle, 1936, 70.

83 (Megjegyzés - Popup)

Östör i.h. 42.

84 (Megjegyzés - Popup)

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pesten, 1851. Az ev. teológia előtt a Szedres és az 1863. évi térkép a liceumi sportpálya helyén is Seidenplantage-t jelez.

85 (Megjegyzés - Popup)

Thirring: A soproni Thirring nemzetség háromszázéves múltja. Sopron, 1934, 56.

86 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Elemér: A soproni céhek története a XV–XIX. században. Sopron, 1922, 7.

87 (Megjegyzés - Popup)

Thirring: Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez. SSz. 1940, 293–313.

88 (Megjegyzés - Popup)

Thirring: Sopron gazdasági élete a XVIII. században. I.h.

89 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Rácok, görögök a régi Sopronban. Új Sopronvármegye 1940. ápr. 26.

90 (Megjegyzés - Popup)

Korabinsky: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg, 1786.

91 (Megjegyzés - Popup)

A magyar városok iparosodása. Statisztikai Közlemények, 95. kötet, é.n.

92 (Megjegyzés - Popup)

Ruisz Rezső: A magyar városok iparosodása. Budapest, é.n.: „Az okok egyelőre ismeretlenek”.

93 (Megjegyzés - Popup)

I.m. 11.

94 (Megjegyzés - Popup)

I.m. 57.

95 (Megjegyzés - Popup)

I.m. 54.

96 (Megjegyzés - Popup)

I.m. 91, 108.

97 (Megjegyzés - Popup)

Mollay idézett tanulmánya: Ödenburg; uő.: Soproni élet ... i.h.

98 (Megjegyzés - Popup)

Marinkovszky: Sopron népsűrűsége (térképpel). In: Heimler i.m.

99 (Megjegyzés - Popup)

Bella: Searbantia sáncai ... i.h. A régi városház lebontásakor és az orsolyiták kertjében talált rá.

100 (Megjegyzés - Popup)

Közölve Thirring: Sopron gazdasági élete ...i.h.; továbbá Lauringer: A soproni városi múzeum térképgyűjteménye i.h.

101 (Megjegyzés - Popup)

Kerekes György: Polgári társadalmak a XVIII. században. Kassa, 1940; Hanák Károly: Adatok Kassa földrajzához. Földrajzi Közlemények, 1940.

102 (Megjegyzés - Popup)

Kerekes György: Polgári társadalmak a XVIII. században. Kassa, 1940; Hanák Károly: Adatok Kassa földrajzához. Földrajzi Közlemények, 1940.

103 (Megjegyzés - Popup)

Régen is így volt: „tempore pluviali...”, tehát ki szokott száradni (SoprOkl. I/2: 467). Viszont a későbbi krónikák éppen ellenkezőleg nagy áradásról tudósítanak (Csőnyi krónikája, kiadta Paur Iván Pesten, 1858)

104 (Megjegyzés - Popup)

„concessimus eisdem civibus, quod quicumque turrem in ipso castro nostro edificaverunt vel edificare voluerint ex novo nullus preter regiam manum auferre possit...” (Fejér: V/2: 399).

105 (Megjegyzés - Popup)

Még két évre megkapják a fertői vám felét, „quia opus dicte municionis civitatis nondum adhuc fore...” (SoprOkl. I/1: 132).

106 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/1: 136.

107 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/1: 324.

108 (Megjegyzés - Popup)

A Ferenc József téren a vármegyeház mellett.

109 (Megjegyzés - Popup)

Összefoglalóan Mollay: Ödenburg i.h. 667.

110 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

111 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 172.

112 (Megjegyzés - Popup)

Veszélka i.m. 39.

113 (Megjegyzés - Popup)

Eredetileg: *Judengasse*.

114 (Megjegyzés - Popup)

Heimler Károly (szerk.): Sopron város műemlékei. Belváros. Sopron, 1939 (nagy képanyaggal) ; Mihályi Ernő: Sopron renaissance- és barok-stílusban épült házai. Sopron, 1915.

115 (Megjegyzés - Popup)

1422: „ein kram gelegen an das kloster an dem Platz” (SoprOkl. I/2: 261) ; Mollay: Soproni élet... i.h. szerint a Haberleiter-házhoz (a mai Storno-ház) öt varga- és posztónyíróbolt támaszkodott.

116 (Megjegyzés - Popup)

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 328; a tanácsjegyzőkönyvek 1768–69-ben foglalkoznak a kérdéssel.

117 (Megjegyzés - Popup)

A Kovács-szerben voltak a fürdők is, pl. Bader Egyed fürdősé 1427-ben, ami talán a forgalom mellett szintén az Ikva közelségére vezethető vissza (SoprOkl. 111: 63).

118 (Megjegyzés - Popup)

A Várkerület régi arculatának leírása a Michael Schraps-féle 1700-as kép alapján Thirring Gusztávnál: Sopron város gazdasági élete a XVIII. században (24).

119 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A városi mosóhely. SSz. 1938, 170.

120 (Megjegyzés - Popup)

„Die grosse Runde Basteyn bey der Görgen Kirchen .. die Läden zu dieser grossen Basteyn” (Csányi idézett krónikája 182. lap).

121 (Megjegyzés - Popup)

Thirring – úgy látszik – nem ismerte a Csányi-krónika adatát. Vö. Sopron gazdasági élete a XVIII. században (23).

122 (Megjegyzés - Popup)

Thirring szerint a mai házak – a lakások alapján – kétszer akkorák (i.h. 94).

123 (Megjegyzés - Popup)

Thirring: A soproni Thirring nemzetség ... i.m.

124 (Megjegyzés - Popup)

Knickel József bécsi utazó. Idézi Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról. Sopron, 1938 (Scarbantia 2. sz.)

125 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai i.m. (Schmidl Adolf)

126 (Megjegyzés - Popup)

Mihályi i.m.

127 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a Michael Scharps-féle rajzot (Thirring: Sopron város gazdasági élete a XVIII. században. I. h.)

128 (Megjegyzés - Popup)

Thirring ugyanott közli az akkori iparosok foglalkozását és lakóhelyét.

129 (Megjegyzés - Popup)

Korabinsky i.m. (ma is megvan).

130 (Megjegyzés - Popup)

Példa rá a Thirring család Színház utcai háza (Thirring: A soproni Thirring nemzetség.... i.m.).

131 (Megjegyzés - Popup)

1430-ban királyi parancs szól arról, hogy a jobb módú külvárosi polgárokat be kell a belvárosba segíteni

(SoprOkl. I/3: 17).

132 (Megjegyzés - Popup)

Sokáig kísértett az a magyarázat, hogy a „Burg”-ból települtek ki a XIV. században a mai belvárosba. Gergely Endre a „Sopron. Civitas fidelissima” c. idézett műben és Sárközy (i.m.), sőt legújabban a „Sopron város műemlékei” c. idézett mű is ezt a felfogást adja elő.

133 (Megjegyzés - Popup)

Házi idézett egyháztörténete 4.

134 (Megjegyzés - Popup)

Az 1863. évi térképen (a mérnöki hivatalban) vizesárok van jelezve, a telkek emiatt ma sem érnek össze.

135 (Megjegyzés - Popup)

Ezen segítettek a Lackner Kristóf utca megnyitásával és az Árpád utcával a Várkerületen – de igen nehezen épül ez utóbbi.

136 (Megjegyzés - Popup)

A részházakra Thirring Gusztáv: A soproni részházak. Városi Szemle 1936.

137 (Megjegyzés - Popup)

1439: „mairhof gelegen vor der stat an der Lebergassen” (SoprOkl. II/1: 61) ; Csányi idézett krónikájában: „Lusthaus in seynen Mayrhoff” (131. lap).

138 (Megjegyzés - Popup)

Kassán is ismeretes (Kerekes i.h. 270).

139 (Megjegyzés - Popup)

Példa rá a Kossuth és Flandorffer utcák összezsugorodása a volt Újteleki kapu miatt.

140 (Megjegyzés - Popup)

Az alaprajz összefüggése a dűlőutakkal az 1806-os, az 1863-as; valamint a mai morfológiai térképekről világos.

141 (Megjegyzés - Popup)

DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

142 (Megjegyzés - Popup)

Szita Szabolcs: Halálérőd. A munkaszolgálat és a hadimunka történetéhez 1944–1945. Bp., 1989. 177., 215., 267; dr. Frenkei Lajos: Vagonrakók és vagonlakók. Vö. Te vagy a tanú! Ukrajnától Auschwitzig. Szerkesztették Pór Dezső és Zsadányi Oszkár. Bp., 1947, 113–14.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok,

Vrtoch-Prozess.

143 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Frenkel i.h.; más volt felixdorfi foglyok szerint három hétig tartott az út, amíg a fogolyszerezvény Bécsset megkerülve Felixdorfba jutott (A Reggel 1945. ápr. 23; György Endre szerint is három hétig tartott az „utazás” a leplombált vagonokban. Új Élet 1947. nov. 20). Az akkori felixdorfi lelkész szerint 17 napig tarthatott a fogolyszállítás. Plébániai napló, Felixdorf. Közli Flanner, Karl: Widerstand im Gebiet von Wiener Neustadt 1938–1945. Wien, 1973, 266–73; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess. Lorenz Frasel akkori felixdorfi polgármester 1945. december 10-i tanúvallomásából.

144 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Frenkel i.h.; A Reggel 1945. ápr. 23; Wiener Zeitung 1948. jan. 1, 13; Plébániai napló, Felixdorf. Közli Flanner i.h.; Új Élet 1947. nov. 20; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess. Lorenz Frasel akkori felixdorfi polgármester szerint 6 órakor, a felixdorfi táborról készült belügyminisztériumi beszámoló szerint 7 órakor nyitották ki a vagonajtókat.; Eichbauer, Werner: Die „Judenlager” von Wiener Neustadt, Felixdorf und Lichtenwörth. Neulengbach, März 1987, Institut für Zeitgeschichte der Universität Wien 20 236. sz. Kézirat 41., 42.

145 (Megjegyzés - Popup)

Wiener Zeitung 1948. jan. 13; Plébániai napló, Felixdorf, valamint az akkori felixdorfi lelkész szóbeli kiegészítése. Közli Flanner i.h.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Eichbauer: i.m. 42, 43.

146 (Megjegyzés - Popup)

DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess. A felixdorfi táborról készült belügyminisztériumi beszámoló értelmében Vrtoch rendelte ki a 20 foglyot, ő büntetett-kínzott. Egyes tanúvallomások Vrtoch helyettesének, majd utódjának, Schefziknek tulajdonítják a történeteket, de ez – amennyiben ezek az események valóban 1945. január közepétáján történtek – nem lehetséges, mivel Schefzik ebben az időben, januárban a lichtenwörthi tábor vezetője volt.

147 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Frenkel i.h.; A Reggel 1945. ápr. 23; Új Élet 1947. nov. 20; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Eichbauer: i.m. 45–46.

148 (Megjegyzés - Popup)

A Reggel 1945. ápr. 23; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

149 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Frenkel i.h.; Wiener Zeitung 1948. jan. 13; Plébániai napló, Felixdorf. Közli Flanner i.h.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

150 (Megjegyzés - Popup)

A Reggel 1945. ápr. 23; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess. A vádirat szerint Vrtoch egy

foglyot megsebesített. Lorenz Frasel akkori felixdorfi polgármester azt állította 1945. december 10-i tanúvallomásában, hogy Stefan Stampfl tartományi rendőr közlése szerint Vrtoch nyakon lőtt egy zsidó foglyot, aki legott meg is halt.

151 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Frenkel i.h.; A Reggel 1945. ápr. 23; Wiener Zeitung 1948. jan. 1; Plébániai napló, Felixdorf. Közli Flanner i.h.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Eichbauer i.m. 42.

152 (Megjegyzés - Popup)

DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

153 (Megjegyzés - Popup)

Wiener Zeitung 1948. jan. 1, 13; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

154 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Frenkel i.h.; A Reggel 1945. ápr. 23; DOW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Eichbauer i.m. 43.

155 (Megjegyzés - Popup)

DOW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

156 (Megjegyzés - Popup)

Wiener Zeitung 1948. jan. 1, 13; Új Élet 1947. dec. 11; 1948. jan. 22; Az Europa Report jelentése Bécsből. Vrtoch Magyarországon mint a Biztonsági Rendőrség és a Biztonsági Szolgálat (SD) budapesti parancsnokának beosztottja, Eichmann Sondereinsatzkommandójának (SEK) tagja volt. Wrtok (sic) nevét dokumentumban rögzítették. Der Bericht des jüdischen Rettungskomitees aus Budapest 1942–1945. Vorgelegt von Dr. Rezső Kasztner. Vaadat Ezra Vö-Hazalah Bö-Budapest, 184; Randolph L. Braham: The Destruction of Hungarian Jewry. A Documentary Account. II. New York, 1963, 910 (439. sz. dok.) 2605–PS.; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.; Szita Szabolcs: Magyar deportáltak a megszállt Ausztriában 1944–1945. Bp., 1990, Kézirat 3, 27, 56.

157 (Megjegyzés - Popup)

Új Élet 1948. jan. 22; Az Europa Report jelentése Bécsből és kommentár; 1948. febr. 12; DÖW E 19.287. jelzetű iratok, Vrtoch-Prozess.

158 (Megjegyzés - Popup)

Új Magyar Központi Levéltár (ÚMKL) XX–4–b NOT jelzetű iratok. A budapesti népbíróság ítéletének ügyszáma Nb. XVII. 1260/1945/19.

159 (Megjegyzés - Popup)

Flanner i.h. és Fein, Erich: Die Steine reden. Gedenkstätten des österreichischen Freiheitskampfes. Mahnmale für die Opfer des Faschismus. Eine Dokumentation. Wien, 1975, 332. Fénykép a felixdorfi

mártírok emlékkövérol.

160 (Megjegyzés - Popup)

Három pap: Auer Miklós káplán, a Szt. Mihály-templom Szt. Kunigunda-oltárának javadalmasa, Auer Jakab városi nótárius testvére (10 forint), valamint Wetzter Farkas ispotályplébános (35 forint) és Schöttel Ráfáel, a várárokminti Boldogasszony-templom plébánosa (15 forint) nem szerepelnek az elszámolásban, holott a városi nótárius példánya szerint adójukat befizették. Ugyanitt viszont három káplán: Gatterhofer Erhard (az 1516-ban elhunyt Gatterhofer Ferenc: Szt. György-kápolna Mindenszentek-oltára javadalmasának öccse II/1: 339), a Szt. Mihály-plébániatemplom Szt. Anna-oltárának orgonista javadalmasa (3 forint), Schwarz Péter (4 forint) és Schwärzel Farkas (4 forint) neve mellett nincsen a *solvit* 'fizetett' kitétel, az elszámolásban sem szerepelnek. Ugyancsak nem szerepel az elszámolásban, sem a papok adójegyzékében Pacsa János városplébános, aki egyházi vagyona után adómentes volt. Az említett Lang Péter káplánnal együtt tehát 1527-ben Sopronban 23 pappal számolhatunk. A papok adója azért is csökkent, mivel a városi nótárius adójegyzéke szerint Wetzter Farkas ispotályplébános 53 forintnyi adójából 19 forintot elengedtek: ezt helyette Fürst Ernő kismartoni kapitány fizette ki, akit Ferdinánd király 1527. jan. 16-án két tanácsossal együtt küldött Sopronba, hogy a városi tanácstól hűségesküet vegyenek ki (I/7: 241). Ebből valószínű, hogy a küldöttség az ispotályplébánosnál szállt meg.

161 (Megjegyzés - Popup)

A testvérületek: papok (4 forint), Gyertyaszentelő Boldogasszony (4 forint), Tisztítóhelyen szenvedő lelkek (6 forint), Számkivetettek (4 forint), Szentlélek (2 forint), Szentháromság (5 forint), Mária mennybemenetele (5 forint), Szent Anna (1 forint). A halászok Szt. Katalin-testvérületének 1/2 forintnyi adóját a testvérület elöljárója, Prunner Mihály (II. fertály 1. adóközret) fizette. Mellékelt táblázatunkban ezt a testvérületek rovatában könyveltük el. A testvérület elöljárója egyúttal adószedő is volt: bizonyosra vehető tehát, hogy a testvérületek kivetett adót befizette, bár ennek írásbeli nyoma nincsen.

162 (Megjegyzés - Popup)

Az elszámolás szerint a céhek közül a vargáké (2 forint) és a szabóké (1 forint) nem fizette be az adóját.

163 (Megjegyzés - Popup)

Pesserer György patkolókovács, a tizenkettedik belső tanácsos, a negyedik fertály második adóközretében adózik (3 forint), ennek a közretnek az elszámolása azonban nem maradt fenn.

164 (Megjegyzés - Popup)

Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai. Történeti Statisztikai Közlemények, I/1, 43–85, I/2–4, 16–75.

165 (Megjegyzés - Popup)

A belvárosban adózó Lang Péter káplánt nem számítottuk ide.

166 (Megjegyzés - Popup)

Granasztói György: Becslés Sopron XVI–XVII. századi lélekszámáról. Történelmi Szemle 1970, 275–325.

167 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Négy év múlva ünnepli Sopron alapításának 2000. évfordulóját. Sopron, 1936, 11; Thirring Gusztáv: Statisztikai adatok Sopron városáról. In: Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 87.

168 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: SSz. 1961, 118.

169 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: SSz. 1987, 289–307; 1988, 292–325.

170 (Megjegyzés - Popup)

Mollay: SSz. 1991, 13.

171 (Megjegyzés - Popup)

Az adó kivetése forintban (németül *froren* vagy *gulden*) és a forint negyedévei (németül *ort*) történt; a befizetés még rajnai forintban (*Reinisch gulden*), régi szóval rénes forintban. Ez számítási pénz volt, a valóságban 60 krajcárt (németül *kreuzer*) tett ki. Ezért olvasható az adójegyzékben három belvárosi polgár befizetéséről, hogy a rénes forint 6, 3, ül. 5 krajcárral híja volt (*Zuring gwest*): *vnd sol die Bringen* 'majd hozza meg'. Pesserer György, a kovácsok céhmestere a céh 2 forintnyi adóját így egyenlíti ki: *soivit II Cron Je aine per 20 patzen*. Huszár Lajos soproni pénztörténetében (in: Dányi Dezső–Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Bp., 1989, 52) a koronára az első soproni adatot 1541-ből ismeri: „Ma már bebizonyítottak vehetjük, hogy a Krone név főként a karinthiai aranypénzeket jelentette, amelyek értéke alacsonyabb volt a magyar aranyforintnál, tekintve, hogy súlyuk a magyar aranyforint 1/7 részével kisebb volt”. Baraczka István (Levéltári Közlemények, 1965, 241) 1547. évi adata (Nádasdy-számadások) szerint a korona 1 magyar aranyforintot és 20 dénárt, azaz 120 magyar dénárt ért. Az 1527. évi soproni adójegyzék adata szerint a korona a magyar aranyforinttal, azaz 100 magyar dénárral volt egyenértékű: a kovácsok céhmestere 20-20 paccot adott érte. Egy pacc (németül *patzen*) 1527-ben tehát 5 magyar dénárt ért (Baraczka 1545. évi adata szerint 5 1/3 magyar dénárt).